

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY

LX. ÉVFOLYAM • 2019 • 1. SZÁM

TARTALOM

HOFFMANN TAMÁS

Előszó „A nemzetközi büntető igazságszolgáltatás aktuális kihívásai”
című tematikus számhoz

3

TANULMÁNY

BÉRES NÓRA

Törésvonalak a nemzetközi elszámoltathatóság terén.

A Nemzetközi Büntetőbíróság és az Afrikai Unió viszonya

5

CSAPÓ ZSUZSANNA

Az állam- és kormányfői immunitás *versus* a hivatali minőség
irrelevanciájának elve a felelősségre vonáskor. Az Afrikai Unió
kezdeményezése tanácsadó vélemény kérésére a Nemzetközi Bírószágtól

19

HOFFMANN TAMÁS

Contra aggressionem? Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos
nemzetközi jogi dilemmák

36

KOVÁCS PÉTER

Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római
Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségről

69

PÁSZKA IMRE ÁGOSTON

Veszélyes vizeken, avagy a délkelet-ázsiai kalózkodás

91

RECENZÍÓ

ACZÉL-PARTOS ADRIENN

Zödi Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kihívások
az információs társadalomban

107

IZSÓ KRISZTINA

Katharina Boele-Woelki – Diego P. Fernández Arroyo (szerk.):
The Past, Present and Future of Comparative Law – Le passé,
le présent et le futur du droit comparé

111

KELEMEN KATALIN

Sara Cocchi: Uguale nella sostanza, differenti per territorio?
La tutela costituzionale dei diritti sociali in Italia e in Spagna

117

MUNKÁCSI PÉTER

Koltay András (szerk.): Balás P. Elemér emlékkönyv. Tisztelgés
és antológia sajtójogi, szerzői jogi és személyiségi jogi műveiből
halálának 70. évfordulóján

120

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Balogh Elemér, Csák Csilla, Erdő Péter, Fábián Adrián, Hamza Gábor,
Harmathy Attila, Kiss György, Korinek László, Lamm Vanda,
Lévayné Fazekas Judit, Menyhárd Attila, Miskolczi Bodnár Péter, Sólyom László,
Szabó István, Szikora Veronika, Vékás Lajos

SZERKESZTŐSÉG

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Főszerkesztő: Gárdos-Orosz Fruzsina

Felelős szerkesztő: Balogh Lídia

Recenziószerkesztő: Fekete Balázs

Szerkesztőségi tagok: Gajduschek György, Ganczer Mónika,
Hollán Miklós, Pap András László, Sulyok Gábor, Varju Márton

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/ajt>

A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
1453 Budapest Pf. 25.
Telefon: +36 (1) 224-6700 /5100
E-mail: ajttan@tk.mta.hu

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült

A folyóiratot a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) indexeli
és az MTA Könyvtárának Repozitóriuma (REAL) archiválja

Előfizethető és példányonként megvásárolható:

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet
Állam- és Jogtudomány Szerkesztősége
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
E-mail: ajttan@tk.mta.hu

Kiadja az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete

Olvasszerkesztő: Bodnár Kriszta
Tördelés és borítóterv: Pintér József
Nyomdai munkálatok: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter
HU ISSN 0002-564X

HOFFMANN TAMÁS

ELŐSZÓ „A NEMZETKÖZI BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS AKTUÁLIS KIHÍVÁSAI” CÍMŰ TEMATIKUS SZÁMHOZ

Több mint húsz év telt el azóta, hogy a nemzetközi közösség jelentős része az 1998. évi római diplomáciai konferencián elfogadta a Nemzetközi Büntetőbíróság felállításáról szóló Római Statútumot, amely aztán rekordgyorsasággal, 2002-ben hatályba is lépett. A történelem első állandó nemzetközi büntetőbíróságának létrejötte az 1990-es években újjáéledt nemzetközi büntetőjog töretlen és látszólag megállíthatatlan fejlődésének újabb bizonyítéka volt, tanúságtétel amellett, hogy a nemzetközi bűncselekményekkel szembeni fellépés, a „büntetlenség kultúrájának” felszámolása nem szűnik meg az exjugoszláv és a ruandai büntető törvényszékek működésének befejeződésével sem.

Az elmúlt időszakban azonban megtorpanni látszik a nemzetközi büntetőjog mind-edig töretlennek tűnő fejlődése. Szlobodan Praljak öngyilkossága a törvényszék ítélethirdetése közben 2017. november 29-én, Jean-Pierre Bemba Gombo felmentése a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt 2018. június 8-án, a Kambodzsai Különleges Kamarák működésének nehézségei vagy a Nemzetközi Büntetőbíróság volt főügyésze, Moreno Ocampo ellen megfogalmazott korrupciós vádak mind olyan közismert esetek, amelyek alkalmasak megingatni a közvélemény bizalmát a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás hatékonyságában. A kívülállóban felmerülhet a kérdés, mi értelme van a nemzetközi büntetőjognak, ha a Nemzetközi Büntetőbíróság az elmúlt 15 évben mindössze három vádlottat ítél el nemzetközi bűncselekmény elkövetése miatt.

A fentiek miatt kolléganőmmel, Kirs Eszterrel úgy gondoltuk, ebben a helyzetben a nemzetközi büntetőjog tudománya művelőinek különösen fontos demonstrálniuk a nemzetközi büntetőjog töretlen relevanciáját és életképességét, ezért hívtuk életre a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetében „A nemzetközi büntető igazságszolgáltatás kihívásai” című konferenciát. Az 2018. október 18-i rendezvényen nyolc kutató tartott a nemzetközi büntetőjog aktuális kérdéseire kapcsolódó előadást. Ebben a lapszámban ezek közül öt előadás továbbfejlesztett változatát olvashatják.

Az első két tanulmány a Nemzetközi Büntetőbíróság és az afrikai államok közötti feszültségek okait kísérel meg feltárni. Béres Nóra *Törésvonalak a nemzetközi elszámoltathatóság terén. A Nemzetközi Büntetőbíróság és az Afrikai Unió viszonya* című írása az afrikai államok és a Nemzetközi Büntetőbíróság közötti fokozódó ellentét hátterét vizsgálja fel, és három afrikai ország példáján keresztül bemutatja, hogy az ellentétek egy része milyen helyi problémákra vezethető vissza.

Csapó Zsuzsanna *Az állam- és kormányfői immunitás versus a hivatali minőség irrelevanciájának elve a felelősségre vonáskor. Az Afrikai Unió kezdeménye-*

zése tanácsadó vélemény kérésére a *Nemzetközi Bíróságtól* című tanulmányában az Afrikai Unió által a Nemzetközi Bíróságnál kezdeményezni tervezett tanácsadó véleménnyel összefüggésben potenciálisan felmerülő jogi kérdéseket elemzi, és meggyőzően érvel amellett, hogy az Afrikai Unió álláspontjával szemben a Nemzetközi Büntetőbíróságot létrehozó Római Statútum nem sérti meg az állam- és kormányfői immunitás nemzetközi szokásjogi szabályait.

Contra aggressionem? Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos nemzetközi jogi dilemmák című saját tanulmányomban történeti áttekintés segítségével kíséreltem meg feltárni az államközi erőszak szabályozásával kapcsolatos ellentmondásokat és rámutatni, hogy ezeket az ambivalenciákat az agresszió bűncselekményének a kampalmai felülvizsgálati konferencián elfogadott definíciója tovább erősíti, így a jelenlegi formájában igencsak kétséges az alkalmazhatósága.

Kovács Péter *Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről* című írásában a magyar jogalkotás egyik legsúlyosabb mulasztását, a Római Statútum kihirdetésének elmaradását vizsgálja a kapcsolódó magyar belső jogi szabályozás mélyreható elemzésével. A szerző, aki a Nemzetközi Büntetőbíróság első magyar bírója, részletesen bemutatja, miért tekinthető megalapozatlannak az a feltetelezés, hogy a statútum kihirdetése esetén a büntetőbíróság potenciálisan eljárást indíthatna a köztársasági elnökkel szemben, ugyanakkor meggyőzően érvel amellett, hogy a kihirdetés elmaradása súlyos eljárási problémákat okozhat a nemzetközi büntetőügyekben történő együttműködésben.

Végül Pászka Imre Ágoston *Veszélyes vizeken, avagy a délkelet-ázsiai kalózkodás* címmel olyan kérdéskört vizsgál, amely nem tartozik ugyan a szűken vett nemzetközi jog terrénumába, de a nemzetközi bűnügyi együttműködés egyik aktuális és számos problémát felvető területe. A szerző átfogóan bemutatja a délkelet-ázsiai kalóztámadások hátterét, a megelőzésükre és szankcionálásukra tett kísérleteket, és javaslatot tesz a szituáció kezelésére is.

Meggyőződésem, hogy ezek a tanulmányok érzékletesen demonstrálják a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás nem szűnő jelentőségét, és reményeim szerint átfogó áttekintést adnak a jogág legaktuálisabb kérdéseiről az olvasók számára.

BÉRES NÓRA*

TÖRÉSVONALAK A NEMZETKÖZI ELSZÁMOLTATHATÓSÁG TERÉN. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ÉS AZ AFRIKAI UNIÓ VISZONYA

A Nemzetközi Büntetőbíróságról szóló tudományos diskurzusokban gyakran kerül szóba a bíróság és Afrika kapcsolata, amely szövevényes viszonyrendszer objektív megítélése nem kis kihívás elé állítja a kutatót.

Egyrészt elemzés alá vonható kérdést képez a büntetőbírói fórum és az Afrikai Unió kapcsolata, melynek legvitatottabb eleme Omar al-Bashir szudáni elnök esete – az államfői immunitás és az államokkal való együttműködés kollíziójának iskolapéldája. Ez az ügy az utóbbi években olyan intenzív regionális politikai feszültséget generált, hogy több afrikai állam is bejelentette, jobbnak látja, ha felmondja a Római Statútumot. És bár a tényleges kilépésig mostanáig csupán Burundi jutott el, nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tónust, ahogyan az Afrikai Unió megszólítja tagállamait, ha a Nemzetközi Büntetőbíróságról van szó. A bíróság és Afrika kapcsolatának megértése ugyanakkor az al-Bashir-dilemma körbejárásával még korántsem abszolválható. Így a tanulmány a Nemzetközi Büntetőbíróság és egyes afrikai államok viszonyát is vizsgálat tárgyává teszi, középpontban az ún. tevékeny komplementaritás jogintézményével, amely a Római Statútum eszmeiségének és céljainak első számú letéteményese. Utóbbi bemutatásának nem titkolt célja a bíróság és Afrika kapcsolatáról a köztudatban élő kép árnyaltabbá tétele, valamint e kapcsolatrendszer legéletképesebb irányvonalai fejlesztésének felvázolása.

1. BEVEZETÉS

Ha egyetlen szóval szeretné valaki találóan leírni a Nemzetközi Büntetőbíróság (*International Criminal Court, ICC*) és Afrika jelenlegi kapcsolatát, akkor aligha fogna mellé a „problémás” jelző használatával. E viszony elmérgesedésének fő okát az Afrikai Unió (*African Union, AU*) azon vádpontjával lehetne sommásan összefoglalni, hogy az ICC egy neoimperialista intézmény, amely a kontinenst jogtalanul veszi célba.

Ugyanakkor már rögtön e ponton szükséges pontosítani az írás címét: a bíróság és Afrika kapcsolatáról csak nagyon absztrakt szinten, általánosítva lehet beszélni, így a konkrétumok vizsgálatakor egyrészt a bíróság és az AU viszonyának elemzése jöhet szóba, másrészt pedig az ICC és az egyes afrikai államok kapcsolata. A tanulmány két előfeltevése is eszerint tagolódik. Az első, hogy bár az ICC és az AU kap-

* Egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 3515 Miskolc, Egyetemváros.
E-mail: jognora@uni-miskolc.hu.

csolata az utóbbi egy évtized eseményei tükrében valóban problémásnak mutatkozik, ennek oka egyáltalán nem az ICC abszolút tevékenységében, hanem sokkal inkább al-Bashir ügyének kihatásaiban rejlik.¹ A második hipotézis – melynek nem titkolt célja az AU által festett sötét, zord kép finom árnyalása – a bíróság és az egyes afrikai államok viszonyát állítja középpontba, és azt igyekszik alátámasztani, hogy e kapcsolat államonként és időszakonként szemlélve meglehetősen heterogén képet mutat. Mi több, szép számmal hozhatnánk fel jó gyakorlatokat az afrikai kontinens különböző pontjairól, amelyek proaktív kapcsolatról, az ICC-vel való példaértékű együttműködésről tanúskodnak. (Hogy még tovább színesítsem e képet, egy olyan államot – nevezetesen a Dél-afrikai Köztársaságot – is szerepeltetek majd a bemutatott „minták” között, amelyet az utóbbi időben nagyon sok kritika ért a bírósággal való együtt nem működés miatt.)²

E tanulmány célja tehát, hogy bepillantást engedjen a felvázolt két tézis demonstrálása során mindkét dimenzióba, valamint hogy rávilágítson a bíróság és Afrika kapcsolatának kevésbé működőképes és működőképes vetületeire, továbbá hogy felvázolja egy régióspecifikus megoldási alternatíva ötletét, és végül hogy rámutasson az e kérdéskörben várható jövőbeli események esetleges perspektíváira.

2. JOG VS. POLITIKA: A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ÉS AZ AFRIKAI UNIÓ

Már a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék felállítása óta időről időre felsejlik a nemzetközi büntető igazságszolgáltatással kapcsolatban az a meglátás, hogy valójában nem más, mint a győztesek megtorló eszköze a legyőzöttek felett (*victors' justice*). Ahogyan arról William Schabas is ír, a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás „a konfliktusban győztes félnek lehetőséget biztosít arra, hogy démoni színekben tüntesse fel az ellenfelet, tisztára mossa a maga bűneit és életben tartsa az igazságtalanságot”.³

E klasszikus kettős mérce az AU szerint az ICC esetében abban ölt testet, hogy a bíróság gyakorlatában állandósultak az afrikai helyzetekkel kapcsolatos ügyek, ellenben ha a Római Statútum⁴ normái valamelyik másik földrészen szenvednek sérelmet, afelett a bírói fórum nagyvonalúan átsiklik.⁵ E kritikák megfogalmazódásakor még valóban igaz volt, hogy csak afrikai helyzetekkel foglalkozott a nemzetközi

¹ *Al Bashir Case. The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, ICC-02/05-01/09. Pre-trial, bit.ly/2vfKkA5.

² A Dél-afrikai Köztársaság „pálfordulása” al-Bashir látogatása után következett be, amikor a szudáni államfő részt vett az AU 2015. évi johannesburgi csúcstalálkozóján, azonban letartóztatására nem került sor.

³ William SCHABAS: *An Introduction to the International Criminal Court* (Cambridge: Cambridge University Press 2004) 1.

⁴ *Rome Statute of the International Criminal Court*, Rome, 17 July 1998.

⁵ Max du PLESSIS: „Recent Cases and Developments: South Africa and the International Criminal Court” *South African Journal of Criminal Justice* 2009/3, 442–443.

büntetőbírói fórum, azonban jelen sorok írásakor a dél-ozét konfliktussal ez a hegemónia már megtört, és egyéb nem afrikai helyzetek vonatkozásában is sor került előzetes vizsgálatokra.⁶

Másfelől szeretnék rámutatni egy másik egyszerű – ám annál beszédesebb – statisztikai tényre: bár jelenleg tíz afrikai helyzet van az ICC előtt, ebből öt esetben maga a konfliktus anyaaállama folyamodott segítségért az ICC-hez: Uganda, a Kongói Demokratikus Köztársaság, a Közép-afrikai Köztársaság (két alkalommal) és Mali. Így ezek az esetek aligha írhatók a bíróság elfoglaltságának számlájára.

Kenya, Elefántcsontpart és Burundi – továbbá egy nem afrikai állam, Grúzia – esetén az ICC Főügyészi Hivatala *proprio motu* kezdeményezett hivatalból előzetes vizsgálatot, majd nyomozást. Felmerülhet a kérdés, hogy vajon a bíróság főügyészei saját hatáskörben történő eljárásindításukkal célkeresztbe állították-e Afrikát.

Erre a kérdésre egyértelműen nemleges válasz adható a bíróság előtti eljárásindítás garanciáinak köszönhetően. Egyrészt maga a Főügyészi Hivatal eljárásindítása még véletlenül sem esetleges: szigorúan szabályozott folyamatról van szó, melyhez komplex követelményrendszer társul. Ezek megismerésének legjobb eszközei a Főügyészi Hivatal által előszeretettel – ám néhányak szerint eltúlzott mennyiségben és gyakorisággal – kiadott ún. szakpolitikai dokumentumok (*policy papers*), nevezetesen a 2013. novemberi szakpolitikai dokumentum az előzetes vizsgálatokról (*Policy Paper on Preliminary Examinations*),⁷ valamint 2016 szeptemberéből a bíróság előtti helyzetek kiválasztásáról és a prioritások meghatározásáról szóló (*Policy Paper on Case Selection and Prioritisation*).⁸ E dokumentumok elvi kereteket szabnak a Főügyészi Hivatal tevékenységének, voltaképpen a művelt nemzetek által elismert olyan általános jogelvek foglalatjai, amelyek valamennyi modern demokratikus jogállam igazságszolgáltatási rendszerét áthatják: ilyen a függetlenség, a pártatlanság és az objektivitás, melyek zsinórmértékként szolgálnak a nemzetközi büntetőeljárások megindításánál.⁹ A szakpolitikai dokumentumok ún. jogi szempontokat is meghatároznak, mely általánosnak hangzó alcím alatt a joghatóság, az elfogadhatóság és az igazság érdeke kerül a mérleg serpenyőjébe.¹⁰ Ezen túl az egyes ügyek kiválasztásakor az elkövetni vélt bűncselekmények tárgyi súlya és a gyanúsított vélt felelőssége nagy súllyal esik a latba,¹¹ valamint nyilvánvalóan olyan eléréndő jogpolitikai célok is befolyásoló tényezőkként játszanak közre, mint az átláthatóság, a büntetlenség felszámolása és a prevenció.¹²

Másrészt a *proprio motu* eljárások ellensúlyát képezi az ICC tárgyalás-előkészítő tanácsainak voltaképpen „nyomozási bíró” szerepe is, mivel az ilyen eljárások megindítása csakis a bírák felhatalmazásával történhet a Római Statútum 15. cikk

⁶ Afganisztán, Kolumbia, Honduras (lezárt), Irak, Palesztina, Koreai Köztársaság (lezárt), Fülöp-szigetek, Ukrajna, Venezuela. Lásd bit.ly/2UCeM4c.

⁷ *Policy Paper on Preliminary Examinations*, bit.ly/2uMpF4X.

⁸ *Policy Paper on Case Selection and Prioritisation*, bit.ly/2G1MQi6.

⁹ *Policy Paper on Preliminary Examinations* (7. l.) 7–8.

¹⁰ *Policy Paper on Case Selection and Prioritisation* (8. l.) 9–12.

¹¹ *Policy Paper on Case Selection and Prioritisation* (8. l.) 12–15.

¹² *Policy Paper on Preliminary Examinations* (7. l.) 22–25.

(4) bekezdése alapján.¹³ (Emellett megjegyzésre érdemes, hogy a tárgyalás-előkészítő tanács pontos szerepéről, hatáskörének terjedelméről a Római Statútum 15. cikke szerinti eljárásban megoszlanak a vélemények még az ICC bírái között is. Ez tisztán körvonalazódik Kovács Péter párhuzamos indokolásában, amelyet a grúz helyzet kapcsán indított főügyési nyomozás engedélyezésében hozott határozathoz fűzött.¹⁴)

Az afrikai regionális nemzetközi szervezet kritikájának másik méregfoga az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsának (BT) eljáráskezdeményező jogosultsága, valamint ennek kapcsán a hivatalban lévő államfők elleni vádemelések kérdése.¹⁵

Nem meglepő módon az AU első hivatalos „bírósgellenes” felszólalása¹⁶ közvetlenül az utánra tehető, hogy az ICC Főügyési Hivatala 2009-ben – miután 2005 márciusában a BT az ICC elé utalta a dárfúri konfliktust¹⁷ – kiadta az első letartóztatási parancsot Omar al-Bashir, Szudán államfője ellen.¹⁸ Az ezt követő években az AU ICC elleni megnyilvánulásai csak még tovább gyarapodtak, a helyzetet pedig tovább tetézte a kenyai Uhuru Muigai Kenyatta¹⁹ elleni vádemelés. És bár a Kenyatta elleni vádak a bíróság Főügyési Hivatala elégtelen bizonyítékokra hivatkozva 2014 decemberében ejtette, al-Bashir esetére mind a mai napig feszülten figyel a nemzetközi közösség.

Az ügy homlokterében az államfői immunitás, valamint az ICC és az államok együttműködésének kérdése áll. Utóbbi vonatkozásában – az AU álláspontja szerint – a Római Statútumban nem részes államokat még akkor sem lehetne együttműködésre felszólítani, ha az adott konfliktusos helyzetet a BT utalta a bíróság elé. Ezen túlmenően az al-Bashir elleni első elfogatóparancs kibocsátása után kifejezetten azt javasolta valamennyi afrikai államnak, hogy tartózkodjon az ICC-vel való együttműködéstől a szudáni elnök ügyében.²⁰ Tette ezt annak ellenére, hogy a nemzetközi visszhang – több jogvédő szervezet, például az Amnesty International és a Human Rights Watch – lelkesen üdvözölte az al-Bashir elleni elfogatóparancs kiadásának

¹³ Római Statútum 15. cikk (4) bek.: „Ha a tárgyalás-előkészítő tanács a kérelem és az ahhoz csatolt bizonyító iratok megvizsgálása után úgy dönt, hogy a nyomozás megindítása indokolt, és az ügy valószínűleg a Bíróság joghatósága alá tartozik, engedélyezi a nyomozás megkezdését, anélkül, hogy ez később befolyásolná a Bíróság arra vonatkozó döntését, hogy az ügy a joghatóságába tartozik-e és elfogadható-e.”

¹⁴ ICC Pre-Trial Chamber I: „Decision on the Prosecutor’s Request for Authorization of an Investigation. Separate Opinion of Judge Péter Kovács” 27 January 2016, Doc. ICC-01/15-12-Anx1, *bit.ly/2uK-P7YP*.

¹⁵ Ottília Anna MAUNGANIDZE – Anton DU PLESSIS: „The ICC and the AU” in Carsten STAHN: *The Law and Practice of the International Criminal Court* (Oxford: Oxford University Press 2015) 66.

¹⁶ AU Assembly: „Decision on the Meeting of African States Parties to the Rome Statute of the ICC, Thirteen Ordinary Session” 3 July 2009, Doc. Assembly/AU/13(XIII), para. 10.

¹⁷ S.C. Res. 1593, 1515th mtg., 31 March 2005, U.N. Doc. S/RES/1593 (2005).

¹⁸ *The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, Decision on the Prosecution’s Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir 4 March 2009, ICC Pre-Trial Chamber I, ICC-02/05-01/09-3, *bit.ly/2YOZQiC*.

¹⁹ *The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta*, Decision on the Confirmation of Charges Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute 29 January 2012, ICC Pre-Trial Chamber II, ICC-01/09-02/11-382-Red, *bit.ly/2Vr3eOz*.

²⁰ Lásd AU Assembly (16. lj.).

hírét.²¹ Az AU emellett felszólította a BT-t, hogy a Római Statútum 16. cikke²² értelmében halassa el az ügyben a nyomozást 12 hónappal. A fenti felhívás abba a nem szerencsés helyzetbe hozta a Római Statútum afrikai részes államait,²³ hogy válasznak fennálló nemzetközi jogi kötelezettségeik közül: ezek egyrészt az AU tagállamaiként a szervezethez kötik őket, másrészt a Római Statútum részes államaiként a bíróság felé tartoznak.²⁴ Úgy vélem, mivel az AU Közgyűlésének határozatai csupán ajánlásértékűek, így valódi normakonfliktus a nemzetközi szervezet határozata és a Római Statútum – mint nemzetközi szerződés – között nem áll fent, mindazonáltal vitathatatlanul intenzív az e határozat által generált politikai feszültség.

Azóta, hogy az ICC első tárgyalás-előkészítő tanácsa kibocsátotta az elnök elleni első elfogatóparancsot, al-Bashir számos afrikai államban tett hivatalos látogatást az AU csúcstalálkozóin, elsőként Kenyában. Kenya a Római Statútum részes állama – nemcsak aláírta, hanem 2008-ban ki is hirdette²⁵ a szóban forgó szerződést –, ennek ellenére elmulasztotta fogyanatosítani a szudáni elnök letartóztatását 2010 augusztusában. Kenya mulasztása az ICC „együtt nem működésről” szóló első marasztaló döntéséhez vezetett,²⁶ amelyet sok másik hasonló határozat követett egyéb afrikai államokkal, például Malawival, Csáddal, a Kongói Demokratikus Köztársasággal, Dzszibutival és a Dél-afrikai Köztársasággal szemben. Bár ezek az államok részben az AU felszólításának eleget téve nem működtek együtt a bírósággal az elnök letartóztatása vonatkozásában,²⁷ nem lehet kategorikusan kijelenteni, hogy a Római Statútumban részes valamennyi afrikai állam negatív attitűdöt képvisel az ICC-vel szemben. E helyen említésre érdemesek Dél-Afrika kötelezettségszegésének közvetlen előzményei, ugyanis a pretorai végrehajtó apparátus tétlenségének elsődleges oka túlmutat az AU-nak való megfelelés kérdésén, mivel az ENSZ és az AU közös dárfüri békefenntartó missziójában (*United Nations – African Union Hybrid Operation in Darfur*, UNAMID) szolgáló dél-afrikai egységeket blokádnak alá vették szudáni kormányerők.²⁸ Azonban ahogyan az a következő részből

²¹ Lásd Human Rights Watch: „ICC: Bashir Warrant is Warning to Abusive Leaders”, 4 March 2009, bit.ly/2uO7yMj; Amnesty International: „ICC Issues Arrest Warrant for Sudanese President Al Bashir”, 4 March 2009, bit.ly/2Vof0cF.

²² Római Statútum 16. cikk: „A jelen Statútum szerint, miután a Biztonsági Tanács az Egyesült Nemzetek Alapokmánya VII. fejezetének értelmében hozott határozatában erre kéri a Bíróságot, 12 hónapig nem indítható vagy folytatható nyomozás vagy büntetőeljárás; a kérelmet a Biztonsági Tanács ugyanazon feltételekkel megújíthatja.”

²³ Az Afrikai Uniónak az 54 afrikai állam közül 53 tagállama, egyedül Marokkó nem csatlakozott a szervezethez, továbbá a Római Statútumban sem részes fél.

²⁴ Dire TLADI: „The African Union and the International Criminal Court: The Battle for the Soul of International Law” *South African Yearbook of International Law* 2009/1, 57, bit.ly/2FQDhBA.

²⁵ *Kenya’s International Crimes Act*, Nairobi, 1 January 2009.

²⁶ *The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, Decision requesting observations from the Republic of Kenya, 25 October 2010, ICC Pre-Trial Chamber I, ICC-02/05-01/09, bit.ly/2CW5yjs.

²⁷ A nemzetközi közösséget azért is érte különös meglepetésként az a tény, hogy az AU védelmébe vette a szudáni államfőt, mert a regionális nemzetközi szervezet által indított dárfüri misszió (*African Union Mission for Sudan*, AMIS) kiváltképpen al-Bashir közbenjárásának köszönhetően fulladt kudarcba.

²⁸ BESENYŐ János: *Dárfür, a lángoló tartomány. Az Afrikai Unió szudáni missziójának története* (Pécs: Publikon 2016) 138.

majd kiderül, sok afrikai állam továbbra is együttműködik a bírósággal különböző kérdésekben, akár effektív jogsegélynyújtásról, akár az ICC eszmei támogatásáról van szó.

Végezetül ehhez a ponthoz kívánkozik, hogy az AU Közgyűlése 2017 februárjában meghirdette ún. kollektív kilépési stratégiáját a Római Statútum afrikai részes államai számára. Ennek hatására három állam, Burundi, a Dél-afrikai Köztársaság és Gambia jelezte, hogy a Római Statútumot fel fogják mondani. A tényleges kilépésig ugyan csak Burundi jutott el, mivel a dél-afrikai legfelső bíróság alkotmányellenesnek találta a felmondásra vonatkozó nyilatkozatot, Gambiában pedig kormányváltás következtében változott a hivatalos álláspont, ugyanakkor magának a kilépés lehetőségének a felmerülése is komoly kritikával és kihívással szembesítette az ICC-t.²⁹

3. A KOMPLEMENTARITÁS ESZMÉNYÉNEK NYOMÁBAN: A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ÉS EGYES AFRIKAI ÁLLAMOK

Kétség sem férhet hozzá, hogy égető szükség mutatkozik Afrikában a demokrácia, a jó kormányzás és a jogállamiság fejlesztésére, melyek egyik legádázabb ellensége a büntetlenség kultusza, a (nemzetközi) büntető igazságszolgáltatás elégtelensége. Utóbbiak erősítéséhez elengedhetetlen az afrikai államok kormányainak és civil szervezeteinek elkötelezett szerepvállalása, hiszen enélkül bármilyen gyakorlati eredmény a délibáb illékonyosságában tetszeleg. A „helyi erők” szerepvállalásán – mindazonáltal az állami szuverenitás épségén – alapul a modern nemzetközi büntető igazságszolgáltatás sarokköve, nevezetesen a komplementaritás elve is.³⁰ A kiegészítő joghatóságról az ICC korábbi főügyésze, Luis Moreno Ocampo a következőképpen vélekedik:

„Az ICC stratégiája, mely szerint azokra az elkövetőkre fókuszál, akikre a legsúlyosabb felelősség terhe hárul a bíróság joghatóságába tartozó bűncselekmények miatt, mindaddig rést fog hagyni a büntetlenség pajzsán, amíg az állami szintű hatóságok, a nemzetközi közösség és a bíróság együttesen nem tesznek meg minden szükséges intézkedést az elkövetők felelősségre vonása érdekében.”³¹

²⁹ Patryk LABUDA: „The African Union’s Collective Withdrawal from the ICC: Does Bald Law Make for Good Politics?” *Blog of the European Journal of International Law*, 15 February 2017, *bit.ly/2If1pQX*.

³⁰ Római Statútum Preambulum: „Hangsúlyozva, hogy a jelen Statútummal létrehozott Nemzetközi Büntetőbíróság a nemzeti büntető joghatóságokhoz képest kiegészítő jellegű [...]” Római Statútum 1. cikk: „Ezennel létrehozzák a Nemzetközi Büntetőbíróságot (a továbbiakban: »Bíróság«), amely állandó intézmény, és a legsúlyosabb nemzetközi büntetteket elkövető személyek fölött gyakorol joghatóságot a jelen Statútum szerint, és a nemzeti büntető joghatóságokat egészíti ki. A Bíróság joghatóságát és működését a jelen Statútum rendelkezései szabályozzák.”

³¹ ICC Office of the Prosecutor: „Paper on some policy issues before the Office of the Prosecutor”, September 2003, para. 3, *bit.ly/2UhNP6T*.

Világos ennek tükrében, hogy a főügyési álláspont a bíróság felállításától kezdve az volt, hogy az ICC csupán kiegészítője, ne pedig helyettesítője legyen a nemzeti büntetőeljárásoknak, melynek keretében az egyes államok megőrizhetik függetlenségüket büntető joghatóságuk gyakorlása során, ugyanakkor e megoldás járulékos garanciát nyújt a sértetteknek akkor, ha a belső fórumok nem képesek vagy nem hajlandók az eljárás lefolytatására.³²

Annak érdekében, hogy ez utóbbi maradéktalanul megvalósulhasson, első lépésként elengedhetetlen, hogy a Római Statútum részes államai megvalósítsák a statútumbeli rendelkezések és a belső jog összhangját, hiszen megfelelő belső jogi szabályozás nélkül könnyedén képtelennek tűnhet egy állam a büntetőeljárás lefolytatására, azaz csak e rendelkezések átültetésével valósulhat meg a teljes értékű komplementer kapcsolat a bíróság és a részes államok viszonylatában.³³

A komplementaritás elve nem pusztán a részes államok esetén vizsgálendő, hanem a Római Statútumban nem részes államok körében is relevanciával bírhat eseti alávetési nyilatkozat megtétele, továbbá a BT által a bíróság elé terjesztett helyzetek vonatkozásában. Így például bár Libia nem részes állama a statútumnak, Abdullah al-Senussi ügyének elfogadhatósága során ugyanúgy lefolytatta a tárgyalás-előkészítő tanács az ilyenkor alkalmazandó kétlépcsős tesztet, mint ahogyan azt a Római Statútumban részes felek esetében tenni szokta.³⁴ Ilyenkor a kijelölt tanács először megvizsgálja, hogy van-e ugyanezen gyanúsított ellen állami szintű büntetőeljárás ugyanebben az ügyben tartalmilag – ám a bűncselekmény minősítésében nem feltétlenül – azonos vádakkal, és ha az erre adott válasz igenlő, akkor foglalkozik érdemben az érintett állam tényleges eljárási képességével és hajlandóságával.³⁵

Az AU által közvetített erősen bíróságellenes állásponttal ellentétben számos afrikai állam tett tanúbizonyságot elkötelezettségéről a büntetlenség felszámolása iránt. Jelenleg 33 afrikai állam részes fél a Római Statútumban,³⁶ nyolcban van hatályban a Római Statútumot kihirdető belső jogszabály,³⁷ utóbbi hiányában több is módosította nemzeti büntetőködexeit a statútum normáinak megfelelően,³⁸ további 16 afrikai államban született valamilyen jogszabálytervezet a belső jogba való jövőbeli átültetésről, négy utalta saját helyzetét a bíróság Főügyési Hivatalához,³⁹ továbbá

³² Római Statútum 17. cikk (1) bek. a) pont: „A Preambulum 10. bekezdésére és az 1. cikkre tekintettel a Bíróság az ügyet elfogadhatatlannak minősíti, ha: (a) Az ügyben joghatósággal rendelkező Állam nyomozást vagy büntetőeljárást indított, kivéve, ha az Állam nem hajlandó vagy nem képes a nyomozás vagy a büntetőeljárás megfelelő lefolytatására.”

³³ Lásd MAUNGANIDZE – DU PLESSIS (15. lj.) 69.

³⁴ *The Prosecutor v. Saif Al Islam Gaddafi and Abdullah Al Senussi*, Decision on the admissibility of the case against Abdullah Al Senussi 11 October 2013, ICC Pre-Trial Chamber I, ICC-01/11-01/11-466-Red, *bit.ly/2uQhpRM*.

³⁵ Lásd BÉRES Nóra: „A líbiai helyzet a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt” in KERESZTES GÁBOR (szerk.): *Tavaszi Szél 2016* I. (Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége 2016) 187–194.

³⁶ *bit.ly/2vHdxp5*.

³⁷ Burkina Fasóban, a Közép-afrikai Köztársaságban, a Comore-szigeteken, Kenyában, Mauritiuson, Szenegálban, a Dél-afrikai Köztársaságban és Ugandában.

³⁸ Így pl. a Kongói Demokratikus Köztársaság, Malawi és Lesotho.

³⁹ A Kongói Demokratikus Köztársaság, Uganda, a Közép-afrikai Köztársaság és Malawi.

Elefántcsontpart eseti alávetési nyilatkozattal fogadta el az ICC joghatóságát saját belső konfliktusára nézve 2003 áprilisában.

Ami a komplementaritást illeti, Afrikában kezd kialakulni ennek az elvnek egyfajta tágabb értelmezése, amelyet a szakirodalom – tükörfordítással élve – pozitív komplementaritásnak (*positive complementarity*) nevez. Mindazonáltal szerencsésebb lehet e kifejezést tevékeny komplementaritásként fordítani, hiszen nem másról van szó, mint az egyes államok aktív, tevőleges szerepvállalásáról a büntetlenség felszámolásában. A fogalom azt hangsúlyozza, hogy amikor lehetséges, az ICC-nek és az államoknak együttesen kellene hathatósan ösztönözniük az érdemi nemzeti büntetőeljárásokat, és hogy az állami szintű bünyügyi együttműködésnek meg kellene egyben valósítania a bírósággal való nemzetközi együttműködést is.⁴⁰

A tevékeny komplementaritás középpontjában az ICC és a helyi bíróságok közös felelősségének gondolata áll: a nemzeti hatóságokban rejlő potenciál kihasználása, a nemzetközi bűncselekmények állami szintű nyomozása, majd a megfelelő büntetőeljárás lefolytatása, továbbá annak felismerése, hogy ezek az eljárások a büntetlenség felszámolásának hatékony eszközei lehetnek.⁴¹ Utóbbi szemléletes bemutatása érdekében három állam pozitív példájára szeretném felhívni a figyelmet az alábbiakban, megjegyezve, hogy más afrikai államokban is folyt vagy folyik nyomozás és büntetőeljárás nemzetközi bűncselekmények vonatkozásában, ám csak Ugandát, a Kongói Demokratikus Köztársaságot (*Democratic Republic of Congo, DRC*) és a Dél-afrikai Köztársaságot (Dél-Afrika) emelném ki a teljesség igénye nélkül.

3.1. UGANDA

Uganda alkotmányos rendszere dualista berendezkedésű, ennek megfelelően a Római Statútum részes államaként ratifikáció után törvénnyel ki is hirdette a szóban forgó nemzetközi szerződést 2010-ben. Ami azonban még inkább figyelemre méltó, hogy Uganda volt az első olyan állam, amely saját konfliktusos helyzetét az ICC elé utalta.⁴² A bíróság, elősegítendő a bimbózó együttműködést, Kampalában, a fővárosban helyi irodát létesített. Majd miután az ugandai kormány és a konfliktusban részes irreguláris milícia, az Úr Ellenállási Hadserege (*Lord Resistance Army*) 2008-ban békeszerződést kötött egymással, felállítottak egy speciális ügyszakot az ugandai legfelső bíróságon (*International Crimes Division, ICD*), amely először csak háborús bűncselekményekkel foglalkozott, majd később kiterjedt a hatásköre valamennyi nemzetközi bűncselekmény, továbbá egyes transznacionális deliktumok (például terrorizmus, emberkereskedelem, kalózkodás) megtorlására is.⁴³

⁴⁰ Lásd Chikezi Sam IGWE: „The ICC’s Favourite Customer: Africa and International Criminal Law” *ICC, Africa and International Criminal Law* 2008/41, 294–323.

⁴¹ William BURKE WHITE: „Implementing a Policy of Positive Complementarity in the Rome System of Justice” *Criminal Law Forum* 2008/19, 59.

⁴² „President of Uganda Refers Situation Concerning the Lord’s Resistance Army to the ICC” *ICC Press Release*, 29 January 2004, bit.ly/2K9t9cr.

⁴³ Elise KEPPLER: „Justice for Serious Crimes before National Courts: Uganda’s International Crimes Division” *Human Rights Watch*, 15 January 2012, bit.ly/2KaYM5h.

Bár az ICD személyi állománya csupán öt bíróból, hat ügyészből, öt rendőrtisztből és egy adminisztratív munkatársból áll, a kapacitásépítésre gyakorolt katalizátorjellegű hatása megkérdőjelezhetetlen. Az ügyszakba történő munkaerő-felvétel során nyomban kristálytiszttá vált, hogy mindenekelőtt olyan szakemberekre van szükség, akik ilyen típusú büntetőügyek kezeléséhez megfelelő jogi szaktudással rendelkeznek. Ennek hatására intenzív nemzetközi büntetőjogi témájú workshopok és képzések indultak az országban, valamint a bírácoknak szakmai tanulmányutakat is szerveztek az ICC-hez és a Ruandai Nemzetközi Törvényszékhez.

Ugyanakkor nem szabad szó nélkül elmenni amellett, hogy az ICD működése meglehetősen rögzös úton halad néhány nehezítő tényezőnek köszönhetően. Ezek egyike, hogy 2011-ig hatályban volt Ugandában egy amnesztiatörvény, amely gátját képezte a hatásos felelősségre vonásnak. További akadályként említhető, hogy az Úr Ellenállási Hadserege túlterjeszkedett az ugandai államhatáron, a nehézkes bűnügyi segítségnyújtási eljárás következtében pedig a határon túli bizonyítékok beszerzése nem egyszerű. Szintén nem könnyíti meg a helyzetet, hogy az ICD mind személyi állományában, mind a rendelkezésre álló anyagi források tekintetében hiányt szenved. És végül, de nem utolsósorban, mivel az ICD kiterjesztett hatáskörrel rendelkezik, az ott alkalmazott jogászok kitanítása sem egyszerű az érintett bűncselekmények széles skálája miatt.⁴⁴

3.2. KONGÓI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

A DRC 2002 márciusában ratifikálta a Római Statútumot, és monista államként a szerződés normái elméletben a belső jog részét képezik azóta. Az állam 2004 áprilisában terjesztette az ország keleti tartományaiban zajló fegyveres konfliktust az ICC elé, melynek következtében 2014 áprilisára hat nemzetközi elfogatóparancsot bocsátottak ki.⁴⁵

A bűncselekmények igazságot megtorlása, továbbá annak érdekében, hogy ne csak a legmagasabb katonai és politikai rangot viselő elkövetők feleljenek a tetteikért, a DRC egy új katonai büntető törvénykönyvet fogadott el,⁴⁶ amely szankcionálja a népirtás, az emberiség elleni és a háborús bűncselekmények elkövetését. Mi több, 2006-ban elfogadtak egy, a nemi erkölcs elleni bűncselekmények miatti felelősségre vonást rendezni hivatott törvényt,⁴⁷ amely definiálja a nemi erőszakot, valamint a szexuális és nemi alapú erőszak (*gender-based violence*) egyéb formáit.

⁴⁴ MAUNGANIDZE – DU PLESSIS (15. lj.) 79–80.

⁴⁵ Thomas Lubanga Dylót gyermekkatonának besorozása vádjában találta bűnösnek a bíróság 2012 márciusában, majd Germain Katangát többrendbeli emberiség elleni és háborús bűncselekményekben való bűnsegédlet miatt ítélték el 2014. márciusban. Bosco Ntaganda ellen még folyik az eljárás jelen sorok írásakor, Mathieu Ngudjolo Chuit 2012 decemberében felmentették, Callixte Mbarushimanával szemben nem erősítették meg a vádakot, míg Sylvestre Mudacumura egyelőre szabadlábon van. Lásd bit.ly/2YRUwuT.

⁴⁶ Military Penal Code Law of the Democratic Republic of Congo 024/2602, bit.ly/2WO6Rye.

⁴⁷ Lásd Dunia Prince ZONGWE: „The New Sexual Violence Legislation in the Congo: Dressing Indelible Scars on Human Dignity” *African Studies Review* 2012/55, 37–57.

Az ún. mozgó bíróságok (*mobile courts*) felállítása a konfliktussal sújtott régióban szintén hozzájárult, hogy több száz közvetlen tettest, azaz fizikai értelemben vett elkövetőt vonjanak felelősségre a szexuális erőszak különböző formáiért. E mozgó bíróságok kitűnő példái a tevékeny komplementaritás szemléltetésének, amikor egy állam képes és hajlandó a nemzetközi bűncselekmények miatti érdemi eljárások lefolytatására. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a DRC eljárásai többnyire fegyveres csoportok – tehát nem civilek – által elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekményekre összpontosítanak, aminek elsősorban az az oka, hogy a szexuális erőszak fegyverként való alkalmazása mint egyfajta harcmódor nagyon elterjedt módszer a konfliktussal érintett kongói tartományokban.

Nem elhamarkodott azt állítani, hogy a DRC kormányzata – mind nemzetközi, mind állami szinten – demonstrálta a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás iránti elkötelezettségét, annak ellenére, hogy több akadály is az útjában áll. Az országban több mint egy évtizede fegyveres konfliktus dúl, és a kormány az érintett régiók felett képtelen tényleges főhatalmat gyakorolni. Továbbá bizonyos bűncselekmények vonatkozásában úgy került sor a felelősségre vonásra, hogy a hatályos belső eljárásjogi norma nem mondta ki törvényi formában az adott deliktumok szankcionálása közben betartandó szabályokat a polgári lakosság által elkövetett cselekményekre vonatkozóan. Végezetül jelentős hiány mutatkozik az országban olyan nyomozókból és jogászokból, akik a nemzetközi büntetőjogot a kívánatos szinten ismerik.⁴⁸

3.3. DÉL-AFRIKAI KÖZTÁRSASÁG

Dél-Afrika mint dualista hagyományokat követő állam még 2002-ben – gyakorlatilag a szerződés hatálybalépésével egyidejűleg – átültette a Római Statútumot belső jogába. A kihirdetéséről szóló 2002. évi XXVII. törvény (*Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court Act 27 of 2002*, ICC törvény) hatálybalépése előtt a népirtást, valamint az emberiség elleni és a háborús bűncselekményeket nem kriminalizálta a dél-afrikai büntetőjog. Szintén sor került – igaz, csak nyolc évvel később, 2010-ben – az 1949. évi genfi egyezmények átültetésére (*Implementation of the Geneva Conventions Act 8 of 2010*), így a háború törvényeinek és szokásainak megsértése ma már büntetendő a dél-afrikai belső jog alapján.

Az ICC törvény megteremtette a nemzetközi bűncselekmények elkövetése esetén lefolytatandó büntetőeljárás és a komplementaritás összhangját. E törvény értelmében a dél-afrikai büntetőbíróságok – a személyi és területi főhatalomban gyökerező klasszikus joghatóság-gyakorlás esetein túlmenően – akkor is joghatósággal rendelkeznek, ha dél-afrikai állampolgárságú személy a cselekmény sértettje, vagy ha a bűncselekmény elkövetője (függetlenül az elkövetés helytől, valamint a saját és a sértett állampolgárságtól) később az állam területén tartózkodik.

⁴⁸ MAUNGANIDZE – DU PLESSIS (15. lj.) 72–73.

2003-ban felállítottak a nemzeti főügyészségen belül egy speciális egységet (*Priority Crimes Litigation Unit*, PCLU), amelynek egyik kiemelt feladata a nemzetközi bűncselekmények kivizsgálása és az azt követő bünvádi eljárás lefolytatása. A PCLU széles körű megbízással rendelkezik, mivel nem csupán a Római Statútum alapján büntetni rendelt cselekmények tartoznak a hatáskörébe, hanem nemzetközi terrorizmussal, tömegpusztító fegyverekkel, zsoldos katonákkal, valamint a posztapartheid rendszerben működő tényfeltáró és békéltető bizottságokkal is foglalkozik, továbbá minden olyan elsőbbségi ügygel, amelyet a nemzeti főügyészség elé terjeszt. Az egység eredményességének záloga a rendőrséggel történő sikeres együttműködés, amelynek 2009-től részét képezi egy kiemelt bűncselekményekkel foglalkozó ügyosztály (*Directorate for Priority Crimes Investigation*), valamint a 2005-ben létrehozott, az állam elleni bűncselekményeket vizsgáló egység (*Crimes Against the State*), amely a nemzetközi bűncselekmények ügyében való tényleges nyomozást végzi. A PCLU nemzetközi bűncselekményekkel kapcsolatos első tényleges ügye Marc Ravalomananával, Madagaszkár bukott elnökével szemben indult. Emellett említésre méltó az az eset is, amelyben egy pretoriai székhelyű NGO, a *South African Litigation Centre* felhívására járt el a PCLU: Zimbabweben a 2008. évi elnökválasztás előtt a rendőrség állítólag széles körű, szisztematikus kínzást, azaz emberiesség elleni bűncselekményt követett el kormányellenes civil aktivistákkal szemben.⁴⁹

Nem csupán a kapacitásépítéssel kifejtett erőfeszítések példásak Dél-Afrikában, hanem több civil szervezetnek a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás melletti kiállása is. Érdekes módon ennek szemléltetésére éppen egy al-Bashirral kapcsolatos esetet lehet felhozni: 2009 májusában, amikor a dél-afrikai kormány meghívta a szudáni elnököt, hogy vegyen részt Jacob Zuma elnök beiktatási ceremóniáján, számos NGO együttes nyilatkozatot tett közzé a sajtóban, felszólítva a kormányt, hogy ne fogadja al-Bashirt. És szintén még 2009-ben dél-afrikai civil szervezetek azért lobbiztak, hogy a kormány ne hagyja jóvá az AU azon határozatát, amely megtiltja a szervezet tagállamai számára az ICC-vel való együttműködést.

E felszólalások látványos eredménye egy minisztériumi szintű nyilatkozat közzététele volt arról, hogy ha al-Bashir esetleg a Dél-afrikai Köztársaságba látogatna, foganatosítani fogják vele szemben az ICC által kiadott nemzetközi elfogatóparancsot.⁵⁰ Mára már történelem, hogy ez nem valósult meg, ennek ellenére túlzás lenne pusztán emiatt semmibe venni a dél-afrikai államnak a nemzetközi büntetőjogot szolgáló erőfeszítéseit.

Habár a fenti három állam kiválasztása tetszőlegesnek tűnhet – és abban az értelemben valóban az, hogy másik hármat is lehetett volna példaként felhozni –, e selekciós szabadság mellett is igazolható az ICC és az afrikai államok kapcsolatának heterogén, alkalmanként igencsak ígéretes dimenziója.

⁴⁹ MAUNGANIDZE – DU PLESSIS (15. lj.) 74–75.

⁵⁰ Department of International Relations and Cooperation: „Notes following the Briefing of Department International Relations and Cooperation’s Director-General, Ayanda Ntsaluba”, *bit.ly/2CYSTSF*.

4. KITEKINTÉS: AFRIKAI PROBLÉMÁKRA AFRIKAI MEGOLDÁSOK?

Először 2009-ben merült fel az AU berkein belül az a gondolat, hogy a szervezet égisze alatt működő bírói fórum, az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bírósága (*African Court of Justice and Human Rights*, Afrikai Bíróság) tárgyi joghatóságát ki kellene terjeszteni egyes nemzetközi és transznacionális bűncselekményekre is.⁵¹ Többéves tárgyalások után, 2014 júniusában fogadta el az AU Közgyűlése az Afrikai Bíróság statútumának módosításáról szóló kiegészítő jegyzőkönyvet, amelyet megnyitottak a ratifikálni szándékozó államok előtt.

Az Afrikai Bíróság büntető joghatósággal történő felruházása elsöre minden bizonnyal kecsgetető lépésnek mutatkozik a büntetlenség teljes felszámolása felé vezető rögs úton, azonban nyilvánvalóan csak a tényleges működés tudná igazolni az ötlet valódi működőképességét. Mindazonáltal a tervezet jelenlegi szövege tartalmaz néhány anomáliát – így például az alkotmányellenes kormányváltás jogintézményét –, ami valószínűsíthetően annak a szakmaiatlan előzménynek a következménye, hogy a dokumentum szövegét sehol nem tették hozzáférhetővé a civil szervezetek és egyéb „külsős” jogi szakértők számára.⁵² A tervezetben foglaltaknak a joggyakorlatba való átültetéséhez hatékony segítséget nyújthatott volna a széles körű szakmai párbeszéd, különösen olyan összetett kérdések vonatkozásában, mint a joghatóság, a bűncselekmények tényállási elemei, az immunitás, a szervezeti struktúra, a végrehajtás, a belső jogra kifejtett hatások stb.⁵³

Az AU Bizottsága akként foglalt állást, hogy a joghatóság kiterjesztésének gondolatát nem a szervezet „ICC-ellenessége” motiválta, hanem három egyéb ok vezette a módosítások előterjesztéséhez: 1. az AU szerint sok állam visszaél az univerzális joghatóság gyakorlásával; 2. azok a kihívások, amelyeket a volt csádi elnök, Hissène Habré Szenegálban történt felelősségre vonása generált, valamint 3. hogy az alkotmányellenes kormányváltást mint *sui generis* deliktumot szankcionálják.⁵⁴ A fentiek igazságtartalmát ha nem is cáfolva, mégiscsak naivitás lenne azt feltételezni, hogy a tervezet megszületése nem hozható összefüggésbe az AU bíróságellenes attitűdjével – már csak a kiterjesztett joghatóságról való tárgyalások kezdetének időpontja is nagyon beszédes: közvetlenül azután indult meg a párbeszéd, hogy az ICC kiadta az első nemzetközi elfogatóparancsot al-Bashir ellen.

Az Afrikai Bíróság büntető joghatóságának expanziójával kapcsolatban felmerül egy prózai kérdés is: mégis mennyibe kerülne ez az AU-nak? A nemzetközi bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások lefolytatásához egyrészt szükség van megfelelő szakértelemmel és tapasztalattal bíró jogászokra, másrészt technikai eszközökre. Csak egy példa: az ICC költségvetése több mint tizennégyszerese az Afrikai

⁵¹ Lásd AU (Meeting of Government Experts and Ministers of Justice/Attorneys): „Draft Protocol on Amendments to the Protocol of the Statute of the African Court of Justice and Human Rights” Doc. Exp/Min/IV/Rev.7., Addis Abeba, 14-05 May 2012.

⁵² Lásd MAUNGANIDZE – DU PLESSIS (15. lj.) 79.

⁵³ Max DU PLESSIS: „Implications of the AU Decision to Give the African Court of Jurisdiction over International Crimes” *Institute for Security Studies Paper* June 2012, bit.ly/2FS4F28.

⁵⁴ DU PLESSIS (53. lj.).

Bíróság „büntető ügyszak” nélkül működő struktúrája büdzséjének, és mintegy kétszere az AU egész költségvetésének.⁵⁵

Ami még a gyakorlatban esetlegesen felmerülő problémákat illeti: vajon hogyan alakulna ez esetben az Afrikai Bíróság és az ICC kapcsolata? Hogyan viszonyulna egymáshoz e két bíróság joghatósága? E kérdés megválaszolása igencsak elsődlegesnek mutatkozik, tekintve, hogy az 54 afrikai államból 53 tagállama az AU-nak és 34 részes állama a Római Statútumnak, ennek ellenére a tervezet nem szabályozza a két bírói fórum kapcsolatát. Ebből következően lehetséges, hogy belső jogi aktusokra lenne szükség a módosítást ratifikáló, a Római Statútumban részes államok részéről a két bíróság közötti joghatósági kapcsolat tisztázásához.

Egyébiránt – kicsit eltekintve a bíróság joghatóságának esetleges kiterjesztésétől – az Afrikai Bíróság jelenlegi formájában is tartogat potenciált a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás számára. A 2011-ben lezajlott arab tavasz derekán az Afrikai Bíróság egyhangúan megszavazva kiadott egy határozatot, melyben ideiglenes intézkedéseket rendelt el, válaszul a Líbiában kibontakozó krízishelyzetre.⁵⁶ A határozat felszólította Líbiát, hogy azon nyomban hagyjon fel minden olyan jogsértő cselekménnyel, amely az emberi élet kioltásával és a személyi integritás csorbításával járna. Az Afrikai Bíróság e lépése merész volt és jól időzített: a bírói fórum felmérte az eset súlyát, és a konfliktusban részes felek álláspontjának meghallgatását nélkülözve az emberi életre veszélyt jelentő azonnali kockázatra figyelemmel járt el.⁵⁷ Nem sokkal később a BT az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete alapján eljárva az ICC elé terjesztette a líbiai konfliktust.⁵⁸

5. HOGYAN TOVÁBB?

Összegzésként felmerül a jövőbeli kilátások kérdése: miképpen alakul majd a bíróság és Afrika kapcsolata az elkövetkezendő években, mi várható?

A pozitívumok fenntartása érdekében elengedhetetlen a tevékeny komplementaritás ösztönzése, segítése. Ez részint nyilvánvalóan az egyes államok hajlandóságának függvénye, ugyanakkor – mint ahogyan jelen tanulmányból is kitént – olyan civil szervezetek aktív szerepvállalásán is nyugszik, mint a dél-afrikai *South African Litigation Centre* vagy például a *Coalition for the International Criminal Court*. Másodsorban a jó kapcsolat megszilárdulása felé hatalmas lépést jelenthetne az Afrikai Bíróság szerepvállalásának átgondolása – még ha nem is teljes egészében abban a formában, amely jelenleg a ratifikációkra váró tervezetben körvonalazódni látszik.

⁵⁵ DU PLESSIS (53. lj.).

⁵⁶ Order for Provisional measures, African Commission on Human and People's Rights v. Great Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya, 25 March 2011, App. No. 004/2011.

⁵⁷ Joseph ODER: „The African Court on Human and People's Rights' Order in Respect of the Situation in Libya: A Watershed in the Regional Protection of Human Rights?” *African Human Rights Law Journal* 2011/11, 495, bit.ly/2WO87Bs.

⁵⁸ S.C. Res. 1970, 6491st mtg., 26 February 2011, U.N. Doc. S/RES/1970 (2011).

CSAPÓ ZSUZSANNA*

AZ ÁLLAM- ÉS KORMÁNYFŐI IMMUNITÁS VERSUS A HIVATALI MINŐSÉG IRRELEVANCIÁJÁNAK ELVE A FELELŐSSÉGRE VONÁSKOR. AZ AFRIKAI UNIÓ KEZDEMÉNYEZÉSE TANÁCSADÓ VÉLEMÉNY KÉRÉSÉRE A NEMZETKÖZI BÍRÓSÁGTÓL

Amikor 2016 őszén a Dél-afrikai Köztársaság bejelentette, hogy kilép a Nemzetközi Büntetőbíróságot felállító Római Statútumból, egyik legfőbb érvük a szerződés felmondása mellett az volt, hogy ha az országnak teljesítenie kellene – a területén megforduló – Omar al-Bashir vonatkozásában a statútumból eredő kötelezettségét, és letartóztatnák a regnáló szudáni államfőt, azzal megsértenék az állam- és kormányfőket megillető mentesség nemzetközi szokásjogi szabályát. Dél-Afrika azóta visszakozott, visszavonta felmondó nyilatkozatát, de az ellenvetés tovább él: az Afrikai Unió 2018-ban világossá tette, kezdeményezni fogják, hogy az ősszel meginduló ENSZ Közgyűlés szavazza meg tanácsadó vélemény kérését a Nemzetközi Bíróságtól. Arra kérnék az ENSZ fő bírói szervét, foglaljon állást arról, miként kell értelmezni a Római Statútum két cikkének viszonyát, a 27. cikk és a 98. cikk relációját: az előbbi cikk kimondja, hogy nemzetközi bűncselekmény esetén bárki felelősségre vonható, állam- és kormányfők egyaránt, azaz a hivatalos minőség nem mentesít, az utóbbi paragrafus szerint pedig a Nemzetközi Büntetőbíróság, ha egy személy átadását kéri, köteles figyelemmel lenni a diplomáciai mentesség szabályából eredő állami kötelezettségekre. A tanulmány egyrészt az esetleges tanácsadó vélemény központi kérdését igyekszik megválaszolni, azaz hogy valóban megsérti-e szokásjogon alapuló nemzetközi kötelezettségét az a Római Statútumban részes állam, amely hivatalban lévő külföldi államfőt tartóztat le s ad át a Nemzetközi Büntetőbíróságnak. Másrészt a tanácsadó vélemény kérése ellen és mellett szóló érvek, a vele kapcsolatos aggályok és várakozások is felsorakoztatnak.

1. BEVEZETÉS

Épp akkortájt, amikor 2018 nyarán lehetőség kínálkozott a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás aktuális kihívásaira fókuszáló közelgő hazai konferenciára előadástervvel jelentkezni, láttak napvilágot azok a hírek, amelyek szerint az Afrikai Unió (AU) tanácsadó vélemény kérését fontolgatja (az ENSZ Közgyűlésén keresztül) a Nemzetközi Bíróságtól.

* Egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, 1083 Budapest, Ludovika tér 2.; Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1042 Budapest, Viola u. 2–4. E-mail: csapo.zsuzsanna@uni-nke.hu; csapo.zsuzsanna@kre.hu.

A beszámolók arról tájékoztattak, hogy az AU szándékai alapján a véleményező eljárás tárgya a hivatali minőség irrelevanciája elvének és az állam- és kormányfői immunitásnak a relációját érintené, mégpedig a nemzetközi bűncselekményekkel kapcsolatos felelősségre vonási eljárások kontextusában.

A hivatali minőség irrelevanciájának elve (mely szerint posztjától függetlenül bárki felelősségre vonható, illetve vonandó *delictum iuris gentium*¹ elkövetése esetén) és a diplomáciai kapcsolatok egyik alaptételének számító állam- és kormányfői mentesség kapcsolata tehát egyrészt aktuális kérdés, másrészt egyúttal régi viták tárgya is, így reméltem, hasznosnak bizonyulhat e kérdésről néhány szót ejteni a 2018 októberében megrendezett konferencián.

Lássuk az előzményeket, milyen út vezetett a tanácsadó vélemény kezdeményezéséig.

2. AZ ELŐZMÉNYEK

Érdemes a számos releváns történés közül egyet kiemelni, mégpedig az Afrikai Unió 2015 júniusában, Johannesburgban rendezett kongresszusát.² Ez az éves konferencia, amelynek tehát a Dél-afrikai Köztársaság adott otthont, nagy port kavart, ugyanis részt vett rajta Omar al-Bashir szudáni elnök is, aki annak ellenére gondtalanul, háborítatlanul vissza is térhetett hazájába, hogy a vendéglátó ország bármi érdemi akadályt állított volna szabad távozása elé, holott letartóztatására és a Nemzetközi Büntetőbíróság (*International Criminal Court*, ICC) számára történő átadására a Római Statútum³ alapján – mint részes állam – kötelesek lettek volna. Al-Bashirral szemben ugyanis már 2009-ben letartóztatási parancsot bocsátott ki az ICC, háborús és emberiség elleni bűncselekmények elkövetésével vádolva őt, majd 2010-ben újabb letartóztatási parancs is napvilágot látott, immár a népirtás büntetével is kiegészítve az előző évben felállított bűnlajstromot.⁴ A szudáni elnököt a 2003–2008 között Dárfúrban történtek miatt kívánja az ICC a vádlottak padjára ültetni, felelősségét kivizsgálni. A Római Statútumhoz 2000-ben csatlakozó Dél-

¹ *Delictum*: bűncselekmény, *ius gentium*: nemzetközi jog. Bűncselekmény, amelynek esetében a büntetőjogi felelősség közvetlenül a nemzetközi jogból ered. БРУНАС Я́нош: *Nemzetközi jog II. Különös rész* (Budapest – Pécs: Dialóg Campus 2010) 202–212.

² *bit.ly/2YSsXS6*.

³ Az 1998-ban elfogadott, 2002-ben hatályba lépett Római Statútum állította fel a Nemzetközi Büntetőbíróságot.

⁴ *Warrant of Arrest for Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, 4 March 2009, ICC-02/05-01/09-1, *bit.ly/2OYYEoi*; *Second Warrant of Arrest for Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, 12 July 2010, ICC-02/05-01/09-95, *bit.ly/2WWotrV*. Megjegyzendő, hogy a szudáni elnök után más (volt vagy hivatalban lévő) államfők is az ICC látókörébe kerültek: Uhuru Kenyatta (Kenya), Moammer Kadhafi (Líbia), Laurent Gbagbo (Elefántcsontpart). Kenyattát 2011-ben idézték meg (*bit.ly/2FZaB9w*), Kadhafi ellen ugyancsak 2011-ben adtak ki letartóztatási parancsot (*bit.ly/2GaOs9A*); Gbagbo letartóztatási parancsa szintén 2011-ben kelt (*bit.ly/2FUHCDy*). Lásd a velük szembeni eljárásokról röviden CSAPÓ Zsuzsanna: „II. Vilmos (nemzetközi) büntetőbíróság elé állításának meghiúsult terve az I. világháborút követően” *Jogelméleti Szemle* 2019/1, 213–214, *bit.ly/2GUrHqP*.

afrikai Köztársaság⁵ márpedig (szerződésben vállalt kötelezettségei alapján) köteles az ICC munkáját segíteni, adott esetben úgy, hogy a területén tartózkodó gyanúsítottak kézre kerítésében s Hágába szállításában közreműködik. (Ne feledjük, végrehajtó apparátus híján az ICC nemhogy félkarú, de kartalan, lábtalan, végtagtalan óriásként⁶ az államok együttműködésére van utalva.)

A johannesburgi csúcs után Dél-Afrikát sok támadás érte nem cselekvése okán.⁷ E kritikák is közrejátszottak abban, hogy az ország a következő évben bejelentette, kilép a Római Statútumból. Egyik legfőbb érvük a szerződés felmondása mellett az volt, hogy ha részes államként teljesíteniük kellett volna Omar al-Bashir vonatkozásában a statútumból eredő kötelezettségüket és letartóztatták volna a regnáló szudáni államfőt, azzal megsértik az állam- és kormányfőket megillető mentesség nemzetközi szokásjogi szabályát. A dél-afrikaiak pedig méltatlannak tartották, hogy ilyen helyzetbe kerültek, ezért (is) kívántak kihátrálni a vállalt megállapodásból, az ICC alapító szerződéséből.

A Dél-afrikai Köztársaság azóta visszavonta visszavonását, azaz továbbra is az ICC részes államainak táborát erősíti.⁸ Ám ellenvetésük tovább él, mégpedig az

⁵ A Dél-afrikai Köztársaság már 1998-ban, azaz megszületése évében aláírta a Római Statútumot, amelyet az ezredfordulón ratifikált, *bit.ly/2Vts14B*.

⁶ Antonio CASSESE: „On the Current Trends towards Criminal Prosecution and Punishment of Breaches of International Humanitarian Law” *European Journal of International Law* 1998/1, 13 (Cassese-nek az Exjugoszláv Nemzetközi Büntetőtörvényszékre alkalmazott hasonlata minden további nélkül megáll az ICC vonatkozásában is); Jackson Nyamuya MAOGORO: „A Giant Without Limbs: The International Criminal Court’s State-Centric Cooperation Regime” *The University of Queensland Law Journal* 2004, 102–133.

⁷ A fentiekhez hozzáteendő, hogy Omar al-Bashir szudáni elnököt külföldi tartózkodásai során nem csak Dél-Afrika nem tartóztatta fel. Ellátogatott a Római Statútum más részes államaiba is (Csád, Dzsibuti, Jordánia, Kenya, Kongói Demokratikus Köztársaság, Malawi, Nigéria, Uganda), és gond nélkül visszatért hazájába ezekből az országokból is. Lásd *Amicus Curiae Observations by the Southern Africa Litigation Centre (SALC) submitted Pursuant to Rule 103 (1) of the Rules of Procedure and Evidence*, 10 March 2017, ICC-02/05-01/09, 2 (5. bek.), *bit.ly/2U6KeeQ*; *Prosecution Response to the Hashemite Kingdom of Jordan’s Appeal against the „Decision under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by Jordan with the request by the Court for arrest and surrender [of] Omar Al-Bashir”*, 3 April 2018, ICC-02/05-01/09, 44, 262. lj., *bit.ly/2U38w1n*.

⁸ A 2016 őszi kilépési hullám eredményeként eddig csak Burundi felmondási nyilatkozata vált hatályossá, Dél-Afrika mellett ugyanis már Gambia is visszatáncolt, így a részes államok száma, amely már elérte a 124-et, csak eggyel csökkent, 123-ra. Azóta tudjuk, már más ország (így a Fülöp-szigetek) is bejelentette kilépési szándékát. (Nem mellékesen megjegyezném, azt követően, hogy az ő elnökük is az ICC látókörébe került. Szintén nem kevésbé fontos azt is jelezni, hogy pusztán a felmondás bejelentésével nem mentesülhet rögtön egyetlen addig részes állam sem a vállalt kötelezettségei alól, nyilatkozatuk hatálybalépése csak egy év elteltével köszönthet be.) CSAPÓ Zsuzsanna: „Univerzális emberi jogi bíróság: illuzórikus utópia vagy megvalósítható, megvalósítandó realitás?” in CSAPÓ Zsuzsanna (szerk.): *Jubileumi tanulmánykötet az 1966. évi emberi jogi egyezségokmányok elfogadásának 50. évfordulóján* (Budapest: Dialóg Campus – Wolters Kluwer, 2019, megjelenés alatt) 87–89, lábjegyzetek és a hozzájuk tartozó főszöveg; *UN chief Guterres welcomes the Gambia’s rescission of its withdrawal from International Criminal Court*, UN News Centre, 16 February 2017, *bit.ly/2VxKcWL*; *President of the Assembly regrets withdrawal of any State Party from the Rome Statute and reaffirms the Court’s fight against impunity*, ICC Press Release, 22 October 2016, ICC-CPI-20161021-PR1248, *bit.ly/2G2vpNq*; *Withdrawal of countries from international court sends „wrong message”*, 28 October 2016, *bit.ly/2WZL2vF*; *ICC Statement on The Philippines’ notice of withdrawal: State participation in Rome Statute system essential*

Afrikai Unió által felkarolva. Az AU ugyanis a 2018 őszen éves rendes ülészakát megkezdő ENSZ Közgyűlés napirendjére kérte tűzni,⁹ szavazzanak arról a világszervezet tagállamai, támogatják-e az AU kezdeményezését, hogy tanácsadó véleményt kérjenek a Nemzetközi Bíróságtól a fent jelzett dilemma feloldására. (Az ENSZ Alapokmánya szerint tanácsadó véleményt közvetlenül nem tud kérni az AU, csak indirekt módon, az arra feljogosított ENSZ-szervek közbenjárásával.¹⁰)

Hogy végül mögé áll-e az afrikai kezdeményezésnek az ENSZ-tagállamok szükséges többsége,¹¹ s ha igen, pontosan milyen tartalommal fogalmazzák meg a Nemzetközi Bíróság által kérésükre megválaszolendő kérdést, az sem a 2018 októberében tartott konferenciáig, de a kézirat lezárásáig, 2019 márciusáig sem dőlt még el.¹² Kiindulni így egyelőre csak az AU előterjesztéséből tudunk,¹³ mely a netán majdan megszülető tanácsadó vélemény alapján szolgálhat.

Mely kérdésben kérne állásfoglalást az Afrikai Unió¹⁴ a Nemzetközi Bíróságtól?

3. A MEGVÁLASZOLNI VÁRT KÉRDÉS

Ha az afrikai részes államok kezdeményezését támogatja az ENSZ Közgyűlés többsége, a Nemzetközi Bíróság a következő kérdés megválaszolásának feladatával

to international rule of law, ICC Press Release, 20 March 2018, ICC-CPI-20180320-PR1371, *bit.ly/2Ins7Hc*; Asad G. KIYANI: „Al-Bashir & the ICC: The Problem of Head of State Immunity” *Chinese Journal of International Law* 2013/3, 470, 501–502, 506.

⁹ *Provisional agenda of the seventy-third regular session of the General Assembly*, U.N. Doc. A/73/150, 20 July 2018, para. 89, *bit.ly/2GargZ0*.

¹⁰ ENSZ Alapokmány 96. cikk: „1. A Közgyűlés vagy a Biztonsági Tanács a Nemzetközi Bíróságtól bármely jogi kérdésben tanácsadó véleményt kérhet. 2. A Szervezet minden más szerve és a szakosított intézmények a Közgyűlés által bármikor megadható felhatalmazás alapján a tevékenységük körében felmerülő jogi kérdésekben szintén tanácsadó véleményt kérhetnek a Bíróságtól.” *1956. évi I. tv. az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról*.

¹¹ Hacsak nem minősítik fontos kérdésnek, elegendő a jelen lévő és szavazó tagok egyszerű többsége is, s nem szükséges az ENSZ Alapokmány 18. cikk 2. bek. szerint a kétharmad elérése. Nagendra SINGH: *The Role and Record of the International Court of Justice* (Dordrecht–Boston–London: Martinus Nijhoff 1989) 85.

¹² A Közgyűlés 2018 őszen indult rendes ülészakán 2019 márciusáig sem szavaztak még e kérdérről, a szeptemberben meghatározott agenda 178 pontjából ugyanis a tanácsadó vélemény kérésére vonatkozó 89. pont még nem került sorra ez idáig sem. Lásd a 73. ülészakáig eddig elfogadott határozatait (2019. március 1-ig bezárólag): *bit.ly/2WWtmBg*; lásd továbbá a 73. ülészakáig eddig elfogadott meghatározott agendát: U.N. General Assembly Resolution, U.N. Doc. A/73/251. Agenda of the seventy-third session of the General Assembly. Adopted by the General Assembly at its 3rd plenary meeting, on 21 September 2018.

¹³ *Request for the inclusion of an item in the provisional agenda of the seventy-third session. Request for an advisory opinion of the International Court of Justice on the consequences of legal obligations of States under different sources of international law with respect to immunities of Heads of State and Government and other senior officials. Letter dated 9 July 2018 from the Permanent Representative of Kenya to the United Nations addressed to the Secretary-General*, U.N. Doc. A/73/144, 18 July 2018 (tanácsadó vélemény iránti kezdeményezés), *bit.ly/2InOSej*.

¹⁴ Egészen pontosan az ENSZ afrikai részes államainak nevében kezdeményezte az Afrika Csoport soros elnöke, Kenya a tanácsadó vélemény kéréséről való vitát a Közgyűlésben. Lásd a tanácsadó vélemény iránti kezdeményezés (13. lj.), a dokumentum és melléklete első egy-egy mondata.

fog szembesülni: miként kell értelmezni a Római Statútum két cikkének viszonyát, a 27. cikk és a 98. cikk relációját?

A 27. cikk szerint nemzetközi bűncselekmény esetén bárki felelősségre vonható, bármilyen pozíciót tölt is be, állam- és kormányfők egyaránt, azaz a magas állami tisztség nem mentesít.¹⁵ A 98. cikk értelmében pedig ha az ICC egy – a joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmény¹⁶ elkövetésével vádolt – személy átadását kérné, a testület köteles figyelemmel lenni a diplomáciai mentesség szabályából eredő állami kötelezettségekre.¹⁷ A Nemzetközi Bíróság által megválaszolandó kérdés lényege tehát az lenne, visszatérve a tanulmány elején jelzett dilemmára, hogy a hivatali minőség irrelevanciájának elve és az állam- és kormányfői immunitás szabályai miként viszonyulnak egymáshoz. Van-e ellentmondás a Római Statútum két passzusa, a 27. és a 98. cikk között? Megsérti-e a – más forrásból fakadó – nemzetközi kötelezettségét a Római Statútum részes állama, ha hivatalban lévő államfőt tartóztat le s ad át a Nemzetközi Büntetőbíróságnak?

4. A NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG RELEVÁNS ÍTÉLETE AZ ÚN. LETARTÓZTATÁSI PARANCS ÜGYBEN

Érdemes visszakanyarodnunk kiindulópontunkhoz, Dél-Afrika aggályaihoz. Abban természetesen a Dél-afrikai Köztársaság kormányának igaza van, hogy a magas rangú állami hivatalnokokat a nemzetközi szokásjog és egyes szerződések alapján immunitás illeti meg külföldi tartózkodásuk idején. Azaz őket más államok,

¹⁵ Római Statútum 27. cikk: „A hivatalos minőség figyelmen kívül hagyása a büntetőjogi felelősség szempontjából. 1. A jelen Statútum a hivatalos minőségre való tekintet nélkül egyaránt vonatkozik minden személyre. Semmilyen körülmények között sem mentesíti az adott személyt a jelen Statútum szerinti büntetőjogi felelősség alól különösen az állam- vagy kormányfői tisztséggel, kormány- vagy parlamenti tagsággal, választott képviselői vagy kormányhivatalnokai tisztséggel járó hivatalos minőség, és mint olyan, nem indokolja a büntetés mérséklését. 2. A nemzeti vagy a nemzetközi szabályok szerint a hivatalos minőséggel járó mentességek, vagy különleges eljárási szabályok nem akadályozzák a Bíróságot az adott személy fölött joghatóságának gyakorlásában.” A Magyarország által 1999-ben aláírt, 2001-ben ratifikált, ám mind a mai napig ki nem hirdetett nemzetközi szerződés idézett cikke magyar fordításának forrása: T/4490. számú törvényjavaslat az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútumának kihirdetéséről, *bit.ly/2P256eq*.

¹⁶ Háborús bűncselekmény, emberiesség elleni bűntett, népirtás, agresszió. *Rome Statute of the International Criminal Court*, 2187 U.N.T.S. 90, Rome, 17 July 1998. Article 5.

¹⁷ Római Statútum 98. cikk: „A mentességről való lemondással és az átadáshoz való hozzájárulással kapcsolatos együttműködés. 1. A Bíróság nem terjeszthet elő olyan átadás vagy jogsegély iránti kérelmet, amely a Megkeresett Államot olyan cselekményekre kényszerítené, amelyek ellentétesek lennének nemzetközi jogi kötelezettségeivel az államok mentessége, vagy egy harmadik államhoz tartozó személy diplomáciai mentessége, illetve egy harmadik állam tulajdona tekintetében, kivéve ha a Bíróság előzetesen megszerzi a harmadik Állam együttműködését a mentességről való lemondáshoz. 2. Bíróság nem terjeszthet elő olyan átadás iránti megkeresést, amely a Megkeresett Államot arra kényszerítené, hogy olyan fennálló nemzetközi szerződéses kötelezettségével ellentétesen cselekedjen, amely szerint a küldő Állam hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy az adott Államhoz tartozó személyt átadhassa a Bíróságnak, kivéve, ha a Bíróság előzetesen megszerzi a küldő Állam együttműködését az átadáshoz szükséges hozzájáruláshoz.” T/4490. számú törvényjavaslat (15. lj.).

hogy aztán hatóságaik felelősségre vonják, nem tartóztathatják le, még akkor sem, ha nemzetközi bűncselekménnyel gyanúsítják őket. Ezt mondta ki 2002-ben a Nemzetközi Bíróság is a Kongói Demokratikus Köztársaság és Belgium jogvitájában hozott ítéletében,¹⁸ az ún. letartóztatási parancs ügyben.¹⁹

Belgiumot ekkor elmarasztalta a hágai testület, mivel az a hivatalban lévő kongói külügyminiszterrel, Yerodiával (Abdoulaye Yerodia Ndombasi) szemben – akit háborús és emberiesség elleni bűntettek elkövetése miatt akartak felelősségre vonni²⁰ – nemzetközi elfogatóparancsot adott ki.²¹ A Nemzetközi Bíróság úgy ítélte meg, hogy a belga állam megsértette a hivatalban lévő külügyminisztereket megillető kiváltságokat és mentességeket azzal, hogy letartóztatási parancsot bocsátott ki egy másik állam diplomáciájának feje ellen.²²

Tegyük hozzá a fentiekhez, hisz jelentősége nem lebecsülhető, hogy a Nemzetközi Bíróság 2002-es ítéletében nem pusztán azt mondta ki, hogy Belgium a regnáló külügyérrel szemben nem adhatott volna ki letartóztatási parancsot, mert ezzel sértette a Kongói Demokratikus Köztársaság külügyminiszterének immunitását. A hágai bírák azt is rögzítették egyrészt, hogy az (államfőt, kormányfőt, külügyminisztert megillető²³) immunitás csak eljárási mentességet jelent, nem pedig büntetlenséget.²⁴ Azaz természetesen az állami vezetők sem állnak a jogi normák felett, azokat nekik is tiszteletben kell tartaniuk, vagyis anyagi értelemben nincs mentességük, de eljárási mentességük akadályozza felelősségre vonásukat, ha megsértenék e normákat. Másrészt az államfői, kormányfői, külügyminiszteri immunitás nem lehet akadály annak,²⁵ hogy nemzetközi bíróság járjon el.²⁶

A Nemzetközi Bíróság ítéletében kifejezetten utalt is – az Exjugoszláv Nemzetközi Büntetőtörvényszék (*International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*,

¹⁸ Dapo AKANDE: „South African Withdrawal from the International Criminal Court – Does the ICC Statute Lead to Violations of Other International Obligations?”, *bit.ly/2UDSKOR*.

¹⁹ *Arrest warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*, Judgment, 14 February 2002, I.C.J. Reports 2002, 3.

²⁰ *Arrest warrant of 11 April 2000* (judgment) (19. lj.) para. 13.

²¹ PAPP Nikolett: „Az államfők nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonásának mai keretei” *Debreceni Jogi Műhely* 2016/3–4, *bit.ly/2U2cY0f*.

²² *Arrest warrant of 11 April 2000* (judgment) (19. lj.) para. 78 (2).

²³ A Nemzetközi Bíróság a fent ismertetett pontokban a külügyminiszter vonatkozásában fejtette ki álláspontját, de másutt egyértelművé tette, hogy e posztot azonosan kezeli – a vizsgált kérdést illetően – az állam- vagy kormányfői tisztséggel. *Arrest warrant of 11 April 2000* (judgment) (19. lj.) para. 53.

²⁴ Vagyis *immunity* (mentesség) és *impunity* (büntetlenség) közé nem tehetünk egyenlőségjelet.

²⁵ Bár jelen tanulmány vizsgált témája okán a Nemzetközi Bíróság fenti megállapítását volt szükséges kiemelni, a teljes kép kedvéért hozzáteendő, hogy a hágai ítélet szerint annak sincs akadály, hogy a fő közjogi méltóságokat nemzeti (akár hazai, akár külföldi) bíróság elé állítsák, mégpedig a következők szerint: 1. Természetesen regnáló államfő, kormányfő, külügyminiszter felelősségre vonható hazájában. 2. Elvesztik immunitásukat másik állam hatóságai vonatkozásában, ha államuk lemond mentességükről. 3. Ha már nincs hivatalban, más állam is felelősségre vonhatja a volt államfőt stb., olyan cselekedetekért, amelyeket hivatali ideje előtt vagy után követett el, illetve hivatali ideje alatt, de nem hivatali minőségében. *Arrest warrant of 11 April 2000* (judgment) (19. lj.) para. 61.

²⁶ *Arrest warrant of 11 April 2000* (judgment) (19. lj.) para. 60–61.

ICTY) és a Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszék (*International Criminal Tribunal for Rwanda*, ICTR) mellett – a(z) akkor még csak leendő) Nemzetközi Büntetőbíróságra, idézve a Római Statútum 27. cikkét:²⁷ „A nemzeti vagy a nemzetközi szabályok szerint a hivatalos minőséggel járó mentességek, vagy különleges eljárási szabályok nem akadályozzák a Bíróságot az adott személy fölött joghatóságának gyakorlásában.”²⁸ A Nemzetközi Bíróság tehát 2002-ben maga is leszögezte, hogy az ICC statútuma szerint eljárhat akár hivatalban lévő külügyminiszterekkel (államfőkkel, kormányfőkkel) szemben is, és vizsgálhatja büntetőjogi felelősségüket.

Az előttünk álló (jelen pillanatban még csak kikérni tervezett) tanácsadó véleményben a kérdés az lenne: ha valóban eljárhat az ICC regnáló állami vezetőkkal szemben (márpedig ez így van), megsérti-e a nemzetközi szokásjogból fakadó kötelezettségét az a Római Statútumban részes állam, amely letartóztatja a területén tartózkodó, hivatalban lévő államfőt vagy kormányfőt, hogy átadja őt a Nemzetközi Büntetőbíróságnak?

5. A NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG LEHETSÉGES VÁLASZA

Érdemes átgondolni, miként dönthetne, feltételezhetően miként válaszolna a Nemzetközi Bíróság, ha az AU által tervezett tanácsadó vélemény kérése célba érne (azaz megszavazná az ENSZ Közgyűlés, s valóban feltennék a kérdést, mégpedig a most kezdeményezett tartalommal a testületnek). Úgy gondolom, a Nemzetközi Bíróság nagy eséllyel három szituációt különböztetne meg.²⁹ Vizsgálná egyrészt, hogy: 1. a Római Statútumban nem részes állam³⁰ államfőjét³¹ köteles-e egy részes állam letartóztatni, ha nincs az ENSZ Biztonsági Tanács (BT) részéről utalás;³² 2. részes állam államfőjét köteles-e egy másik részes állam letartóztatni; 3. nem részes állam államfőjét köteles-e egy részes állam letartóztatni, ha van BT-utalás:

²⁷ *Arrest warrant of 11 April 2000* (judgment) (19. lj.) para. 61.

²⁸ A fordítás forrása: T/4490. számú törvényjavaslat.

²⁹ Az itt kifejtett gondolatok legfőbb inspirációs forrása AKANDE (18. lj.).

³⁰ A „részes” és „nem részes állam” kifejezést e helyütt a Római Statútum viszonylatában használom, azaz részes állam, amelyik ratifikálta e szerződést, s nem részes állam, amelyik eddig ezt nem tette meg.

³¹ A továbbiakban az egyszerűség kedvéért néhol csak az államfői pozíció lesz nevesítve a vezető állami tisztségviselők közül.

³² Az ICC előtt három esetben indulhat eljárás: vagy 1. a Római Statútumban részes valamelyik állam kezdeményezi, hogy vizsgálódjék a bíróság, vagy 2. az ICC főügyésze teszi ezt, vagy 3. az ENSZ Biztonsági Tanácsa. Utóbbi esetben akkor is eljárhat az ICC, ha az a helyzet, amelyet a BT eléje utalt – mégpedig az ENSZ Alapokmányának a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáról szóló VII. fejezete alapján –, olyan állam területén és olyan állam polgára által elkövetett nemzetközi bűncselekményekkel kapcsolat, amely állam nem fogadta el a Római Statútum kötelező hatályát. Az első két esetben csak részes állam területén és/vagy részes állam állampolgára által elkövetett bűntettek esetében van joghatóság az ICC-nek. Római Statútum 12–15. cikk.

	<i>A Római Statútumban részes vagy nem részes állam államfőjét lenne-e szükséges letartóztatni?</i>	<i>Ki lenne köteles letartóztatni az államfőt?</i>	<i>Van vagy nincs ENSZ BT általi utalás?</i>
<i>Első szituáció</i>	nem részes állam államfője	másik részes állam	nincs
<i>Második szituáció</i>	részes állam államfője	másik részes állam	nem releváns
<i>Harmadik szituáció</i>	nem részes állam államfője	másik részes állam	van

5.1. AZ ELSŐ SZITUÁCIÓ

Az egyik forgatókönyv szerint tehát egy olyan állam hivatalnokát, amely állam nem tagja a Római Statútumnak, a vádlottak padjára kívánják ültetni Hágában vagy az ICC főügyésze, vagy valamelyik részes állam kezdeményezésére (azaz nem az ENSZ BT utalása alapozza meg a bíróság joghatóságát).³³ Ez a szituáció akkor fordulhat elő, ha nem részes állam polgára részes állam területén követné el a terhére rótt bűncselekményt. Vajon ekkor köteles lenne a Római Statútum részes állama e másik (nem részes) állam államfőjét letartóztatni, ha az a területén tartózkodik?

A válaszom: nem. Így értelemszerűen nem sérül az immunitás szokásjogi szabálya, de nem is tud az adott részes állam segítségére lenni az ICC-nek.

A kérdésre adott fenti felelet megfogalmazásakor kiindulópontként természetesen a Római Statútum 27. cikkének kell szolgálnia számunkra, amely valóban azt mondja, nem lehet államfői immunitásra hivatkozni nemzetközi bűncselekmények elkövetését követő felelősségre vonáskor. Ám – ahogy azt Dapo Akande hangsúlyozza – a Római Statútumban nincs olyan rendelkezés, amely megszüntetné a harmadik államhoz kapcsolódó immunitást. Vagyis az immunitáshoz való jogosultság megilleti a harmadik, nem részes államot, és e jog nem vehető el, nem szüntethető meg olyan nemzetközi szerződés által, amelynek kötelező hatályát nem fogadta el önként ez az állam.³⁴

Lehetne persze *lex posterior* szabályra hivatkozni a Római Statútum és az immunitást elismerő nemzetközi szokásjog viszonylatában, s az utóbb született szerződés kerülne ki győztesen a kollízióból. Azaz a Római Statútum részes államának a később, a statútum elfogadásával keletkezett kötelezettségének kellene eleget tennie. A harmadik államot megillető immunitást azonban ez nem érinti, őt továbbra is megilleti ez a jogosultság, hisz nem lépett be olyan szerződésbe, amellyel lemondott volna immunitásáról. Így a részes állam megsértené e harmadik állam immunitását, ha letartóztatná a területén tartózkodó államfőjét. Választania kellene az ICC részes államának, melyik nemzetközi kötelezettségét teljesíti s melyiket hagyja figyelmen kívül.

Mondhatnánk, a Római Statútumban nem részes államot szokásjogi alapon kötelezi, hogy államfőket és kormányfőket is felelősségre kell vonni, hisz Nürnberg óta tudjuk,³⁵ szokásjogi szabály, hogy nemzetközi bűncselekmények elkövetőinek elszámol-

³³ AKANDE (18. lj.).

³⁴ AKANDE (18. lj.).

³⁵ Lásd az 1945–1946-ban a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszéken folyó pereket.

tatása esetén irreleváns a hivatali minőségük.³⁶ Ne feledjük azonban, a Nemzetközi Bíróság azt is rögzítette – a fentebb hivatkozott „letartóztatási parancs” ügyben –, hogy egy állam egy másiknak az állami vezetőit még nemzetközi bűncselekmény esetén sem kérheti számon immunitásuk miatt. Csak nemzetközi bíróság teheti ezt meg, de a „harmadik állam” nem fogadta el magára nézve kötelezőnek az ICC-t felállító Római Statútumot, azaz nem vállalta, hogy együttműködik ezzel a bírósággal, számára ez egy nem létező bíróság. Létezővé csak akkor válik, ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa felszólítja az adott államot, hogy működjön együtt a testülettel.

A Római Statútum részes államainak mindazonáltal nem kell szembesülniük a fent jelzett dilemmával, azaz nem kell különböző forrásokból eredő nemzetközi kötelezettségeik közül választaniuk, hogy melyiket teljesítsék (tartózkodás-e le az ICC által kézre keríteni kívánt külföldi állampolgárt) és melyiket hagyják figyelmen kívül (a náluk tartózkodó állami vezető letartóztatásával semmibe véve az őt megillető immunitási szabályokat). A Római Statútum maga rendelkezett ugyanis arról, hogy a részes államoknak ne kelljen megsérteniük más forrásból eredő nemzetközi kötelezettségeiket. A statútum 98. cikke (azaz az ICC átadás iránti kérelmével kapcsolatos, korábban idézett passzus) feloldja a dilemmát.

Pontosan ezt a forgatókönyvet kívánja tehát kezelni a 98. cikk. E rendelkezés értelmében az ICC egyetlen részes államának sem kell letartóztatnia nem részes állam vezető tisztségviselőjét. (Kivéve, ha az ENSZ BT kezdeményezésére indulna eljárás az ICC előtt, mert a BT határozata az immunitást eltünteti, lásd erről részletesen az 5.3. alfejezetben alább írtakat.³⁷)

Felhívnom még arra a figyelmet, hogy a Római Statútum 98. cikke is „harmadik államról” rendelkezik.³⁸ Ez a szóhasználat álláspontom szerint egyértelműen azt mutatja, hogy e cikket kifejezetten a nem részes államokat továbbra is megillető immunitás kezelése miatt fogalmazták.

5.2. A MÁSODIK SZITUÁCIÓ

Ami a második forgatókönyvet illeti, a kérdés itt az, vajon köteles-e a Római Statútum részes állama a területén tartózkodó olyan állam vezetőjét letartóztatni és az ICC-nek átadni, amely állam szintén részes fél a Római Statútumban.

³⁶ III. nürnbergi elv: „az államfői vagy felelős kormányzati poszt betöltése nem mentesíti a nemzetközi bűncselekmény alóli felelősség alól az illető egyént” (ford. Kovács Péter). Kovács Péter: *Nemzetközi közjog* (Budapest: Osiris 2011) para. 736. bit.ly/2Ik153o; *Affirmation of the Principles of International Law recognized by the Charter of the Nürnberg Tribunal*, 11 December 1946, U.N. General Assembly Resolution, U.N. Doc. A/RES/95 (I); „Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal” *Yearbook of the International Law Commission* 1950/II. para. 97.

³⁷ AKANDE (18. lj.).

³⁸ Római Statútum 98. cikk: „A Bíróság nem terjeszthet elő olyan átadás vagy jogsegély iránti kérelmet, amely a Megkeresett Államot olyan cselekményekre kényszerítené, amelyek ellentétesek lennének nemzetközi jogi kötelezettségeivel [...] egy harmadik államhoz tartozó személy diplomáciai mentessége [...] tekintetében [...]”

A válasz: igen. S ezzel ugyancsak nem sérül az immunitás szokásjogi szabálya. A részes állam ugyanis azzal, hogy belépett a statútumba, elfogadta, vállalta, hogy a nemzetközi szokásjog alapján őt megillető immunitásnak nem lehet érvényt szerezni. Vagyis ez esetben sem beszélhetünk a nemzetközi szokásjog megsértéséről.³⁹

A részes államok tehát azzal, hogy a Római Statútumot ratifikálták, állami vezetőik vonatkozásában lemondtak az immunitásról, illetve akceptálták, hogy ők nem rendelkezhetnek immunitással. Azaz a részes államok vonatkozásában a 98. cikk nem alkalmazandó (ismételten hangsúlyoznám, e cikk harmadik államokról szól), és az ICC előtt nem lehet immunitásra hivatkozni ezen államok állam- vagy kormányfői esetében, akiknek a más (szintén részes) állam általi letartóztatásának nincs tehát akadálya.⁴⁰

5.3. A HARMADIK SZITUÁCIÓ

Ez a helyzet azt a kérdést veti fel, hogy vajon a Római Statútumban nem részes állam államfőjét, kormányfőjét köteles-e egy részes állam letartóztatni, ha az ICC előtti eljárás a Biztonsági Tanács utalása révén indult meg.

A (megítélésem szerint helyes) válasz: igen (vagy legalábbis több érv sorakoztatható fel emellett⁴¹), s ezzel sem sérül az immunitás szokásjogi szabálya. A Biztonsági Tanács határozata révén ugyanis a Római Statútum (így annak a hivatali poszt irreleváns mivoltát rögzítő 27. cikke is) alkalmazhatóvá válik a nem részes államra is. A BT utalása tehát eltörli az immunitást. Vagyis a Dél-afrikai Köztársaság nem sértette volna meg az államfői immunitás szokásjogi szabályát Szudán vonatkozásában, ha – a Római Statútumból eredő kötelezettségét teljesítve – letartóztatna volna a szudáni elnököt, al-Bashirt, amikor az a területén tartózkodott.⁴² Szudán – mint a Római Statútumban nem részes állam – esetében ugyanis az ICC eljárását az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozata alapozta meg.⁴³ A hivatalban lévő szudáni elnököt célzó felelősségre vonás tekintetében tehát irreleváns, hogy Szudán nem fogadta el – önszántából – a Római Statútum kötelező hatályát, mivel a dárfüri szituációt az ENSZ BT utalta az ICC elé, a BT határozata pedig kötelez⁴⁴ minden ENSZ-tagállamot.⁴⁵

³⁹ AKANDE (18. lj.).

⁴⁰ MAX DU PLESSIS – TIYANJANA MALUWA – ANNIE O'REILLY: „Africa and the International Criminal Court” *Chatham House International Law* 2013/1, 5, bit.ly/2POgrLG.

⁴¹ A zárójeles megjegyzés Hoffmann Tamásnak a 2018 októberében rendezett konferencián tett hozzászólását tükrözi.

⁴² AKANDE (18. lj.).

⁴³ U.N. Security Council Resolution, U.N. Doc. S/RES/1593 (2005) 31 March 2005 (1593. sz. BT határozat).

⁴⁴ Lásd az ENSZ Alapokmány 25. cikkét: „A Szervezet tagjai megegyeznek abban, hogy a Biztonsági Tanács határozatait a jelen Alapokmánynak megfelelően elfogadják és végrehajtják” (1956. évi I. törvény).

⁴⁵ DU PLESSIS – MALUWA – O'REILLY (40. lj.) 5.

Amikor 2017-ben két részes állam, Dél-Afrika⁴⁶ és Jordánia⁴⁷ mulasztásai kapcsán – mivel egyik állam sem tartóztatta fel al-Bashirt, holott a területükön tartózkodott – döntések születtek az ICC-n, az eljáró bírák többsége úgy érvelt a kamarában, hogy Szudánnak épp olyan jogai és kötelezettségei vannak az (ICC joghatóságát BT-utalás révén megalapozó) 1593. számú BT határozat értelmében, mint egy Római Statútumban részes államnak. Így esetükben a 98. cikk – amely, mint fentebb jeleztük, „harmadik államok” vonatkozásában rendelkezik – nem alkalmazandó.⁴⁸

A fentiek kiegészítéseként megjegyzendő, hogy Szudán természetesen nem tud szavazni a részes államok gyűlésén, vagy nem kell az ICC költségeihez hozzájárulnia, azaz a jogai és a kötelezettségei nem teljesen azonosak a részes államokéval.⁴⁹

Az ICC bírái Dél-Afrika mulasztása kapcsán hozott döntésükben kifejtették: azzal, hogy az ENSZ BT 1593. számú határozata arra kötelezte Szudánt, hogy működjön együtt a Nemzetközi Büntetőbírósággal,⁵⁰ az is együtt jár, hogy Szudán nem hivatkozhat államfője immunitására.⁵¹

Jordánia nem cselekvése kapcsán pedig az ICC tárgyalás-előkészítő kamarája leszögezte: a BT általi utalás révén a Római Statútum a maga teljességében alkalmazandó arra a helyzetre nézve, amelyet a Biztonsági Tanács kivizsgálni kért az ICC-től. A bírák szerint az ENSZ BT határozata révén egy olyan egyezmény (ez esetben a Római Statútum) is alkalmazandó lesz egy államra, amely szerződésben rögzített kötelezettségeket az állam maga önkéntesen nem akarta vállalni. Mindez az ENSZ Alapokmányon alapul,⁵² amely szerint az ENSZ BT kötelezettségeket ruházhat az államokra.⁵³

5.4. ÖSSZEGEZVE

Summázva a fentieket, a magam részéről úgy érvelnék, a Római Statútum nem követeli meg az államoktól, hogy az állam- vagy kormányfői immunitás nemzetközi szokásjogi szabályát megsértsék.

⁴⁶ *Decision under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by South Africa with the request by the Court for the arrest and surrender of Omar Al-Bashir*, ICC Pre-Trial Chamber II. ICC-02/05-01/09, 6 July 2017 bit.ly/2U9LISQ (ICC-döntés Dél-Afrika mulasztása kapcsán).

⁴⁷ *Decision under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by Jordan with the request by the Court for the arrest and surrender of Omar Al-Bashir*, ICC Pre-Trial Chamber II. ICC-02/05-01/09, 11 December 2017 bit.ly/2FZDJgW (ICC-döntés Jordánia mulasztása kapcsán).

⁴⁸ Nabil M. ORINA: „Should the ICJ render an advisory opinion on the immunity question re Articles 27 & 98 of the Rome Statute?” 24 March 2018, bit.ly/2P0hH1m.

⁴⁹ ICC-döntés Dél-Afrika mulasztása kapcsán (46. lj.) para. 90.

⁵⁰ „Szudán kormánya és a dárfúri konfliktus minden más résztvevője teljes mértékben köteles együttműködni a [Nemzetközi]B[üntetőb]írósággal és a Főügyésszel és bármely szükséges segítséget számukra megadni [...]” 1593. sz. BT határozat (43. lj.) 2. pont.

⁵¹ ICC-döntés Dél-Afrika mulasztása kapcsán (46. lj.) para. 84–97.

⁵² Lásd a korábban idézett 25. cikket az ENSZ alapító szerződéséből (44. lj.).

⁵³ ICC-döntés Jordánia mulasztása kapcsán (47. lj.) para. 37.

6. A MALABO JEGYZŐKÖNYV ÉS EGY AFRIKAI BÜNTETŐBÍRÓSÁG FELÁLLÍTÁSÁNAK GONDOLATA

Az előzőekkel összefüggésben megjegyzendő, hogy ha hatályba lépne az Afrikai Unió kezdeményezésére 2014-ben született, egy afrikai regionális büntetőbíróságot⁵⁴ felállítani kívánó Malabo jegyzőkönyv,⁵⁵ e szerződés szerint a tervezett bíróság nem járhatna el hivatalban lévő afrikai államfőkkel, kormányfőkkel (és más, egzaktul meg sem határozott, egyéb AU-tagállambeli vezető állami tisztségviselőkkel) szemben.⁵⁶

Az államfői, illetve kormányfői immunitás ugyanis, a jegyzőkönyvben rögzítettek szerint, hivatali idejük alatt végig megilletné az afrikai állami vezetőket (akik közül nem egy, ne feledjük, hosszú évtizedekig hatalmon volt képes maradni az elmúlt időkben, s e rendelkezés csak még inkább arra sarkallná őket, hogy foggal-körömmel ragaszkodjanak pozíciójukhoz, ha netán nemzetközi bűncselekmények elkövetésével lennének vádolhatók). Aggasztónak tűnik ez az AU által preferált alternatíva, bár azt nem tudjuk, hatályba lép-e valaha e pár éve elfogadott szerződés.

Kenya egyébként ugyanabban az évben, amikor a Malabo jegyzőkönyvet is megfogalmazták, javaslatot nyújtott be a Római Statútum 27. cikkének módosítására.⁵⁷ A kezdeményezés szerint az államfőket, a hivatalban lévőket immunitás illetné hivatali idejük alatt. A szükséges támogatást nem kapta meg az előterjesztés.⁵⁸

7. KÉRDÉSEK, KÉTELYEK A TANÁCSADÓ VÉLEMÉNNYEL KAPCSOLATBAN

A tanácsadó vélemény kérésével összefüggésben számos evidens kérdés felmerül, így az, miként szövegezik meg pontosan a feltett kérdést, válaszol-e rá, s ha igen, hogyan a Nemzetközi Bíróság, ám e kérdésekre a feleletek még váratnak magukra. Az alábbiakat azonban már most érdemes átgondolni: 1. Nem okozhat-e súrlódást a két nemzetközi bíróság között a tanácsadó vélemény kérése? 2. Nem elegendő-e, ha az ICC foglal állást e kérdésben? 3. Milyen érvek szólhatnak a Nemzetközi Bíróság véleményező eljárása mellett? 4. Milyen súllyal eshetne latba a tanácsadó vélemény?

⁵⁴ Pontosabban nem jönne létre egy önálló regionális büntetőbíróság, hanem a 2004 óta működő arushai Ember és Népek Jogainak Afrikai Bíróságát tervezik felruházni nemzetközi büntetőjogi szekcióval is.

⁵⁵ *Protocol on Amendments to the Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights* (Malabo, 2014), *bit.ly/2Upihfm*. Lásd a jegyzőkönyv mellékletét: *Statute of the African Court of Justice and Human and Peoples' Rights*.

⁵⁶ Lásd e kérdésről CSAPÓ Zsuzsanna: „Afrikai nemzetközi büntetőbíróság versus ICC? Egy esetleges regionális nemzetközi büntetőbíróság felállításának gondolata” in BÉLI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából* (Pécs: Publikon 2018) 129–146.

⁵⁷ *Report of the Working Group on Amendments*, ICC-ASP/13/31, 7 December 2014, Annex I. para. VI.B, *bit.ly/2VyHgJB*.

⁵⁸ Dapo AKANDE: „An International Court of Justice Advisory Opinion on the ICC Head of State Immunity Issue” 31 March 2016, *bit.ly/2YXnzNz*.

7.1. OKOZHAT-E SÚRLÓDÁST A KÉT NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG KÖZÖTT A TANÁCSADÓ VÉLEMÉNY KÉRÉSE?

Kérdés tehát, nem okozhat-e a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleménye súrlódást két olyan nemzetközi bíróság között, amelyek eltérő feladatokkal, más kérdések kezelésével vannak megbízva, és amelyek joghatósága különbözik.⁵⁹

Megfontolandó vélemény, mely szerint feszültséget eredményezhetne az ICC és a Nemzetközi Bíróság között, ha az AU élne a „forum shopping” lehetőségével, s így, azaz a tanácsadó vélemény kérésével kijátszaná az ICC autoritását. Úgy tűnhet, a Nemzetközi Bíróság véleményező eljárásának kezdeményezése kísérlet arra, hogy kontrollt gyakorolhassanak az ICC felett, mintha oldalvonalra küldenék a testületet, amíg egy másik fórum megítéli a vele kapcsolatos kérdést. Ráadásul azt se felejtjük, nagy eséllyel mindkét bíróság tekintélyét kikezdené, ha ugyanazt a kérdést netán ellenkezőleg ítélnék meg.⁶⁰ (Az is igaz azonban, előfordult már, hogy az egyik nemzetközi bíróság nem osztotta a másik álláspontját, így például amikor az ICTY nem fogadta el a Tadić-ügyben a Nemzetközi Bíróságnak a Nicaragua-ügyben kifejtett effektív kontroll tesztjét.⁶¹)

7.2. NEM ELEGENDŐ, HA AZ ICC FOGLAL ÁLLÁST A KÉRDÉSBEN?

Akik amellet kardoskodnak, hogy felesleges, nem szükséges, akár értalmas is a Nemzetközi Bíróságtól tanácsadó véleményt kérni az ICC-t illető kérdésben, egyúttal azt is hangsúlyozzák, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság Fellebbviteli Kamarájánál nem lehet jobb fórum, amely megítélhetné a saját eljárásával kapcsolatban felmerült kétségeket.

Az ICC tárgyalás-előkészítő kamarái többször is állást is foglaltak már a nem cselekvő államok,⁶² legutóbb egyrészt Jordánia, másrészt Dél-Afrika mulasztása kapcsán, azt követően tehát, hogy ezek az országok, nem téve eleget a Római Statútumból eredő kötelezettségüknek, a területükön megforduló al-Bashir szabad távozása elé nem állítottak akadályt. A 2015. júniusi dél-afrikai mulasztás kapcsán

⁵⁹ Angela MUDUKUTI: „Immunity, Accountability and Politics – the AU’s bid for an ICJ Advisory Opinion” 25 June 2018, bit.ly/2VxeN73.

⁶⁰ ORINA (48. lj.).

⁶¹ ORINA (48. lj.); Gábor KAJTÁR: „An overall critique of the overall control test” in CSAPÓ Zsuzsanna (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 85. évfordulójára. A ius in bello fejlődése és mai problémái* (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar 2013) 82–98.

⁶² Csád esetében: *Decision pursuant to article 87(7) of the Rome Statute on the refusal of the Republic of Chad to comply with the cooperation requests issued by the Court with respect to the arrest and surrender of Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, Pre-Trial Chamber I. ICC-02/05-01/09, 13 December 2011, bit.ly/2P2ZUHe. Malawi esetében: *Corrigendum to the Decision Pursuant to Article 87(7) of the Rome Statute on the Failure by the Republic of Malawi to Comply with the Cooperation Requests Issued by the Court with Respect to the Arrest and Surrender of Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, Pre-Trial Chamber I. ICC-02/05-01/09, 13 December 2011, bit.ly/2UL9t2A.

(2017 júliusában) nem,⁶³ de amikor 2017 márciusában Jordán földön járt a szudáni elnök, az ICC második tárgyalás-előkészítő kamarája immár úgy döntött (2017 decemberében),⁶⁴ hogy a részes állam együttműködési kötelezettsége megsértésének kérdését az ENSZ Biztonsági Tanácsa és a Római Statútum részes államainak gyűlése elé terjeszti. E határozat ellen Jordánia fellebbezéssel élt. Itt a lehetőség tehát, hogy az ICC Fellebbviteli Kamarája maga is állást foglaljon az államfői immunitás és az ICC parancsára végrehajtandó letartóztatás kérdéséről.⁶⁵

Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy kritikusaik szerint az ICC tárgyalás-előkészítő kamaráinak legutóbbi releváns döntései meglehetősen következetlenek voltak. Egyrészt ugyanis deklarálták, hogy a nemzetközi szokásjog alapján az államföket nem illeti meg immunitás, ha nemzetközi bíróság járna el ügyükben vagy ha nemzeti hatóság teljesítené a nemzetközi bírósággal való együttműködési kötelezettségből fakadó feladatokat. Máskor meg amellet foglaltak állást, hogy a Dárfúrban történetek kivizsgálását, a felelősök számonkérését az ICC-nél kezdeményező BT határozat hallgatólagosan, beleértően megszüntette a szudáni elnök mentességét. Nem is létezik tehát (nemzetközi bíróság vonatkozásában), vagy épp megszüntették az immunitást? Jordánia fellebbezése kapcsán meglesz a lehetőség, hogy az ICC fellebbviteli részlege e korábbi döntések ellentmondásain túllépve egyértelmű képet vázoljon fel.⁶⁶

7.3. MILYEN ÉRVEK SZÓLHATNAK A NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG VÉLEMÉNYEZŐ ELJÁRÁSA MELLETT?

Tartja a mondás, minden ember az ő maga fazeka mellé szít.⁶⁷ Talán igazság lehet abban is, hogy helyesebb lenne, ha épp érintettségének hiánya okán a Nemzetközi Bíróság mondana verdiktet⁶⁸ az ICC helyett a Római Statútum gyakorlati érvényesülése és más nemzetközi jogi normák összhangját vagy épp diszkrepanciáját illetően.

Az Afrikai Unió is nagy eséllyel jobban meggyőzhető lenne a Nemzetközi Bíróság által döntésének korrektségét illetően, hiszen az utóbbi időszakban erősen megropant az AU bizalma az ICC irányában, ezért feltételezhető, az afrikai államok komoly fenntartásokkal vennék, s meglehet, akár el sem fogadnák az ICC állásfoglalását az immunitás kérdésében.⁶⁹

⁶³ *Al-Bashir case: ICC Pre-Trial Chamber II decides not to refer South Africa's non-cooperation to the ASP or the UNSC*, ICC Press Release, 6 July 2017, ICC-CPI-20170706-PR1320, bit.ly/2UxaKv6.

⁶⁴ *Al-Bashir case: ICC Pre-Trial Chamber II decides to refer Jordan's non-cooperation to the ASP and UNSC*, ICC Press Release, 11 December 2017, ICC-CPI-20171211-PR1349, bit.ly/2YXC9Vm.

⁶⁵ MUDUKUTI (59. l.).

⁶⁶ AKANDE (58. l.).

⁶⁷ PACZOLAY Gyula: „Baranyai Decsi János és régi közmondásaink” *Kortárs* 2002/4, 77–80, bit.ly/2VxNVnt.

⁶⁸ A „verdikt” kifejezést ehelyütt természetesen nem az „ítélet”, hanem a generálisabb „bíróági döntés” szinonimájaként kívántam használni. A Nemzetközi Bíróság ugyanis államok közötti peres eljárásokban hoz – kötelező – ítéletet, s a véleményező eljárásokban – kötőerővel (általában) nem bírő – tanácsadó véleményt.

⁶⁹ AKANDE (58. l.).

Az pedig tény, hogy az ENSZ fő bírói szerve foglalkozott már hasonló problémákkal:⁷⁰ mind immunitási kérdéssel,⁷¹ mind a BT határozatainak természetével.⁷² Itt az alkalom, hogy e korábbi döntések összeérjenek, s ha netán maradt bennük pontatlanság,⁷³ az most kiküszöbölést nyerjen.

Ne feledjük végül azt sem, hogy amikor az ENSZ Biztonsági Tanácsa által életre hívott ICTY legitimitását vitatták munkája kezdetén, akkor is felmerült, hogy nem az Exjugoszláv Nemzetközi Büntetőtörvényszéknek kellett volna saját jogszerűségéről döntenie (mint ahogy azt megtette az elsőként elé került Tadić-ügyben),⁷⁴ hanem az lett volna hasznos, ha a Nemzetközi Bíróságtól kérnek (mégpedig az ENSZ Biztonsági Tanácsa) ez ügyben állásfoglalást véleményezési eljárás keretében.⁷⁵ Akkor ez elmaradt, most pedig egyelőre még kérdés, olvashatunk-e a közeljövőben egy nemzetközi bíróságtól egy másik nemzetközi bíróság státútumának értelmezésével kapcsolatos döntést. (Ahogy az is kérdés, ha valóban megszületne ez a tanácsadó vélemény, nem sugallná-e azt a – státútumának rendelkezéseiből nem s más bíróságok státútumaiból sem eredő – látszatot, hogy a Nemzetközi Bíróság hierarchikusan felette állna más nemzetközi bíróságoknak.⁷⁶)

⁷⁰ ORINA (48. l.).

⁷¹ Lásd a korábbi utalásokat jelen tanulmányban a Yerodia-ügyre.

⁷² Lásd a Lockerbie- vagy a Namibia-ügyben hozott ítéletet, illetve tanácsadó véleményt. *Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom)*, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1998, 9; *Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United States of America)*, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1998, 115; *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, 16. HÁRS András: „Nemzetközi szervezetek határozatai” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYOK Gábor) *bit.ly/2I7b-HU9* (2018).

⁷³ Hoffmann Tamás szolt ekként hozzá a 2018. októberi konferencián a jelen tanulmány alapjául szolgáló előadáshoz, amely szerint a Nemzetközi Bíróság leendő esetleges tanácsadó véleményében tisztázhatná a Yerodia-döntés korábbi pontatlanságait.

⁷⁴ *Decision on the Defence Motion on Jurisdiction*, ICTY, Prosecutor v. Dusko Tadić, 10 August 1995, *bit.ly/2D4ABzJ*; *Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction*, ICTY, Prosecutor v. Dusko Tadić, 2 October 1995, *bit.ly/1nOtOQw*.

⁷⁵ Erre egyik – a közelgő konferenciával kapcsolatos – beszélgetésünk során Lattmann Tamás tanárszéki kollégám emlékeztetett. Lásd még *The Proliferation of International Judicial Bodies: The Outlook for the International Legal Order. Speech by his Excellency Judge Gilbert Guillaume, President of the International Court of Justice, to the Sixth Committee of the General Assembly of the United Nations*, 27 October 2000, 4, *bit.ly/2Kn0qAQ*; LATTMANN Tamás: „A nemzetközi büntetőbírói fórumok működésének rendszere, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróságra – politika, parancs vagy jog?” in KIRS Eszter (szerk.): *Egységesség és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban* (Miskolc: Bíbor 2009) 3, *bit.ly/2KnxclH*.

⁷⁶ ORINA (48. l.).

7.4. MILYEN SÚLLYAL ESHETNE LATBA A TANÁCSADÓ VÉLEMÉNY?

Az Afrikai Unió által kért tervezett tanácsadó vélemény nem bírna jogi kötőerővel, ez vitathatatlan. Az viszont még egyelőre a spekuláció világa, hogy vajon az AU – függetlenül a jogi kötelezettség hiányától – figyelembe venné-e az épp általa (az ENSZ Közgyűlésen keresztül) kezdeményezett eljárás végkimenetelét. Természetesen van esély rá, hogy csak akkor, ha az ő eddig kifejtett álláspontjukat osztaná a bíróság, akkor viszont nem, ha ellenkező véleménnyel lennének kénytelenek szembesülni. Angela Mudukuti arra figyelmeztet, ne feledjük Johannesburg példáját. Amikor al-Bashir látogatást tett az országban, a hatályban lévő nemzeti „nemzetközi büntetőbíróság törvény” világosan fogalmazott arról, hogy le kell tartóztatni az ICC által kiadni kért személyeket. Született is helyi elfogatóparancs a szudáni elnökkel szemben, egy bíróság elrendelte, hogy nem hagyhatja el a Dél-afrikai Köztársaság területét, egy másik pedig a letartóztatását kezdeményezte, végül mégis a politikai megfontolások győzedelmeskedtek a *rule of law* felett, s a politikai szempontok felülírták – ekkor – a szörnyű bűncselekményekért járó igazságszolgáltatás igényét, elvárását, követelményét. Ha lesz tanácsadó vélemény, meglátjuk majd azt is, vajon lendít-e bármit előre az immunitással kapcsolatos kérdéseken, akár konkrétan a szudáni elnök felelősségre vonásának processzusán, akkor is, ha netán nincs összhangban az afrikai államok politikai önérdekeivel.⁷⁷

Érdekes persze abba is belegondolnunk s továbbvinnünk e gondolatot, hogy az ICC maga sem lenne köteles követni a Nemzetközi Bíróság érvelését, ha az a sajátjával ellentétes lenne.⁷⁸

8. BRICHAMBAUT BÍRÓ KISEBBSÉGI VÉLEMÉNYE

Megjegyzendő, hogy amikor 2017-ben az ICC tárgyalás-előkészítő kamarája döntést hozott a Dél-afrikai Köztársaság mulasztásával kapcsolatban (arról, hogy a területükön járt ugyan al-Bashir, de nem tartóztatták le), a három bíróból álló testület egyik bírója, Marc Perrin de Brichambaut kisebbségi véleményt terjesztett elő,⁷⁹ felvetve, hogy a vitában felmerült kérdéseket akár érdemes lenne (áttételesen, hiszen nekik erre nincs hatáskörük) a Nemzetközi Bíróság elé is terjeszteni, s a (másik) hágai testülettől tanácsadó véleményt kérni.

Nem mindenki fogadta lelkesen e kezdeményezést, mondván, nem szerencsés épp az ICC egyik bírója által azt sugallni, mintha testületük képtelen lenne a vele kapcsolatos minden kérdést maga megítélni. Az ICC talárját viselők között ugyan vannak, akiket elsősorban a büntető anyagi és eljárásjogi szaktudásuk miatt választottak a testületbe, mások esetében azonban a nemzetközi jog területein való kiemelkedő jár-

⁷⁷ MUDUKUTI (59. lj.).

⁷⁸ ORINA (48. lj.).

⁷⁹ *Minority Opinion of Judge Marc Perrin de Brichambaut*, ICC-02/05-01/09-302-Anx 06-07-2017, 6 July 2017, para. 97, *bit.ly/2YZwJsZ*.

tasság megléte volt az elsődleges szempont megválasztásukkor,⁸⁰ azaz nem okozhat gondot a bírák számára,⁸¹ hogy akár az immunitás kérdésének minden felmerülő aspektusában is megalapozott tudás birtokában nyilatkozzanak meg.⁸²

Mindazonáltal az afrikai államok, amelyek kezdeményezték, hogy az ENSZ Közgyűlés fontolja meg a tanácsadó vélemény kérését, most előszeretettel hivatkoznak e bíró kisebbségi állásfoglalására. Brichambaut véleményét⁸³ a következőképp foglalja össze az afrikai államoknak az ENSZ Közgyűlése előtti kezdeményezéséhez fűzött magyarázó memorandum: A nemzetközi jog jelen állapota szerint nem világos, hogy 1. ha a Biztonsági Tanács utal egy helyzetet az ICC elé, a Római Statútumban nem részes fél egy részes állammal analóg helyzetbe kerül-e, s így a Római Statútum 98. cikke sem alkalmazható, azaz figyelmen kívül hagyandó; 2. al-Bashir immunitását eltörölte-e az ENSZ BT 1593 (2005) számú határozata; 3. nemzetközi bíróságok hatással lehetnek-e a személyes immunitás szokásjogi szabályának államok közötti alkalmazására (azaz ha nemzetközi bíróság is képbe kerül, ez lehet-e befolyással az immunitás megítélésére).⁸⁴

9. ZÁRÓ GONDOLATOK

Véleményem szerint arról nem lehet vita, hogy feltehető-e a Nemzetközi Bíróságnak az AU által tanácsadó véleményben megválaszoltatni tervezett kérdés. Hiszen ahogy a hágai testület statútuma fogalmaz: „A Közgyűlés vagy a Biztonsági Tanács a Nemzetközi Bíróságtól bármely jogi kérdésben tanácsadó véleményt kérhet.”⁸⁵ Várnunk kell még azonban arra, hogy az ENSZ plenáris konzultatív szervének többsége beáll-e e kezdeményezés mögé, s ha igen, milyen tartalomban sikerül megegyezniük, azaz pontosan mely kérdésre kérnek majd feleletet a Nemzetközi Bíróságtól. Különösen izgalmasnak ígérkezik,⁸⁶ hogy ha a hágai bírák nekiülnek e feladatnak, vajon kikérik-e a szintén hágai, a Nemzetközi Büntetőbíróságon dolgozó bírótársaik állásfoglalását, ahogy államokét is szokás e véleményezési eljárásokban.

⁸⁰ Római Statútum 36. cikk 3. (b) i)–ii).

⁸¹ Hozzáteendő, hogy a Római Statútum szerint a nemzetközi közjog két ágában szükséges igazán otthonosan mozognia a választásra jelölt bírácoknak: a humanitárius nemzetközi jog és az emberi jogok védelme területén.

⁸² ORINA (48. lj.).

⁸³ Voltaképpen a kisebbségi vélemény 99. cikkét emelik ki.

⁸⁴ Tanácsadó vélemény iránti kezdeményezés (13. lj.) Annex, Explanatory memorandum.

⁸⁵ Az ENSZ Alapokmányának mellékletét képező Nemzetközi Bíróság Statútuma, 96. cikk 1. bek.

⁸⁶ E kérdést Kovács Péter, az ICC bírója vetette fel a konferencia-előadáshoz fűzött hozzászólásában.

HOFFMANN TAMÁS*

CONTRA AGGRESSIONEM? AZ AGRESSZIÓ BŰNCSELEKMÉNYÉVEL KAPCSOLATOS NEMZETKÖZI JOGI DILEMMÁK

2018. július 17-én hatályba lépett a 2010-ben elfogadott kampalmai módosítás, és így a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságot nyert az agresszió bűncselekményének elbírálására. Sokak számára egy álom vált valóra – nemzetközi jogászok évszázados reményeinek betetőzése egy szabályokon alapuló nemzetközi jogrendről, amelyben a katonai nagyhatalmak nem élhetnek vissza erőfölényükkel, és a nemzetközi konfliktusok kiobbantóinak a büntetőjogi felelősségre vonás fenyegető rémével kell szembenézniük. Ebben a tanulmányban azonban megkísérlem bemutatni, hogy ez az optimizmus nem feltétlenül megalapozott. Hiába figyelhető meg az államok közötti fegyveres erőszak szabályozásának folyamatos kiterjedése a XX. század kezdetétől, a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága mind anyagi jogi, mind eljárásjogi szempontból jelentősen korlátozott, ami a gyakorlatban megkérdőjelezi az új bűncselekmény-kategória alkalmazhatóságát. Ennek megfelelően a következőkben bemutatom, hogy a nemzetközi közösség hogyan jutott el a háború szuverén jogának elfogadásától a második világháborút követően a náci és japán háborús bűnösök felelősségre vonásáig béke elleni bűncselekményekért, majd elemzem az ENSZ Alapokmány keretei között kialakított szabályozást, és rámutatok arra, hogy az ennek nyomán kialakult fogalmi viták hogyan tettek majdnem teljesen irreálissá egy működőképes szabályozási koncepciót az agresszió bűncselekményével kapcsolatban.

1. AZ ERŐSZAK ALKALMAZÁSÁVAL KAPCSOLATOS KLASSZIKUS NEMZETKÖZI JOGI SZABÁLYOZÁS

A XX. századig a nemzetközi jog érdemben nem korlátozta az államok közötti erőszak alkalmazását. A háborúindításhoz való jog az államok szuverén előjoga volt. A klasszikus nemzetközi jogi doktrína a nemzetközi jogi szabályozást a háború és a béke jogára osztotta, amelyben az államok bármikor kinyilváníthatták hadviselési szándékukat (*animus belligerendi*) hadüzenet vagy ultimátum formájában, amelyet elsősorban békeszerződés kötésével szüntethettek meg. A háború fennállása tehát alapvetően az *animus belligerendi* kinyilvánításától függött, amellyel a hadviselő állam értesítette a többi államot a hadiállapot létrejöttéről.¹ Ennek megfelelően az

* Tudományos főmunkatárs, MTA TK Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, 1093 Budapest, Közraktár u. 4–6. E-mail: hoffmann.tamas@tk.mta.hu.

¹ Lásd pl. Arnold D. McNair: „The Legal Meaning of War and the Relation of War to Reprisals” *Transactions of the Grotius Society* 1926, 45; Clyde EAGLETON: „The Form and Function of the Declaration of War” *American Journal of International Law* 1938/1, 32–34. Már Grotius is a sza-

államok közötti ellenségeskedések tényleges fennállta és a formálisan elismert hadiállapot el is válhatott egymástól, tehát az államok közötti fegyveres összecsapások nem feltétlenül minősültek háborúnak, illetve a hadiállapothoz sem mindig kapcsolódtak harcok.² A formális háborúkonceptió mellett azonban az államok esetenként elismerték, hogy az állami irányítás alatt álló fegyveres erők közötti összecsapások anélkül is háborúnak minősülnek, hogy azt bármelyik fél is megüzente volna³ (ún. *de facto* hadiállapot⁴), hacsak valamennyi hadviselő állam kifejezetten nem tagadta a hadiállapot létét.⁵

A háború jogintézménye mellett a nemzetközi jog ismert háborúnak nem minősülő, ún. kényszerrel végrehajtott vitarendezési módokat (*compulsive settlement of state differences*) is, amelyek során jogsérelem esetén bármely állam alkalmazhatott korlátozott mértékű fegyveres erőszakot is háborúnak nem minősülő ellenséges intézkedés formájában, mint amilyen a megtorlás, a beavatkozás vagy az ún. békés bloká.⁶

A klasszikus nemzetközi jog tehát az első világháború kitöréséig szinte teljesen az államok diszkréciójára bízta az erőszak alkalmazását, a háború jogintézményét csupán formális, alapvetően procedurális előírások korlátozták, az államközi erőszak egyéb, háborúnak nem minősülő módozatainál pedig a legfontosabb korlát az ará-

bályszerűen indított háború követelményének tekintette a hadüzenetet, hangsúlyozva, hogy „szükséges [...] hogy a háború közzétételre alapuljon úgy, hogy az egyik fél a másik tudomására hozza a határozatot”. Hugo GROTIUS: *A háború és a béke jogáról* [ford. MURARÓZI Gyula – HARASZTI György – DIÓSDI György – BRÓSZ Róbert] (Budapest: Kossuth Nyomda 1999) II. könyv, 211–212. Ez a formális követelmény azonban hivatalosan csak az 1907. évi III. hágai egyezmény, „Az ellenségeskedések megkezdéséről” elfogadásával vált általánossá, amely 1. cikkében kimondta: „A szerződő Hatalmak elismerik, hogy közöttük az ellenségeskedéseknek nem szabad megkezdődniük előzetes és minden kétséget kizáró értesítés nélkül, amely akár megokolt hadüzenetnek, akár ultimátumba foglalt feltételes hadüzenetnek alakjába foglalható.” Lásd 1913. évi XLIII. tc. az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat beczikkelyezése tárgyában.

² Truman elnök pl. 1946. december 31-én bejelentette, hogy Németországgal és Japánnal a hadiállapot még fennáll, de az összecsapások megszűntek”. Lásd Fred K. GREEN: „The Concept of »War« and the Concept of »Combatant« in Modern Conflicts” *Military Law and Law of War Review* 1971/1, 270.

³ 1900 júniusában pl. a brit miniszterelnök, Robert Gascoyne-Cecil megerősítette, hogy a kínai és brit erők közötti összecsapás Takuban hadiállapotot jelent, ha a kínai csapatok állami utasításnak megfelelően jártak el. Lásd Fritz GROB: *The Relativity of War and Peace* (New Haven: Yale University Press 1949) 202. Egy amerikai bírósági döntés pedig ugyancsak a Boxer-lázadás kapcsán kimondta, hogy az nem minősül háborúnak. *Hamilton v. McClaughry*, 136 F. 445, 450 (C.C.D. Kan. 1900).

⁴ A Teutonia-ügyben a Privy Council hangsúlyozta, hogy „háború *de facto* létezhet hadüzenet nélkül is, de ehhez az összeütközések tényleges fennállása szükséges” (1872) LR, 4 PC, 179. A valóságban a fegyveres konfliktusok többsége a XX. század előtt is hadüzenet formális kibocsátása nélkül zajlott, Maurice szerint 1700 és 1870 között 117 államok közötti fegyveres összeütközés közül mindössze tíz esetben került rá sor. John Frederick MAURICE: *Hostilities without Declaration of War. An Historical Abstract of the Cases in which Hostilities have Occured between Civilized Powers Prior to Declaration or Warning. From 1700 to 1870* (London: H.M. Stationary 1883).

⁵ Ennek kirívó példája az 1827-es navarinói tengeri ütközet Nagy-Britannia és Törökország között, amelyben hatvan török hajó süllyedt el négyezer áldozatot követelve. Az összecsapást Nagy-Britannia utólag csak „balesetként” aposztrofálta. Lásd Gary D. SOLIS: *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War* (Cambridge: Cambridge University Press 2010) 151.

⁶ Lásd Lassa OPPENHEIM: *International Law – A Treatise* (London: Longmans, Green and Co. 1905–1906) 29–54.

nyosság alapelve volt. Így jogszerűnek minősült más államok pusztán területszerzési céllal történő meghódítása is. Minimális korlátot az 1907. évi II. hágai egyezmény jelentett, amelyben a szerződő felek kötelezték magukat, hogy nem folyamodnak fegyveres erőszakhoz szerződési kötelezettség teljesítésének kikényszerítése érdekében, hacsak az adós állam el nem utasította a választott bírósághoz folyamodás lehetőségét, valamint az államok által kötött semlegességi és meg nem támadási egyezmények.

2. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ KÍSÉRLET AZ AGRRESSZIÓ KRIMINALIZÁLÁSÁRA

Az első világháborút követően a győztes antanthatalmak – elsősorban Nagy-Britannia és Franciaország – megkísérelték bevezetni a nemzetközi jogba az agresszió bűncselekményének koncepcióját. A háborús felelősség kivizsgálására felállított jogászbizottság kijelentette, hogy Németország, Ausztria–Magyarország, Törökország és Bulgária „agressziós politika megvalósítása érdekében indított háborút”, amely „sötét összeesküvés volt Európa békéje ellen”.⁷ Ezt a megközelítést kodifikálta az 1919. évi versailles-i békeszerződés 227. cikke, amely kijelentette:

A Szövetséges és Társult Hatalmak a Hohenzollern-házból származó II. Vilmos volt német császárt a nemzetközi erkölcsnek és a szerződések szentségének legsúlyosabb megsértése miatt nyilvánosan vád alá helyezik.

Külön Bíróságot fognak felállítani, hogy a vádlott felett, a védelemhez való jogának maradéktalan biztosítása mellett, ítélezzék. A Bíróság öt bíróból fog állni, akiket a következő öt hatalom: az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Japán neveznek ki.

A Bíróság ítéletét a nemzetközi politika legmagasztosabb elvei alapján fogja meghozni, és gondoskodni fog arról, hogy az ünnepélyes kötelezettségvállalások és a nemzetközi szerződések, valamint a nemzetközi erkölcs tiszteletben tartását biztosítsa. Joga lesz a kiszabandó büntetést mérlegelése szerint meghatározni.

A Szövetséges és Társult Hatalmak a németalföldi kormányhoz a volt császárnak a felette való ítélezés végett leendő kiadatása iránt megkeresést fognak intézni.⁸

A normaszöveg kriptikus megfogalmazása, amellyel „a nemzetközi erkölcsre”, „a szerződések szentségére vagy „a nemzetközi politika legmagasztosabb elveire” utalnak, a győztes nagyhatalmak közötti nézetkülönbségekre vezethető vissza. Míg Nagy-Britannia és Franciaország kitarzott amellet, hogy II. Vilmost agresszió bűncselekménye miatt kell perbe fogni, addig az amerikai küldöttség élesen elutasította azt. Az amerikai álláspont szerint a háború kirobbantásáért és a nemzetközi szerző-

⁷ *German White Book Concerning the Responsibility of the Authors of the War* (New York: Carnegie Endowment 1924) 18.

⁸ HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződésai* (Budapest: KJK 1983) 68.

dések megszegéséért legfeljebb morális felelősséggel tarthat valaki, és meg kell tartani a jog és a moralitás közötti szigorú elhatárolást.⁹ Ennek megfelelően Woodrow Wilson amerikai elnök ragaszkodott ahhoz, hogy a versailles-i szerződésből töröljenek minden explicit utalást arra, hogy ezek a cselekmények bűncselekményt valósítanak meg.¹⁰ Japán egyetértett az amerikai fenntartásokkal, sőt teljesen kizárta az államfők büntetőjogi felelősségre vonásának lehetőségét.¹¹ Olaszország formálisan támogatta ugyan a császár elleni büntetőeljárást, de Vittorio Emanuele Orlando, az akkori olasz miniszterelnök visszaemlékezéséből kiderül, hogy az olasz kormány abszurditásnak tartotta, amelynek nincs semmilyen jogi alapja.¹²

Az elfogadott szöveg tehát egy olyan kompromisszumos megoldás lett, amely lehetővé tette, hogy mindegyik fél a saját álláspontját igazolja vele. Nagy-Britannia és Franciaország elérte, hogy a volt császár ellen eljárás indulhasson, de az Egyesült Államok és Japán sikerrel akadályozta meg, hogy egy új, visszaható hatályú nemzetközi büntetőjogi kategória szülessen. Robert Lansing, az amerikai delegáció egyik vezető jogásza ennek megfelelően hangsúlyozta, hogy a felállítandó törvényszék „nem jogi bíróság, hanem inkább a politikai hatalom eszköze, amely az ügyet a nemzetközi politika szempontjai alapján fogja megítélni és ennek megfelelően szab majd ki büntetést”.¹³ Tekintettel arra, hogy II. Vilmos Hollandiába menekült, ahol politikai menedékjogot kapott,¹⁴ a 227. cikk végül pusztán szimbolikus jelentőséggel bírt, az agresszív háború erkölcsstelenségének politikai manifesztumaként.

Ennek ellenére az agresszív háború mégis új jogi kategóriaként jelent meg a versailles-i békeszerződés következő fejezetében. A 231. cikk kijelentette, hogy Németország és szövetségesei felelősek valamennyi kárért és veszteségért, amelyet „a Szövetséges és Társult Kormányok, valamint polgárai a Németország és szövetségesei agressziója folytán rájuk kényszerített háború következményeként elszenvedtek”.¹⁵ Ez a rendelkezés tehát az agresszív háborút már jogi koncepcióként ismeri el, amelynek kapcsán ha büntetőjogi szankció nem is vethető ki, de az állam felelőssége megállapítható.¹⁶

⁹ Lásd Kirsten SELLARS: „The First World War, Wilhelm II and Article 227: The Origin of the Idea of »Aggression« in International Criminal Law” in Claus KREß – Stefan BARRIGA (szerk.): *The Crime of Aggression: A Commentary* (Cambridge: Cambridge University Press 2016) 34.

¹⁰ SELLARS (9. l.) 35.

¹¹ Kirsten SELLARS: „*Crimes against Peace*” and *International Law* (Cambridge: Cambridge University Press 2013) 6–7.

¹² Lásd Vittorio Emanuele ORLANDO: „On the Aborted Decision to Bring the German Emperor to Trial” *Journal of International Criminal Justice* 2007/5, 1015–1028.

¹³ Robert LANSING: „Some Legal Questions of the Peace Conference” *American Journal of International Law* 1919/4, 647.

¹⁴ Egyes források szerint a győztes nagyhatalmak kifejezetten örültek ennek a fejleménynek, és meg sem próbálták nyomást gyakorolni Hollandiára a császár kiadatása érdekében. Lásd SELLARS (11. l.) 11.

¹⁵ A hivatalos magyar fordításban itt agresszió helyett a „támadás” kifejezés szerepel. HALMOSY (8. l.) 69. Ez visszatérő probléma a magyar szakirodalomban, a Nemzetek Szövetsége egyezségománnyának 10. cikkében megjelenő „külső agresszió” (*external aggression*) „külső támadásként”, az ENSZ Alapokmány 39. cikkében szereplő „agressziós cselekmény” (*act of aggression*) pedig „támadó cselekmény” változatban szerepel a hivatalos magyar fordításban.

¹⁶ Clyde EAGLETON: „The Attempt to Define Aggression” *International Conciliation* 1930/11, 587.

3. A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI KÍSÉRLETEK AZ ÁLLAMKÖZI ERŐSZAK KORLÁTOZÁSÁRA ÉS AZ AGRESSZIÓ KRIMINALIZÁLÁSÁRA

Az első világháborút követően a nemzetközi közösség megkísérelte korlátozni az államközi erőszak alkalmazását. A Nemzetek Szövetségének egyezségokmánya már preambulumban rögzítette, hogy legfőbb célja a nemzetközi béke és biztonság megvalósítása, így tagjai számára előírta a nemzetközi viták békés rendezésére való törekvést. Az egyezségokmány 10. cikke értelmében a szövetség tagjai kötelezettséget vállaltak arra, hogy tiszteletben tartják és megőrzik a tagállamok területi integritását és politikai függetlenségét a „külső agresszióval szemben”, a 11. cikk pedig megállapította, hogy a háború vagy a háború fenyegetése a Nemzetek Szövetsége egészét érinti. A Nemzetek Szövetsége ugyanakkor nem tiltotta be a háború jogintézményét. Az egyezségokmány 12. cikke megengedte a háború indítását, ha az államok közötti vitában a békés vitarendezésre tett kísérlet eredménytelenül zárult, vagyis választott bíróság vagy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa döntést hozott, de azt a felek valamelyike nem fogadta el. Ebben az esetben a határozat vagy döntés megszületése után három hónap elteltével bármelyik állam hadat üzenhetett.¹⁷

Mindemellett azonban a nemzetközi közösség számos fórumon nemzetközi bűncselekménynek nyilvánította az agresszív háború indítását. Már a Nemzetek Szövetsége által 1923-ban kidolgozott kölcsönös segítségnyújtási szerződés tervezetének 1. cikke leszögezte, hogy „az agresszív háború nemzetközi bűncselekmény”.¹⁸ Hasonlóképpen az 1924. évi genfi jegyzőkönyv a nemzetközi viták békés rendezéséről kijelentette preambulumban, hogy az agresszív háború a nemzetközi közösség tagjai közötti szolidaritás megsértése és nemzetközi bűncselekmény.¹⁹ A kölcsönös segítségnyújtási szerződést azonban nem fogadta el a Nemzetek Szövetsége, a genfi jegyzőkönyvet pedig aláírta ugyan 19 állam, de nem lépett hatályba. Explicit utalást tartalmazott továbbá az agresszió fogalmára az 1925. december 1-jén elfogadott kölcsönös garanciális szerződés Németország, Belgium, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország között, amelynek 2. cikk 1. bekezdése garantálta az önvédelemhez való jogot „nem provokált agressziós cselekmény” esetén.²⁰ Nemzetközi szerződések mellett a Nemzetek Szövetsége 1927-ben tartott 8. közgyűlésén a tag-

¹⁷ 1921. évi XXXIII. tc. az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlóven Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

¹⁸ „Records of the Fourth Assembly, Minutes of the Third Committee” *League of Nations Official Journal Special Supplement* 1923/16, 203.

¹⁹ *League of Nations, Protocol for the Pacific Settlement of International Disputes*, 2 October 1924. A jegyzőkönyv 10. cikke emellett hangsúlyozta, hogy minden állam, amely a Nemzetek Szövetségének egyezségokmányával vagy a jegyzőkönyvvel ellentétesen háborút indít, agresszor-nak minősül.

²⁰ Lásd HALMOSY (8. l.) 236.

államok – köztük Németország – egyhangúan kinyilvánították, hogy az agresszív háború nemzetközi bűntett.²¹

Jóllehet az addigi nemzetközi dokumentumok jelentős erőfeszítést tettek a háborús erőszak korlátok közé szorítására, a háború jogintézményének legalitását nem kérdőjelezték meg. 1928-ban azonban a Kellogg–Briand-paktum a történelem során elsőként ítélte el a háború alkalmazását, és kijelentette, hogy a szerződést ratifikáló felek lemondanak egymás közötti viszonyaikban a háborúról mint „a nemzeti politika eszközéről”, és vitáik békés rendezésére törekednek.²² Ez a szerződés sem minősítette azonban jogellenesnek az erőszak valamennyi formáját: továbbra is jogszerűen lehetett alkalmazni háborúnak nem minősülő, kényszerrel végrehajtott vitarendezési módokat, és elméletileg nem volt tilos a háborút a nemzetközi politika eszközeként sem használni, például jogsértések megtorlására vagy humanitárius okokból.²³ Ráadásul a szerződő felek a szerződés megszegéséhez nem fűztek semmilyen szankciót, így büntetőjogi konzekvenciákat sem. Mindennek ellenére azonban az egyezmény – és az a számos kétoldalú szerződés, amelyekben a szerződő államok lemondtak az agresszióról – jelentős lépés volt az államközi erőszak teljes betiltása felé, hiszen az akkor létező 67 államból 63 ratifikálta, beleértve az összes nagyhatalmat.²⁴

A fentiekből megállapítható, hogy bár az agresszió jogellenességének koncepciója egyre szélesebb körben elfogadottá vált, a nemzetközi közösség visszariadt a háború kriminalizálásától. Egyetlen országban merült fel ez valódi doktrinális igényként, mégpedig a Szovjetunióban. A Szovjetunió az 1930-as évektől jelentős diplomáciai erőfeszítéseket tett az agresszió fogalmának definiálására és annak kezdeményezésére. 1933. július 3-án és 4-én elfogadtak két, az agresszió fogalmáról szóló azonos tartalmú egyezményt, amelyek 2. cikke megállapította:

Nemzetközi konfliktusban, a vitában érintett felek között hatályban lévő egyezményeknek megfelelően, azt az Államot kell agresszornak tekinteni, amelyik elsőként követi el az alábbi cselekmények bármelyikét:

- (1) Hadüzenet egy másik Államnak;
- (2) Ha egy Állam fegyveres erői inváziót hajtanak végre egy másik Állam területe ellen hadüzenettel vagy anélkül;
- (3) Más Állam területének, hajóinak vagy légi járműveinek megtámadása hadüzenettel vagy anélkül szárazföldi, légi vagy tengeri erőkkal;
- (4) Más Állam partvidékének vagy kikötőinek tengeri blokád alá vétele;

²¹ Mindemellett 1928-ban a 6. Pán-Amerikai Kongresszus is elfogadott egy ugyanilyen tartalmú határozatot.

²² *1929. évi XXXVII. tv. a háború igénybevételéről való lemondás tárgyában Párisban 1928. évi augusztus hó 27-én kötött nemzetközi szerződés becikkelyezéséről.*

²³ Hans WEHBERG: *The Outlawry of War* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace 1931) 88.

²⁴ A négy kimaradó állam, Bolívia, El Salvador, Uruguay és Argentína kölcsönös meg nem támadási egyezményt irtak alá. Lásd *The Anti-War Treaty of Non-Aggression and Conciliation*, 10 October 1933, USTS, 906.

(5) Támogatás nyújtása saját területén létrejött fegyveres bandáknak, amelyek más Állam területére betörték, vagy a megtámadott Állam kérésének figyelmen kívül hagyásával, saját területén az ilyen bandáknak nyújtott segítség vagy védelem megszüntetésére irányuló, hatalmában álló intézkedések végrehajtásának megtagadása.²⁵

A két egyezményt ugyan összesen csak 12 állam ratifikálta,²⁶ de jelentős hatást gyakorolt a második világháború után az ENSZ keretei között megalkotott agresszió-definícióra. A szovjet jogtudományban ezt követően hivatalos álláspontra emelkedett az agresszió kriminalizálásának gondolata. A vezető szovjet főideológus, akkori szovjet főügyész, Andrej Januarjevics Visinszkij már 1937-ben kijelentette, hogy „a büntetőjogot a béke őrévé kell tenni és mobilizálni a háború, valamint a háborús uszítók ellen”.²⁷ Ugyanebben az évben Visinszkij támogatásával Aron N. Trajnynin *Zasita mira i ugovonyij zakon* (A béke védelme és a büntetőjog) című könyvében amellelt érvelt, hogy a béke elleni büntettek megakadályozása érdekében nemzetközi egyezményt kellene létrehozni, amely büntetőjogi felelősséget teremtene a békét sértő számos elkövetési magatartás kapcsán, más államok megsértésétől egészen az agresszív háború indításáig.²⁸

Ez a megközelítés azonban nem gyakorolt hatást a nyugati jogtudományra egészen a második világháború végéig, amikor Trajnynin egy későbbi könyvét angolra fordították, és brit és amerikai kormányzati körökben a háborús bűnösök felelősségre vonásának potenciális dogmatikai megalapozásaként kezdték el kezelni.²⁹

4. AZ AGRESSZIÓ KRIMINALIZÁLÁSA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ BÜNTETŐJOGI ELJÁRÁSOK SORÁN

A náciellenes nyugati koalíció, az Egyesült Nemzetek által felállított Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottság (*United Nations War Crimes Commission*, UNWCC) keretei között már 1943-tól vita folyt az államok képviselői között arról, hogy felelősségre vonhatók-e az agresszív háború elkövetői, a kérdésben azonban távolról

²⁵ *Convention for the Definition of Aggression*. Signed at London, July 3rd, 1933. League of Nations Treaty Series No. 3391, 1934, 69–77 és *Convention for the Definition of Aggression between Roumania, the Union of Soviet Socialist Republics, Czechoslovakia, Turkey and Yugoslavia*, Signed at London, July 4th, 1933, League of Nations Treaty Series No. 3414, 1934, 213–219. 1933. július 5-én emellett a Szovjetunió aláírt egy azonos szövegű kétoldalú megállapodást Litvániával is. *Convention between Lithuania and the Union of Soviet Socialist Republics for the Definition of Aggression*, Signed at London, July 5th, 1933, League of Nations Treaty Series No. 3405, 1934, 81–85.

²⁶ Az első egyezményt Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia, a Szovjetunió és Törökország ratifikálta. A második egyezményt Afganisztán, Észtország, Lengyelország, Lettország, Perzsia, Románia, a Szovjetunió és Törökország ratifikálta, Finnország pedig később csatlakozott.

²⁷ Aron Naumovich TRAININ: *Hitlerite Responsibility under Criminal Law* (London: Hutchinson 1944) 12.

²⁸ Michelle Jean PELLER: *The Extermination of Peaceful Soviet Citizens: Aaron Trainin and International Law* (PhD-disszertáció 2017) 90–95.

²⁹ TRAININ (27. l.).

sem volt egyetértés.³⁰ Annak ellenére, hogy a nemzetközi közvéleményben ekkorra már elfogadottá vált az a nézet, hogy az agresszív háború nemzetközi bűncselekménynek minősül,³¹ a nagyhatalmak többsége kezdetben még ellenezte az agresszió kriminalizálását, mert kétségesnek vélte jogi érvényességét, és tartottak attól, hogy saját jövőbeli politikai mozgásterüket is korlátozhatná.³²

Franklin Roosevelttel amerikai elnök végül 1945. január 3-án hagyta jóvá azt az amerikai hadügyminisztériumi javaslatot, hogy a német katonai és politikai vezető réteg ellen a béke elleni bűncselekmények miatt indítsanak büntetőeljárást, amivel véglegessé vált, hogy az agresszió koncepcióját a szövetségesek büntetőjogi norma-ként alkalmazzák.³³ A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszéket (*International Military Tribunal*, IMT) létrehozó Londoni Karta 6. cikk a) pontja már az első és egyben legfontosabb nemzetközi bűncselekményként definiálta a béke elleni bűncselekmények kategóriáját. Eszerint béke elleni bűncselekménynek minősült „a nemzetközi szerződéseket, egyezményeket vagy garanciákat sértő agresszív háború tervezése, előkészítése, kezdeményezése vagy folytatása, illetve olyan közös tervben vagy összeesküvésben való részvétel, amely az előzőek megvalósítására jött létre”.³⁴

Tekintettel a béke elleni bűncselekmények kategóriájának kétséges nemzetközi szokásjogi megalapozottságára, a védelem elsősorban azt próbálta bizonyítani, hogy az agresszió a második világháború előtti időszakban nem minősült bűncselekménynek, míg az ügyészség azt állította, hogy a nemzetközi közösség már a két világháború közötti jogfejlődés során kriminalizálta a hódító háborút.³⁵ Jóllehet a béke

³⁰ SELLARS (11. lj.) 49–50. Az ENSZ Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottságáról lásd Dan PLESCH – Shanti SATTLER: „A New Paradigm of Customary International Criminal Law: The UN War Crimes Commission of 1943–1948 and Its Associated Courts and Tribunals” *Criminal Law Forum* 2014/1–2, 32.

³¹ Érdekes példája ennek a Superman képregény 1940. február 27-én megjelent különszáma, amelyben Superman azért, hogy véget vessen a második világháborúnak, elragadja először Hitlert Berlinből, majd Sztálint Moszkvából, és a Nemzetek Szövetségének genfi székhelyére viszi őket, ahol egy nemzetközi bíróság a legfőbb nemzetközi bűncselekmény, agresszív háború indítása miatt ítéli el őket. Lásd Ian GORDON: „The Moral World of Superman and the American War in Vietnam” *Journal of Graphic Novels and Comic* 2015/2, 173.

³² William A. SCHABAS: „Origins of Criminalization of Aggression: How Crimes Against Peace the »Supreme International Crime«” in Mauro POLITI – Giuseppe NESI (szerk.): *The International Criminal Court and the Crime of Aggression* (Aldershot: Ashgate 2004) 31. Az UNWCC-n belül Csehszlovákia volt a kriminalizálásért küzdő frakció vezetője Ausztrália, Kína, Új-Zéland és Lengyelország támogatásával, míg az USA, Franciaország, Nagy-Britannia, Hollandia és Görögország ellenezte azt. A csehszlovák delegáció vezetője, Bohumil Ecer elsősorban Trajnyin könyvére támaszkodott, amelyet megküldött a delegáció tagjainak. Lásd Jonathan A. BUSH: „The Supreme... Crime» and Its Origins: The Lost Legislative History of the Crime of Aggressive War” *Columbia Law Review* 2002/8, 2355.

³³ Az amerikai adminisztráción belüli megosztottságot a kérdésben jól mutatja, hogy Henry Stimson hadügyminiszter még ekkor is úgy vélte, hogy a javaslat „kissé megelőzi a nemzetközi gondolkodás fejlődését”. Bradley F. SMITH: *The American Road to Nuremberg: the Documentary Record 1944–1945* (Stanford: Hoover Institution Press 1982) 92.

³⁴ „Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis” *American Journal of International Law* 1945/4, 257. Az agresszió bűncselekményének központi szerepét jól mutatja, hogy az összes többi bűncselekmény megállapításának előfeltétele volt a háborúval fennálló kapcsolat.

³⁵ A brit főügyész, Hartley Shawcross ennek megfelelően már a tárgyalás kezdetén hangsúlyozta, hogy az agresszív háború a Briand–Kellogg-paktum következtében „illegálissá és bűncselekmény-

elleni bűncselekményekkel kapcsolatos alapvető kérdéseket – különösen azt, hogy mi minősül agresszív háborúnak – az alapokmány nem válaszolta meg, a nürnbergi törvényszék ítéletében megállapította, hogy a náci Németország 11 európai ország ellen viselt agresszív háborút vagy követett el agressziós cselekményt, és 12 vádlottat béke elleni bűncselekmények elkövetése miatt ítél el.³⁶

Az IMT ítéletében igyekezett bebizonyítani, hogy 1939-re az agresszió bűncselekménye már szokásjogi státuszt nyert, ennek érdekében elsősorban a Kellogg–Briand-paktumra és a két világháború közötti különböző dokumentumokra hivatkozott. A törvényszék leszögezte, hogy „a háború mint nemzeti politika ünnepélyes megtagadása elengedhetetlenül magában foglalja azt a feltételezést, hogy az ilyen háború a nemzetközi joggal ellentétes, és azok, akik ilyen háborút terveznek és viselnek annak minden elkerülhetetlen és szörnyű következményével, azok ezzel bűncselekményt követnek el”.³⁷ A nürnbergi törvényszék kiemelte, hogy a háború kriminalizálása elsődleges fontosságú a nemzetközi közösség számára, mivel

[a] háború alapvetően gonosz dolog. Következései nem korlátozódnak pusztán a hadviselő államokra, hanem az egész világot sújtják. Az agresszív háború indítása tehát nem pusztán nemzetközi bűncselekmény, hanem a legfőbb nemzetközi bűncselekmény, amely abban különbözik más háborús bűncselekményektől, hogy magába foglalja valamennyi gonoszságát.³⁸

Mivel a Londoni Karta nem definiálta pontosan az agresszív háború fogalmát, így azt a bírácoknak kellett volna megállapítaniuk, az ítélet azonban szintén nem próbálta meghatározni a koncepciót. Ez azért volt lehetséges, mert a Harmadik Birodalom háborús törekvéseinek központjában egyértelműen és Németország által is bevallottan a német „*Lebensraum*” bővítése állt, vagyis területi hódítás, ami kétséget kizáróan agresszióknak minősült. Az egyes háborús szituációkkal kapcsolatos bírósági megállapítások elemzéséből ugyanakkor megállapítható, hogy a törvényszék szerint mindenképpen az agresszív háború fogalmi körébe tartoznak a következők:

1. más állam területének meghódítása vagy megszállása érdekében indított háború;
2. egy másik ország agressziós törekvéseinek támogatására indított háború;
3. agresszió áldozata számára biztosított segítség megtagadása érdekében indított háború.³⁹

A nürnbergi törvényszék joggyakorlata a béke elleni bűncselekmények személyi alkalmazási körével kapcsolatban szintén nem volt egyértelmű. Jóllehet elsősorban

nyé vált”. International Military Tribunal: *Trials of Major War Criminals before the International Military Tribunals: Proceedings, 14 November 1945 to 1 October 1946*. Vol. III. (International Military Tribunal, Nuremberg 1948) 103.

³⁶ A törvényszék Ausztria és Csehszlovákia annektilálásával kapcsolatban használja az agressziós cselekmény (*act of aggression*) kifejezést.

³⁷ „International Military Tribunal (Nuremberg) Judgment and Sentences” *American Journal of International Law* 1947/41, 218.

³⁸ International Military Tribunal, Nuremberg Vol. XXII. 421.

³⁹ Carrie McDUGALL: *The Crime of Aggression under the Rome Statute of the International Criminal Court* (Cambridge: Cambridge University Press 2013) 139.

egyértelműen a német politikai és katonai vezetőkkel kapcsolatban tartotta alkalmazhatónak a tényállást, de nem határozta meg, hogy pontosan milyen fokú részvétel szükséges a felelősségre vonáshoz, és utalt arra, hogy olyan személyek is felelősségre vonhatók az agresszív háborúval összefüggésben, akik formálisan nem voltak az állami szervezetrendszer részei.⁴⁰

Az IMT ítéletéből lesűrhető, hogy azoknak a vádlottaknak állapította meg a felelősségét béke elleni bűncselekmények elkövetésében, akik vagy közvetlenül részt vettek az agresszió elkövetésére irányuló összeesküvésben, vagy akik tudtak az összeesküvésről és tudatosan részt vettek annak elősegítésében.⁴¹ Így például a törvényszék felmentette a béke elleni bűncselekmények vádja alól Hjalmar Schachtot, aki 1933 és 1939 között gazdasági miniszterként és a jegybank vezetőjeként részt vett Németország újbóli felfegyverzésében. Az ítélet hangsúlyozta, hogy a bűnösség megállapításához bizonyítani kellett volna azt is, hogy Schacht tudott arról, hogy a fegyverkezés részét képezi a hódító háború megvalósítására irányuló tervnek.⁴² Az IMT joggyakorlata alapján tehát úgy tűnik, hogy a bűnösség megállapításához a bírák elengedhetetlennek tartották azt, hogy a vádlott egyrészt tudomással bírjon az agresszív háború tervéről, és megfelelő pozícióval vagy befolyással rendelkezzen ahhoz, hogy elő tudja azt segíteni, akár formális pozíciótól vagy rangtól is függetlenül.⁴³

A német háborús főbűnösök elleni eljárással párhuzamosan a Szövetséges Ellenőrző Tanács által 1945. december 20-án kiadott 10. számú tanácsi rendelet felhatalmazta a megszálló hatalmak katonai bíróságait a háborús bűnösök felelősségre vonására. A rendelet megismételte a Londoni Karta definícióját a béke elleni bűncselekményekről, egy fontos módosítással: kibővítette a tényállások körét az invázió fogalmával. A 10. számú rendelet ugyanakkor nem határozta meg, hogy miben különbözik az invázió az agresszív háború fogalmától. Valószínűleg ez a módosítás azt a feltételezett hiányosságot igyekezett kiküszöbölni a Londoni Kartában, hogy a megtámadott állam ellenállásának hiányában a bírák nem minősítették agresszív háborúnak Ausztria és Csehország meghódítását.⁴⁴ Ennek megfelelően a US v. Weizsäcker (minisztériumok) ügyben már az amerikai katonai bíróság kimondta: attól még, hogy bizonyos esetekben az óriási katonai erőfölény miatt a megtámadott állam nem képes védekezni, az invázió „agresszió és béke elleni bűncselekmény”,

⁴⁰ Az ítélet hangsúlyozza, hogy Hitler nem tudott volna egyedül hódító háborút viselni, ehhez szüksége volt államférfiak, katonai vezetők, diplomaták és üzletemberek közreműködésére is. International Military Tribunal (38. lj.) 223.

⁴¹ Kevin J. HELLER: „Retreat from Nuremberg: The Leadership Requirement in the Crime of Aggression” *European Journal of International Law* 2007/8, 482.

⁴² International Military Tribunal (38. lj.) 135–136. Hasonlóképpen a törvényszék felmentette Karl Dönitz, a haditengerészet főparancsnokát a háborút megelőző német tengeralattjáró-program elindításával és felügyeletével kapcsolatban, mivel nem volt bizonyíték arra, hogy tudomása lehetett a hódító háborúval kapcsolatos összeesküvésről. *Uo.* 137.

⁴³ Lásd pl. *US v. von Leeb et al.*, Military Tribunal XII, 11 Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10 (1950) 488.

⁴⁴ Roger S. CLARK: „Nuremberg and the Crime against Peace” *Washington University Global Studies Law Review* 2007/3, 536–537.

és a vádlottak felelősségre vonhatók az Ausztria és Csehország meghódításában való részvétel miatt.⁴⁵

Az 1946-ban Douglas McArthur tábornok, a szövetséges erők távol-keleti főparancsnoka rendelete alapján tokiói székhellyel felállított Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék (*International Military Tribunal for the Far East*, IMTFE), amelynek feladata a 28 legfőbb japán háborús bűnös felelősségre vonása volt, alapkormányának 5. cikk a) bekezdésében a Londoni Kartával szó szerint megegyezően szabályozta a béke elleni bűncselekményeket. Az IMTFE ítéletében elfogadta a nürnbergi törvényszék érvelését az agresszív háború szokásjogi státuszáról,⁴⁶ és a japán háborús cselekményeket provokáció nélküli, területszerzési vágy által motivált agresszióknak nyilvánította.⁴⁷ Az ítélettel szemben azonban éles kritikát fogalmazott meg az indiai bíró, Radhabinod Pal. Véleménye szerint a béke elleni bűncselekmények kategóriája a nürnbergi törvényszék létrehozásáig nem létezett a nemzetközi jogban. Pal bíró szarkasztikus végkövetkeztetése szerint „[a]mikor a nemzetek magatartását jogi értékelés alá vonják, talán arra juthatunk, hogy kizárólag az elvesztett háború bűncselekmény”.⁴⁸

A korabeli szakirodalomban többen osztották ugyanezt a véleményt. George A. Finch például közvetlenül a második világháború után megfogalmazott éles kritikájában rámutatott arra, hogy a nemzetközi közösség egészen 1939. szeptember 1-jéig nem tekintette bűncselekménynek a német hódításokat, sőt a nyugati nagyhatalmak elfogadták Ausztria annektálását és Csehszlovákia leigázását is. A győztes hatalmak közül ráadásul a Szovjetunió maga is több hódító háborút indított, például éppen Lengyelországgal szemben.⁴⁹

Ennek ellenére a második világháborút követően a béke elleni bűncselekmények kategóriája általánosan elfogadott vált, és az ENSZ Közgyűlése a nürnbergi törvényszék statútumában elismert más normákkal együtt a nemzetközi jog részének nyilvánította.⁵⁰ Az agresszív háború bűncselekménye a háborús bűnösök elleni nemzeti eljárások során is megjelent, Magyarországon például a *népbíráskodásról szóló 81/1945. (II. 5.) ME rendelet* háborús bűnnek nyilvánította azt.⁵¹ Ezt a kategóri-

⁴⁵ *US v Weizsäcker et al.*, Military Tribunal XII, 14 Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10 (1950) 331.

⁴⁶ Neil BOISTER – Robert CRYER (szerk.): *Documents on the Tokyo War Crimes Tribunal: Charter, Indictment and Judgments* (Oxford: Oxford University Press 2008) 527.

⁴⁷ Lásd Neil BOISTER – Robert CRYER: *The Tokyo International Military Tribunal: A Reappraisal* (Oxford: Oxford University Press 2008) 121. Az IMTFE ugyanakkor a nürnbergi törvényszékkel ellentétben egy esetben limitált fegyveres összecsapást is béke elleni bűncselekménynek nyilvánított. A tokiói törvényszék szerint az 1938. július 29. és 1938. augusztus 1. között a közép-ázsiai Haszan-tó környékén lezajlott japán–szovjet konfliktus is agresszív háborúnak minősült, mivel Japán célja a Szovjetunió erejének felmérése volt későbbi hódító háború érdekében. BOISTER–CRYER (szerk.) (46. lj.) 456.

⁴⁸ BOISTER–CRYER (szerk.) (47. lj.) 121.

⁴⁹ George A. FINCH: „The Nuremberg Trial and International Law” *American Journal of International Law* 1947/1, 26–28.

⁵⁰ 95 (I). *Affirmation of the Principles of International Law recognized by the Charter of the Nurnberg Tribunal*. U.N. Doc. A/Res/1/95.

⁵¹ *81/1945. (II. 5.) ME rendelet a népbíráskodásról*. A rendelet 11. cikke szerint „[h]áborús bűnös az: 1. aki az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését, vagy Magyarországnak a háborúba

át a népbírósi eljárás során egyértelműen a nemzetközi jog részének tekintették, amit jól mutat az, hogy Bárdossy László volt külügyminiszter, majd miniszterelnök pere során az ügyész megkérdezte a vádlottat, tudja-e, hogy az agresszió nemzetközi bűncselekménynek minősül.⁵² A Budapesti Népbíróóság (Néptörvényszék) pedig 1945. november 2-i ítéletében Robert H. Jackson nürnbergi főügyész jelentésére támaszkodva a két világháború közötti időszakban született nemzetközi dokumentumok alapján kijelentette, hogy az agresszív háború nemzetközi kriminalizálása megtörtént a második világháború előtt.⁵³

Összességében megállapítható: annak ellenére, hogy a nemzetközi szokásjog kialakulásának formális szabályai alapján nem valószínű, hogy az agresszív háború valóban nemzetközi bűncselekménnyé vált volna a Londoni Karta elfogadása előtt, a nürnbergi törvényszék ítélete után a nemzetközi közösség elfogadta azt. Továbbra sem lehetett azonban egyértelműen megállapítani, hogy pontosan mi tartozik a béke elleni bűncselekmények fogalmi körébe a hódító háborún kívül.

5. AZ ÁLLAMOK KÖZÖTTI FEGYVERES ERŐSZAK NEMZETKÖZI JOGI SZABÁLYOZÁSA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

5.1. AZ ERŐSZAK TILALMA AZ ENSZ ALAPOKMÁNYÁBAN. FOGALMI KÁOSZ ÉS TARTALMI HOMÁLY

1945 után az államközi erőszak nemzetközi jogi szabályozása alapjaiban megváltozott. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének – ahogy azt az ENSZ Alapokmány preambuluma is tükrözi – elsődleges célkitűzése volt a jövő nemzedékeinek megvédése a „háború borzalmaitól”, ezért az államok közötti erőszakot szigorú korlátok közé kívánta szorítani. Ennek megfelelően más ENSZ-alapelvek között az Alapokmány 2. cikk 4. bekezdése leszögezi:

mind fokozottabb mértékben történt belesodródását vezető állásban kifejtett tevékenységével vagy magatartásával elősegítette, vagy azt megakadályozni nem törekedett, bár erre vezető közhivatali állásánál, politikai, közgazdasági, közéleti szerepénél fogva módja lett volna, 2. aki, mint a kormány, országgyűlés tagja, vagy mint vezető állást betöltő közalkalmazott, kezdeményezője, vagy, bár a következményeket előre láthatta, részese volt olyan határozat hozatalának, amely a magyar népet az 1939. évben kitört világháborúba sodorta, 3. aki a fegyverszünet megkötését erőszakkal vagy befolyásának kihasználásával megakadályozni igyekezett.”

⁵² PRITZ Pál (szerk.): *Bárdossy László a népbíróóság előtt* (Budapest: Maecenas 1991) 147. Bárdossy László ezt egyébként tagadta, és többek között a Briand–Kellogg-paktumhoz fűzött fenntartásokkal próbálta igazolni, hogy a nemzetközi jogban nem létezett a második világháború előtti időszakban ilyen szabály. *Uo.* 147–150.

⁵³ PRITZ (szerk.) (52. lj.) 287–289. Az agresszió bűncselekményéről a népbírósi eljárások során részletesebben lásd Tamás HOFFMANN: „Post-Second World War Hungarian Criminal Justice and International Law – The Legacy of the People’s Tribunals” in Morten BERGSMO – CHEAH WUI LING – Yi Ping (szerk.): *The Historical Origins of International Criminal Law Vol. II.* (Brussels: Torkel Opsahl 2014) 749–755.

A szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az ENSZ céljaival össze nem férő bármely más módon megnyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.⁵⁴

Ez a megfogalmazás az államközi fegyveres erőszak valamennyi formáját kivétel nélkül jogellenesnek nyilvánította, tehát eltörölte mind a háború, mind a kényszerrel végrehajtott vitarendezési módok jogintézményét.⁵⁵ Jóllehet a szakirodalomban felmerült, hogy a kvalifikációnak tekinthető „területi épség”, „politikai függetlenség”, illetve „az ENSZ céljaival össze nem férő erőszak” kitételek lehetővé tehetnék az olyan erőszak alkalmazását, amely – mint például az emberi jogsértések megszüntetésére irányuló humanitárius intervenció – látszólag nem ütközik ezekbe a feltételekbe,⁵⁶ ez a nézet nem elfogadható. Az Alapokmány előkészítő munkálatai egyértelműen mutatják, hogy az eredeti szövegtervezetben nem szerepelt a „területi épség” és a „politikai függetlenség”, ezek a kitételek csak kisebb – elsődlegesen latin-amerikai – államok nyomására kerültek be a szövegbe, amelyek további garanciát akartak arra, hogy a szabályozás minden eshetőségre kiterjedő legyen.⁵⁷ Az ENSZ céljaira való hivatkozás pedig arra irányult, hogy lehetőséget biztosítson a Biztonsági Tanács (BT) által szankcionált katonai beavatkozások lefolytatására. Ezek az utalások tehát az erőszak tilalmának kiterjesztésére, nem pedig korlátozására szolgáltak.⁵⁸

Az ENSZ Alapokmány ugyanakkor különböző fogalmakat használ az erőszak jellemzésére, amelyek feltehetően különböző mértékű erőszakra utalnak. Így a 2. cikk 4. bekezdésében megfogalmazott általános erőszakfogalom mellett az Egyesült Nemzetek céljai között szerepel az 1. cikk 1. bekezdésében az a követelmény is, hogy a tagállamok „hathatós együttes intézkedéseket tegyen[ek] a békét fenyegető cselekmények megelőzésére, az agressziós cselekményeknek⁵⁹ vagy a béke más módon

⁵⁴ 1956. évi I. tv. az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

⁵⁵ A brazil delegáció a San Franciscó-i konferencián azt állította, hogy az erőszak fogalmi körébe a gazdasági erőszak is beletartozik, de ezt a részt vevő államok elutasították. Lásd Albrecht RANDELZHOFFER – Oliver DÖRR: „Art. 2 (4)” in Bruno SIMMA et al. (szerk.): *The Charter of the United Nations* (Oxford: Oxford University Press 2012) 218.

⁵⁶ Az Egyesült Királyság már a Corfu Channel-ügyben arra hivatkozott, hogy hadihajói behatolása albán vizekre bizonyítékok gyűjtése céljából nem sértette Albánia területi integritását vagy politikai függetlenségét, de a Nemzetközi Bíróság egyértelműen elutasította ezt az érvelést, hangsúlyozva, hogy egy ilyen megközelítés visszaélésekhez vezetne és kiszolgáltatná a gyengébb országokat az erősebb államok önkényének. *Corfu Channel (UK v Albania)*, I.C.J. Reports (1949) 34.

⁵⁷ Leland M. GOODRICH – Edvard HAMBRO: *Charter of the United Nations – Commentary and Documents* (London: Stevens & Sons 1949) 571.

⁵⁸ A San Franciscó-i konferencia során az amerikai küldött leszögezte: a kodifikátorok célja az volt, hogy az erőszak tilalmát a lehető legszélesebb módon rögzítsék, és ezek a kitételek pont a lehetséges kiskapuk bezárására szolgáltak. Lásd Ian BROWNLIE: „The Use of Force in Self-Defense” *British Year Book of International Law* 1961, 236.

⁵⁹ Az ENSZ Alapokmány hivatalos magyar fordításában szereplő támadó cselekmény kifejezés téves magyar fordítás. Az eredeti angol szövegben „acts of aggression” szerepel, a francia változatban pedig „aggression armée”. A tanulmány során ennek megfelelően mindig az agressziós cselekmény kifejezést használom helyette.

történő megbontásának elnyomására”. Ennek megfelelően a Biztonsági Tanácsnak joga van a 39. cikk értelmében arra, hogy megállapítsa „a béke bárminő veszélyeztetésének vagy megszegésének vagy bárminő agressziós cselekmény fennforgását”. Az Alapokmány szövege tehát különbséget tesz erőszak, fegyveres támadás, illetve az agresszió között,⁶⁰ azok fogalmi kereteit viszont nem definiálja, így pusztán az Alapokmány szövege alapján nem állapítható meg a köztük fennálló viszony.

5.2. AZ ÖNVÉDELEM JOGA MINT AZ ERŐSZAK TILALMA ALÓLI KIVÉTEL

Az ENSZ Alapokmány szövege mindössze két esetben biztosít lehetőséget erőszak alkalmazására: az önvédelem jogának gyakorlásakor és a Biztonsági Tanácsnak az Alapokmány VII. fejezete alapján meghozott előzetes felhatalmazásával.⁶¹ Az ENSZ Alapokmány 51. cikke a következőképpen szabályozza az önvédelem jogát:

A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek bármely tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetén az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és biztonság fenntartására szükséges intézkedéseket meg nem tette. Az önvédelem jogának eme gyakorlásában a tagok által fogantatosított intézkedéseket azonnal jelenteni kell a Biztonsági Tanácsnak, és semmilyen módon nem befolyásolhatják a Biztonsági Tanács tekintélyét és felelősségét a jelen okmány alapján, hogy bármikor megtegye az általa szükségesnek tartott intézkedéseket, hogy megőrizze vagy helyreállítsa a nemzetközi békét és biztonságot.

Látszólagos egyértelműsége ellenére ez a rendelkezés ellentmondó értelmezésekre nyit lehetőséget, mivel nem definiálja a fegyveres támadás fogalmát, nem rendelkezik az önvédelem gyakorlásának pontos módjáról, továbbá nem ad egyértelmű választ az olyan ellentmondásos kérdésekre sem, mint az ún. megelőző, vagyis a fegyveres támadás bekövetkezése előtt gyakorolt önvédelem lehetősége, az állam állampolgárai ellen irányuló támadás esetén gyakorolt önvédelem és a nem állami szereplők elleni önvédelem. A nemzetközi jogirodalomban éles szembenállás figyelhető meg ezekben a kérdésekben, különösen az angolszász nemzetközi jogi doktrína képviselői és a kontinentális jogtudósok között. Míg az előbbieket általában az önvé-

⁶⁰ Sőt, az Alapokmány preambuluma még a háború borzalmaira is utal, ami elméletileg még a háború mára már *desuetudóba* került jogintézményét is felidézi.

⁶¹ Az ENSZ Alapokmány látszólag megenged egy harmadik kivételt is. A 107. cikk szerint „[a] jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti vagy tiltja azokat a műveleteket, amelyeket az ilyen műveletekért felelős Kormányok a második világháborúban a jelen Alapokmány bármely aláírójával hadban álló valamely Állam ellen a háború folyamánaképpen fogantatosítottak vagy engedélyeztek”. Az ilyen ún. ellenséges államok elleni intézkedéseket azonban soha nem alkalmazták, mára pedig már ez a rendelkezés végképp elavulttá vált. Michael Wood: „United Nations Charter, Enemy States Clauses” *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (Oxford: Oxford University Press 2008) *bit.ly/2P8OUrK*.

delem jogának széles értelmezése mellett állnak ki,⁶² addig a kontinentális megközelítés az erőszak tilalmának szűk, minél kevesebb kivételt engedő értelmezése mellett tör lándzsát.⁶³

5.2.1. A FEGYVERES TÁMADÁS FOGALMA

Az Alapokmány 51. cikke nem határozza meg pontosan a fegyveres támadás fogalmát,⁶⁴ amely pedig az önvédelem gyakorlásának *sine qua non*ja, de a Nemzetközi Bíróság a Nicaragua-ügyben kinyilvánította, hogy a 2. cikk 4. bekezdésében megfogalmazott általános erőszaktilalom szélesebb körű, mint a fegyveres támadás fogalma. Így viszont egyszerű határincidensek nem minősülhetnek fegyveres támadásnak, annak ugyanis a bíróság álláspontja szerint csak súlyos, megfelelő fokú és hatású (*scale and effects*) fegyveres erőszak tekinthető.⁶⁵

A 2. cikk 4. bekezdés és az 51. cikk alkalmazási körének eltérése azzal a látszólag furcsa következménnyel jár, hogy egy ország területéről akár sorozatosan is el lehet követni erőszakos cselekményeket egy másik állam ellen, de a sérelmet szenvedett ország nem alkalmazhat önvédelmet, ha a támadások önmagukban nem olyan súlyúak, hogy elérjék a fegyveres támadás küszöbét. Az „események felhalmozódása” (*accumulation of events*) elmélet szerint azonban amennyiben ugyanabból a forrásból sorozatosan kisebb volumenű támadások érnek egy országot, akkor a támadásokat egységesen lehet szemlélni, és így együttes súlyuk már elérhet egy olyan szintet, amely ellen önvédelmet lehet gyakorolni.⁶⁶ A Nemzetközi Bíróság ugyan kifejezetten soha nem fogadta el ezt az értelmezést, de ismételt utalt ennek lehetőségére.⁶⁷

5.2.2. AZ ÖNVÉDELEM ALKALMAZÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI

Az önvédelem alkalmazásával kapcsolatban is számos kérdés merül fel: mivel az Alapokmány egyáltalán nem ad indikációt az önvédelmi cselekmények lefolytatásának módjáról, ezért azt a szokásjog alapján kell meghatározni. A Nemzetközi Bíróság

⁶² Jó példa erre a The Royal Institute of International Affairs által 2005-ben kiadott *The Chatham House Principles of International Law on the Use of Force by States In Self-Defence*, amely brit nemzetközi jogászok nézeteit összegzi és konzekvensen az önvédelem tág értelmezését propagálja, elfogadva pl. a megelőző önvédelem vagy a nem állami szereplők elleni önvédelem jogszerűségét. „The Chatham House Principles of International Law on the Use of Force in Self-Defence” *The International and Comparative Law Quarterly* 2006/4, 963–972.

⁶³ Tipikus példa erre Olivier CORTEN: *Le droit contre la guerre* (Paris: Pedone 2014). A kérdéskör dogmatikai elemzéséhez lásd Olivier CORTEN: „The Controversies Over the Customary Prohibition on the Use of Force: A Methodological Debate” *European Journal of International Law* 2006/5, 803–822.

⁶⁴ Érdekes módon a francia hivatalos szöveg nem is fegyveres támadásként (*attaque armée*), hanem fegyveres agresszióként (*agression armée*) definiálja.

⁶⁵ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. USA), Merits, I.C.J. Reports (1986) (Nicaragua-ügy) 195. és 210. bek.

⁶⁶ David W. BOWETT: „Reprisals Involving Recourse to Armed Force” *American Journal of International Law* 1972/1, 5.

⁶⁷ Lásd Nicaragua-ügy (65. lj.) 231. bek. és *Case Concerning Oil Platforms* (Iran v USA), Merits, I.C.J. Reports (2003) 64. bek.

szerint az önvédelem gyakorlásának szükségesnek és arányosnak kell lennie,⁶⁸ a jogterületre jellemző módon azonban ezeknek az összetevőknek a pontos meghatározása sem kristálytisza.

A szükségesség elve egyenesen következik az államok közötti jogviták békés úton történő megoldásának alapelveiből.⁶⁹ Ennek értelmében az önvédelem kizárólag fegyveres erőszak elhárítása érdekében alkalmazható, vagyis nem lehet megtorló vagy elrettentő célzatú, különben fegyveres megtorlásnak, represszáliának minősülhet, amely a nemzetközi jog szigorú tilalma alá esik.⁷⁰ A jogtudomány képviselőinek jelentős része emellett a szükségesség részének tekinti az azonnaliság követelményét is, vagyis azt az elvárást, hogy a megtámadott állam a támadást követő lehető legrövidebb időn belül cselekedjen, hiszen a túlzottan kései reakció legvalószínűbb magyarázata az, hogy az erőszak alkalmazására már nem volt szükség.⁷¹

A szükségesség elvéhez szorosan kapcsolódik az arányosság követelménye. Ennek értelmében az önvédelem nem lehet megtorló vagy büntető jellegű, a célja a támadás megállítása és visszaverése kell legyen. A szakirodalom azonban nem egységes abban, hogy pontosan mivel szemben kell az önvédelmi cselekmény arányosságát megállapítani, bár az egyértelmű, hogy a támadás egészéhez kell viszonyítani az önvédelem során alkalmazott erőszakot.⁷²

A kvantitatív álláspont szerint az elhárító cselekményt az elszenvedett támadáshoz viszonyítva kell végrehajtani, tehát a támadás során használt támadóeszközök és a támadás által okozott kár mértéke alapvetően meghatározza az elhárító cselekmény során alkalmazott erőszak mértékét, bár ez természetesen nem jelenti azt, hogy az önvédelem gyakorlása során mechanisztikusan pontosan ugyanakkora erővel és ugyanolyan eszközökkel kellene eljárni.⁷³ A funkcionális megközelítés ugyanakkor azt hangsúlyozza, hogy a meghatározó szempont az a cél, hogy a támadást hatékonyan el lehessen hárítani, így az elhárító cselekmény akár jelentősen meg is haladhatja a támadást.⁷⁴ A funkcionális irányzaton belüli legszélsőségesebb nézet az arányosságot az államot fenyegető veszélyhez méri. Ez utóbbi álláspont jóval szélesebb körű katonai válaszleléseket tart megengedhetőnek, mint az első, szűkebb

⁶⁸ Lásd Nicaragua-ügy (65. lj.) 176. bek.; *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) I.C.J. Reports (1996) 46. bek.

⁶⁹ ENSZ Alapokmány 2. cikk 3. bek. Részletesen lásd Yoshifumi TANAKA: *The Peaceful Settlement of International Disputes* (Cambridge: Cambridge University Press 2018).

⁷⁰ Jean COMBACAU: „The Exception of Self-defence in UN Practice” in Antonio CASSESE (szerk.): *The Current Legal Regulation of the Use of Force* (Dordrecht: Martinus Nijhoff 1986) 27.

⁷¹ Lásd pl. James A. GREEN: „The Ratione Temporis Elements of Self-Defence” *Journal on the Use of Force and International Law* 2015/1, 108. Még Kajtár Gábor is, aki tagadja, hogy az azonnaliság követelménye a nemzetközi szokásjog része lenne, elismeri, hogy „[a]z időben korlátlanul gyakorolt önvédelmi jog azonban nem szükséges, és túllépve az önvédelem célján nemcsak szankcióként funkcionálna, hanem az általános erőszaktilalmat is teljesen kiüresítené”. KAJTÁR GÁBOR: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban* (Budapest: Eötvös 2015) 97.

⁷² *Case Concerning Oil Platforms* (67. lj.) 77. bek.

⁷³ Christine GRAY: *International Law and the Use of Force* (Oxford: Oxford University Press 2008) 150.

⁷⁴ A nemzetközi jogtudósok többsége ezt a megközelítést fogadja el. Lásd Tom RUVS: „*Armed Attack*” and Article 51 of the UN Charter: *Evolutions in Customary Law and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press 2010) 112, 318. lj.

értelmezés.⁷⁵ Végül Dinstein extrém álláspontja szerint a második világháború előtti időszaknak megfelelően a háború szintjét elérő fegyveres konfliktus esetén, amikor a védekező államnak inváziót kell visszavernie, az önvédelem gyakorlása során nem kell tekintettel lenni az arányosság követelményére, ilyenkor akár az ellenfél haderejének teljes elpusztítása is megengedhető.⁷⁶

5.2.3. AZ ÖNVÉDELEM VITATOTT ESETEI

5.2.3.1. NEM ÁLLAMI SZEREPLŐKKEL SZEMBENI ÖNVÉDELEM

Önmagában az ENSZ Alapokmány szövege nem zárja ki a nem állami szereplők elleni önvédelem gyakorlását, hiszen az 51. cikk – a 2. cikk 4. bekezdésével ellentétben – csak fegyveres támadás megtörténtéhez köti az önvédelemhez való jogot, és nem írja elő, hogy a támadásnak feltétlenül államtól kell erednie. A rendszertani értelmezés szerint azonban mivel az Alapokmány államok közötti kapcsolatokat szabályoz, és az önvédelemhez való jog az Alapokmány 2. cikk 4. bekezdésében definiált államközi erőszaktilalom alóli kivétel, így az önvédelem joga is szükségképpen kizárólag állam részéről bekövetkezett fegyveres támadás esetén alkalmazható.⁷⁷

A hágai Nemzetközi Bíróság gyakorlata is ezt az értelmezést támasztja alá. A megszállt palesztin területeken felépített fállal kapcsolatos tanácsadó véleményében egy passzussal söpörte le azt az izraeli érvet, mely szerint a fal építése a palesztin területekről kiinduló terrorista cselekményekkel szembeni önvédelmi aktus volt, leszögezve, hogy az 51. cikkely hatálya az egyik államnak a másik állam elleni fegyveres támadásaira terjed ki.⁷⁸ A Kongó v. Uganda ügyben pedig nem tartotta szükségesnek a bíróság, hogy megvizsgálja azt az ugandai érvet, amely a kongói területre való behatolást a kongói területről érkező irreguláris fegyveres csoportok elleni önvédelemként igazolta,⁷⁹ azonban megállapította, hogy a kongói bázisú fegyveres milíciák tevékenysége nem tudható be a Kongói Demokratikus Köztársaságnak.⁸⁰

⁷⁵ David BOWETT: *Self-Defence in International Law* (Manchester: Manchester University Press 1958) 269; Christopher GREENWOOD: „Self-Defence and the Conduct of International Armed Conflict” in Yoram DINSTEIN (szerk.): *International Law at a Time of Perplexity: Essays in Honour of Shabtai Rosenne* (Dordrecht: Martinus Nijhoff 1989) 274. Köztes álláspontot képvisel, amely korlátozott konfliktus esetén a hatásra összpontosít, kiterjedtebb államközi összecsapás esetén pedig a veszélyt is figyelembe veszi David KRETZMER: „The Inherent Right to Self-Defence and Proportionality in Jus Ad Bellum” *European Journal of International Law* 2013/1, 267–279.

⁷⁶ Yoram DINSTEIN: *War, Aggression and Self-Defence* (Cambridge: Cambridge University Press 2017) 282–283.

⁷⁷ Antonio CASSESE: „The International Community’s »Legal« Response to Terrorism” *International and Comparative Law Quarterly* 1989/3, 596–597.

⁷⁸ *Legal Consequences of the Construction of Wall in the Occupied Palestinian Territories* (Advisory Opinion) I.C.J. Reports (2004) 139. bek. A bíróság több tagja ugyanakkor kifejezetten jelezte, hogy álláspontjuk szerint a nemzetközi jog elfogadja a nem állami csoportok elleni önvédelmet. Lásd Wall Advisory Opinion, Separate opinion of Judge Higgins, 34. bek.; Declaration of Judge Buergenthal, 6. bek.; Wall Advisory Opinion, Separate opinion of Judge Kooijmans, 35. bek.

⁷⁹ *Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo* (Democratic Republic of Congo v. Uganda) I.C.J. Reports 2005 (Kongó-ügy) 147. bek.

⁸⁰ Kongó-ügy (79. lj.) 146. bek.

Ez egyértelműen arra utal, hogy a bíróság az önvédelem jogát kizárólag állami cselekményekkel szemben tartja alkalmazhatónak.⁸¹

A nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem jogszerűségének támogatói ezzel ellentétben hangsúlyozzák, hogy a második világháború óta a nem állami szereplők egyre jelentősebb szerepet töltenek be a nemzetközi kapcsolatokban, és a 2001. szeptember 11-i események egyértelműen bebizonyították, hogy meghatározott körülmények között képesek akár az állam fegyveres erejéhez hasonló mértékű pusztításra is. A 2001-es terrorcselekmények utáni időszakban valóban több jel mutat arra, hogy a nemzetközi közösség egy része hajlandó feladni a tradicionális megközelítést. A Biztonsági Tanács 1368. és 1373. számú határozatában ismételtel elismerte az Egyesült Államok jogát az önvédelemre,⁸² amit a nemzetközi jogászok egy része a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelemhez való jog elismerésének tulajdonított.⁸³

Erre utal az is, hogy 2015. november 17-én Franciaország felhívta az Európai Unióról szóló szerződés 42. cikk 7. bekezdését a négy nappal korábbi, az Iszlám Állam terrorszervezetnek betudható párizsi terroristatámadást követően. Ez a cikk előírja, hogy „[a] tagállamok valamelyikének területe elleni fegyveres támadás esetén a többi tagállam – az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikkével összhangban – köteles minden rendelkezésére álló segítséget és támogatást megadni ennek az államnak. Ez nem érinti az egyes tagállamok biztonság- és védelempolitikájának egyedi jellegét.” Mivel a normaszöveg explicit módon az ENSZ Alapokmány normatív keretrendszerébe helyezi és fegyveres támadás megtörténtétől teszi függővé a segítségnyújtási kötelezettséget, ezt nehéz lenne máshogy értelmezni, mint hogy Franciaország jogi álláspontja szerint nem állami szereplő – az Iszlám Állam – ellen is megilleti az önvédelemhez való jog. Mivel pedig az Európai Unió tagállamainak védelmi miniszterei egyhangúlag támogatásukról biztosították Franciaországot az Iszlám Állam elleni szíriai katonai akciók végrehajtására, feltételezhető, hogy a többi 27 EU-tagállam is hallgatólagosan elfogadta a nem állami szereplők elleni önvédelem jogszerűségét.⁸⁴

⁸¹ Mindezek ellenére a szakirodalomban található olyan vélemény, amely némiképp meglepő módon a bíróság ítéletéből azt a következtetést vonja le, hogy az implicite elismeri a nem állami csoportok elleni önvédelem jogszerűségét. Lásd Iris CANOR: „When Jus Ad Bellum Meets Jus In Bello: The Occupier’s Right to Self-Defence Against Terrorism Stemming from Occupied Territories” *Leiden Journal of International Law* 2006/1, 132.

⁸² S/RES/1368 (2001); S/RES/1373 (2001).

⁸³ Tarcisio GAZZINI: „The Rules on the Use of Force at the Beginning of the XXI Century” *Journal of Conflict and Security Law* 2006/3. 332. Korábbi BT határozatok is aposztrofáltak már nem állami szereplő által végrehajtott fegyveres akciót fegyveres támadásként. Így 1957-ben a BT 441-es határozatában aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy „súlyos helyzet alakult ki a Kongói Demokratikus Köztársaságban, miután fegyveres támadásokat követtek el ellene külföldi zsoldosok”. UN Doc. S/RES/241 (1967).

⁸⁴ A 2015. november 20-án elfogadott 2249. sz. BT határozat ugyanakkor nem utalt Franciaország önvédelemhez való jogára, bár hangsúlyozta, hogy a tagállamoknak meg kell tenniük minden szükséges intézkedést a nemzetközi joggal összhangban, hogy megelőzzék és fellépjenek a terrorista-cselekményekkel szemben. UN Doc. S/RES/2249 (2015).

A nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem támogatói elsősorban azt állítják, hogy akkor gyakorolható az önvédelem joga más állam területén annak beleegyezése nélkül, ha az állam – amelynek területéről a nem állami szereplők fegyveres akciókat hajtanak végre – vonakodik vagy nem képes (*unable or unwilling*) a területén tartózkodó csoportok ellen fellépni.⁸⁵ A nemzetközi közösség – különösen a fejlődő országok – jelentős része azonban nem támogatja a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelemhez való jogot.⁸⁶

5.2.3.2. MEGELŐZŐ ÖNVÉDELEM

Az a gondolat, hogy egy államnak joga van már az elszenvedett támadás előtt fellépni egy külső fenyegetés ellen, már hosszú ideje népszerűségnek örvend, de jogi státusa mindig is bizonytalan volt. Az ENSZ Alapokmány elfogadása előtt a megelőző önvédelem a nemzetközi szokásjog részét képezhette, ilyen tartalmú utalás található mind a nürnbergi törvényszék,⁸⁷ mind a tokiói törvényszék⁸⁸ ítéleteiben. 1945 után azonban az erőszak szabályozása teljesen új alapokra került, így kérdésként merült fel, hogy az 51. cikk alapján vajon lehet-e egy támadás bekövetkezése előtt is önvédelmet gyakorolni. A 2001-es események előtt elsősorban Izrael hivatkozott erre a jogra. Ezt a nemzetközi közösség egy része ugyan hallgatólagosan tudomásul vette az 1967-es ún. hatnapos háború során, de az Irak területén található Osirak nukleáris reaktor lebombázása általános elutasításba ütközött.⁸⁹

A 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követően az Egyesült Államok nagyon széles jogkört vindikált magának a külső fenyegetések elhárítására. A 2002-es ame-

⁸⁵ Terry D. GILL: „The Eleventh of September and the Right of Self-Defense” in Wybo P. HEERE (szerk.): *Terrorism and the Military – International Legal Implications* (Hague: T.M.C. Asser 2003) 29. Bővebben lásd KAJTÁR Gábor: „Vonakodik vagy nem képes? Az önvédelem jogának újabb paradigmaváltó kísérlete” *Közjogi Szemle* 2018/1, 1–10.

⁸⁶ Jutta BRUNNÉE – Stephen J. TOOPE: „Self-Defence against Non-State Actors: Are Powerful States Willing but Unable to Change International Law?” *International and Comparative Law Quarterly* 2017, 263–286. A koncepció kiváló kritikájához lásd KAJTÁR (71. lj.) és KAJTÁR Gábor: „A nem állami szereplők elleni önvédelem jogának módszertani, dogmatikai és ideológiai kritikája” *Állam- és Jogtudomány* 2016/1, 46–71.

⁸⁷ A nürnbergi törvényszék a tények alapján elutasította azt a német érvelést, hogy a Szovjetunió megtámadása a küszöbönálló szovjet támadással szembeni megelőző önvédelem volt, azonban nem utasította el a jogintézményt magát, ebből közvetve az elfogadására lehet következtetni. *International Military Tribunal* (38. lj.) 205.

⁸⁸ A tokiói törvényszék megállapította, hogy Hollandia jogszerűen, az önvédelem keretei között üzent hadat Japánnak, annak ellenére, hogy az utóbbi támadást indított volna ellene, mivel a japán támadás bizonyíthatóan küszöbön állt Holland Kelet-India ellen. „The Tokyo War Crimes Trial, November 1948 (International Military Tribunal for the Far East)” in Leon FRIEDMAN (szerk.): *The Law of War: A Documentary History* (Santa Barbara: Greenwood Publishing 1972) 1044–1047.

⁸⁹ A BT nem fogadta el az önvédelemre való hivatkozást, de több állam hangsúlyozta, hogy nem tartja a reaktor építését közvetlenül fenyegető fegyveres támadásnak, amiből az a következtetés is levonható, hogy a BT nem elsősorban a megelőző önvédelem gondolatát utasította el, hanem az eset körülményei alapján nem látta megalapozottnak annak fennállását. Lásd James A. GREEN: „Docking the Caroline, Understanding the Relevance of the Formula in Contemporary Customary International Law Concerning Self-defence” *Cardozo Journal of International Law* 2006/2, 444 és a kapcsolódó lábjegyzetek.

rikai nemzetbiztonsági stratégia hangsúlyozta, hogy „a nemzetközi jog évszázadok óta elismeri, hogy nemzeteknek nem szükséges elszenvedniük egy támadást, mielőtt jogszerűen cselekedhetnének olyan erők ellen, amelyek részéről küszöbön álló támadás veszélye fenyeget”.⁹⁰ Ebből az alapállásból a dokumentum azt a következtetést vonja le, hogy „[a]daptálnunk kell a közvetlen veszély koncepcióját a jelenkori ellenfelek képességeihez és céljaihoz [...] Minél nagyobb a veszély, annál nagyobb a tétlenség kockázata, és annál sürgetőbb az, hogy megelőző intézkedést tegyünk önmagunk megvédése érdekében, még ha bizonytalan is az ellenség támadásának ideje és helye.” Amerikai szerzők ennek támogatására hangsúlyozták, hogy az ENSZ Alapokmány nem „öngyilkossági szerződés”,⁹¹ a modern terrorizmus veszélyei szükségessé teszik, hogy az államok azelőtt cselekedjenek, mielőtt a veszély materializálódna.⁹² A preventív önvédelem koncepciója azonban széles körű elutasításba ütközött.⁹³

Az ENSZ reformja során Kofi Annan megkísérelt egy kompromisszumos álláspontot elfogadtatni. A főtitkár által felkért munkacsoport jelentése leszögezte, hogy „[a] fenyegetett állam a nemzetközi jog régóta elfogadott álláspontja szerint katonai akcióba foghat, amennyiben küszöbönálló támadás fenyeget”.⁹⁴ Kofi Annan jelentése ehhez hasonlóan megállapította: „A küszöbönálló támadás koncepciója benne rejlik az 51. cikkben.”⁹⁵ Ezt a megközelítést azonban végül az ENSZ-tagállamok nem fogadták el, így továbbra sem állítható, hogy ez lenne az ENSZ hivatalos értelmezése. A 2005-ös csúcstalálkozón az ENSZ-tagállamok által elfogadott jelentés azonban csak ennyit mondott:

Megerősítjük, hogy az Alapokmány releváns cikkelyei elegendők arra, hogy szabályozzák a nemzetközi békét és biztonságot érő fenyegetések teljes körét. Megerősítjük a Biztonsági Tanács hatáskörét arra nézve, hogy kényszerítő akciókat rendeljen el a nemzetközi béke és biztonság fenntartása és visszaállítása érdekében. Hangsúlyozzuk az Alapokmány céljainak és elveinek megfelelő cselekvés fontosságát.⁹⁶

A fentiekből lesűrhető az, hogy a nemzetközi közösség elveti az önvédelem jogának olyan kitérését, amelybe egy távoli fenyegetés elleni katonai cselekvés is beleferne. Az államok jelentős része elutasító a közvetlenül fenyegető veszély elleni preemptív önvédelemmel szemben is,⁹⁷ a szakirodalom azonban ebben a kérdésben már erő-

⁹⁰ *The National Security Strategy of the United States of America* (September 2002), bit.ly/2lkmD08.

⁹¹ Thomas M. FRANCK: *Recourse to Force, State Actions against Threats and Armed Attacks* (Cambridge: Cambridge University Press 2002) 98.

⁹² Ruth WEDGWOOD: „The Fall of Saddam Hussein: Security Council Mandates and Pre-Emptive Self-Defense” *American Journal of International Law* 2003/3, 583.

⁹³ Lásd többek között Robert CRYER – Andrew P. SIMESTER: „Iraq and the Use of Force: Do the Side-Effects Justify the Means?” *Theoretical Inquiries in Law* 2007/1, 9–41.

⁹⁴ A More Secure World: Our Shared Responsibility. Report of the High-Level Panel on Threats, Challenges and Change, UN Doc. A/59/565. 188. bek.

⁹⁵ Kofi ANNAN: In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All. Report of the Secretary-General, UN Doc. A/59/2005.

⁹⁶ UN Doc. A/RES/60/1. 79. bek.

⁹⁷ Lásd GRAY (73. l.) 160–165; RUYTS (74. l.) 336–338.

teljesen megosztott.⁹⁸ Még az önvédelem szűk felfogását pártoló szerzők egy része is elfogadhatónak tartja az önvédelem gyakorlását akkor, ha a feltételezhető támadó egyértelmű és félreérthetetlen szándékot mutatott a támadásra vagy visszavonhatatlanul belekezdett a támadó cselekménybe.⁹⁹

5.2.3.3. ÁLLAMPOLGÁROK VÉDELME KÜLFÖLDÖN TÖRTÉNŐ TÁMADÁS ESETÉN

Az ENSZ Alapokmány elfogadása előtt az államok szuverén jogának minősült állampolgáraik védelme érdekében erőszakot alkalmazni.¹⁰⁰ Waldock szerint ez a jog 1945 után is fennmaradt, és abban az esetben alkalmazható, ha 1. az állampolgárokat közvetlen veszély fenyegeti; 2. a területi állam nem képes vagy nem hajlandó megvédeni őket; 3. a fegyveres erőszak célhoz kötött, vagyis kizárólag az állampolgárok védelmére irányul.¹⁰¹

A szakirodalom egy része támogatja ezt az elméletet,¹⁰² a kontinentális jogirodalom ugyanakkor jellemzően elutasította ezt az igényt, elsősorban arra hivatkozva, hogy ennek elismerése az államok közötti erőszak további eszkalációjához vezethetne.¹⁰³ A gyakorlatban a nemzetközi közösség ritkán tartja egyértelműen jogsértőnek az ilyen műveleteket. A leghíresebb ilyen típusú fegyveres akció Izrael 1976-ban végrehajtott túsmentő akciója volt az ugandai Entebbében, amely után a nemzetközi közösség nagyobb része elítélte ugyan Uganda szuverenitásának megsértését,¹⁰⁴ de számos állam nem nyilvánított egyértelmű véleményt a kérdésben.¹⁰⁵ Összességében megállapítható, hogy nem valószínű, hogy az önvédelem joga kiterjedne az állam-

⁹⁸ Kinga TIBORI SZABÓ: *Anticipatory Action in Self-Defence – Essence and Limits under International Law* (Berlin: Springer 2011).

⁹⁹ BROWNLIE (58. lj.) 259; DINSTEIN (76. lj.) 172.

¹⁰⁰ Ian BROWNLIE: *International Law and the Use of Force by States* (Oxford: Oxford University Press 1963) 289–291.

¹⁰¹ Charles H. M. WALDOCK: „The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law” *Recueil des Cours* 1952, 467.

¹⁰² Lásd pl. Oscar SCHACHTER: „The Right of States to Use Armed Force” *Michigan Law Review* 1983–84/5, 1632; Thomas C. WINGFIELD: „Forcible Protection of Nationals Abroad” *Dickinson Law Review* 1999–2000/3, 439–469. A nemzetközi jogászok egy része nem az önvédelem egyik esetének tekinti az állampolgárok védelmére végrehajtott katonai akciót, hanem azt állítja, hogy az ilyen cselekmény nem sérti az érintett állam területi integritását és politikai függetlenségét, vagyis nem esik az Alapokmány 2. cikk 4. bek. alá. Lásd Louis HENKIN: *How Nations Behave. Law and Foreign Policy* (New York: Columbia University Press 1979) 145. Végül pedig egyes szerzők szerint az állampolgárok védelme az emberi jogok érvényesítésének tekinthető, tehát a humanitárius intervenció egy formája. Natalino RONZITTI: *Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity* (Dordrecht: Martinus Nijhoff 1985).

¹⁰³ RANDELZHOFFER–DÖRR (55. lj.) 58–61.

¹⁰⁴ Elsősorban a szocialista és a fejlődő országok, többek között a Szovjetunió, Kína, India, Pakisztán és Jugoszlávia. UN Doc. S/PV.1939–1943.

¹⁰⁵ Az Egyesült Államok támogatta Izrael jogi álláspontját, míg pl. az Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Olaszország vagy Svédország nem ítélte el az akciót, de nem foglaltak állást annak jogszerűségéről. Lásd RUYTS (74. lj.) 226–229.

polgárok védelmére, ugyanakkor a nemzetközi közösség jelentős része nem ítéli el jogellenes cselekményként.¹⁰⁶

5.2.4. AZ ÖNVÉDELEM SZOKÁSJOGI SZABÁLYAIVAL KAPCSOLATOS ELLENTMONDÁSOK

Az Alapokmány 51. cikke az önvédelem „természetes” jogáról beszél,¹⁰⁷ ami arra utal, hogy az önvédelem normatív szabályainak jelentős része a nemzetközi szokásjogban található.¹⁰⁸ Ennek alapján számos szerző úgy véli, ez a kifejezés azt a célt szolgálja, hogy fenntartsa az önvédelemnek az ENSZ Alapokmány elfogadása előtti időszakban kialakult szabályait, amelyek álláspontjuk szerint jóval szélesebb körben engedélyezik az erőszak alkalmazását.¹⁰⁹ Az angolszász jogirodalom jelentős része a Caroline-ügy során elfogadott ún. Webster-formulára hivatkozik,¹¹⁰ amely egy 1837-es amerikai területen végzett brit katonai akciót követő diplomáciai levélváltásban fogalmazódott meg.¹¹¹ A brit és amerikai külügyminiszter kölcsönösen elfogadhatónak tartotta azt a meghatározást, amely szerint „[a]z önvédelem olyan azonnali, mindent elsöprő szükségszerűség, amely más eszközök igénybevételeire nem hagy lehetőséget, és megfontolásra sincs idő”.

Ebből a megfogalmazásból kiindulva számos szerző igyekszik igazolni az önvédelem jogának kiterjesztését többek között a megelőző önvédelemre, nem állami szereplők elleni önvédelemre vagy akár a szükségességi-arányossági teszt tágabb alkalmazására.¹¹² A hágai Nemzetközi Bíróság azonban, bár a Nicaragua-ügyben a „természetes” jelzőt valóban a szokásjogra tett utalásként értelmezte, joggyakorlatában kizárólag a második világháború utáni jogfejlődést vizsgálta, és nem tett utalást arra, hogy a korábbi szokásjog továbbra is létezne.¹¹³

¹⁰⁶ A kérdésről lásd részletesen Tom RUVS: „The »Protection of Nationals« Doctrine Revisited” *Journal of Conflict and Security Law* 2008/2, 233–271.

¹⁰⁷ Az angol hivatalos szöveg az „*inherent right*”, a francia pedig a „*droit naturel*” kifejezést használja.

¹⁰⁸ Kelsen szerint viszont a jelző arra utal, hogy a jog eredetileg a természetjogból ered, de ennek nincs gyakorlati jelentősége. Hans KELSEN: *The Law of the United Nations: A Critical Analysis of Its Fundamental Problems* (London: Stevens 1950) 791–792.

¹⁰⁹ Lásd pl. Myra S. McDUGAL: „The Soviet–Cuban Quarantine and Self-Defense” *American Journal of International Law* 1963/3, 599–600; John N. MOORE: „The Secret War in Central America and the Future World Order” *American Journal of International Law* 1986/1, 82–83. Kammerhofer ezt az álláspontot szellemesen „fekete lyuk” elméletnek nevezi, hiszen eszerint az 51. cikk minden korábbi erőszakalkalmazási lehetőséget magába szippantott. Jörg KAMMERHOFER: *Uncertainty in International Law. A Kelsenian Perspective* (London: Routledge 2011) 7–11.

¹¹⁰ Maria Benvenuta OCCELLI: „Sinking the Caroline: Why the Caroline Doctrine’s Restrictions Should Not Be Regarded as Customary Law” *San Diego International Law Journal* 2003/1, 467.

¹¹¹ Az eset részleteiről lásd Robert Y. JENNINGS: „The Caroline and McLeod Cases” *American Journal of International Law* 1938/1, 82.

¹¹² Bowett szerint pl. még gazdasági érdekek védelmében is lehet önvédelmet alkalmazni. BOWETT (75. l.) 185–186.

¹¹³ Nicaragua-ügy (65. l.) 176. bek.

5.3. A BIZTONSÁGI TANÁCS FELHATALMAZÁSA

Az erőszak tilalma alóli másik kivétel az ENSZ Alapokmány szerint a Biztonsági Tanács által a VII. fejezet értelmében elfogadott felhatalmazás katonai erő alkalmazására a nemzetközi béke és biztonság megőrzése érdekében. A 39. cikk értelmében a következő esetekben adhat ilyen felhatalmazást a BT:

A Biztonsági Tanács megállapítja a béke bárminő veszélyeztetésének vagy megszegésének, vagy bárminő támadó cselekménynek fennforgását és vagy megfelelő ajánlásokat tesz, vagy határoz afelett, hogy milyen rendszabályokat kell a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében [...] fogyanatosítani.

Az eredeti elképzelés szerint a katonai akciók végrehajtására egy központi haderőt állítottak volna fel az ENSZ-tagállamok, amelyet a vezérkari bizottság felügyelt volna, de mivel ez meghiúsult, a gyakorlatban ezt a rendszert figyelmen kívül hagyva a BT közvetlenül államokat vagy az arra hajlandók koalícióját (*coalition of the willing*) hatalmazza fel a katonai szankciók végrehajtására a 42. cikk alapján.¹¹⁴ Az erőszak alkalmazására kizárólag a Biztonsági Tanács által adott meghatalmazás keretein belül kerülhet sor.

A BT által felügyelt kollektív biztonság rendszere természetesen csak akkor működhet megfelelően, ha az állandó tagok mindegyike egyetért a szankció meghozatalával – vagy legalábbis nem ellenzi –, ez azonban csak az esetek kisebb részére lehet igaz. Az esetek többségében valamelyik állandó tag politikai érdekeit sérti a határozat elfogadása, így az vétőjogát gyakorolva megbéníthatja az érdemi döntéshozatalt.

5.4. AZ ERŐSZAK TILALMA ALÓLI EGYÉB ÁLLÍTÓLAGOS KIVÉTELEK

5.4.1. AZ ENSZ KÖZGYŰLÉS FELHATALMAZÁSÁVAL VÉGREHAJTOTT KATONAI AKCIÓ

A fentiek alapján elkerülhetetlen, hogy a Biztonsági Tanács az állandó tagok eltérő politikai érdektagozódása következtében nem képes minden indokolt esetben döntést hozni. Ennek a helyzetnek a feloldására fogadta el az ENSZ Közgyűlés 1950-ben a 377. számú, „Egyesülve a békéért” (*Uniting for Peace*) elnevezésű határozatot.

Az Alapokmány 11. cikk 2. bekezdése alapján a Közgyűlés megvitathat a nemzetközi béke és biztonság fenntartása körébe eső kérdéseket és ajánlásokat tehet velük kapcsolatban, de kötelező határozatot nem hozhat. A 12. cikk szerint pedig ha a Biztonsági Tanács foglalkozik egy kérdéssel, akkor a Közgyűlés nem tehet ajánlást, kivéve, ha a BT erre felkéri. Ezekből a rendelkezésekből kiindulva a határozat

¹¹⁴ Részletesen lásd Niels BLOKKER: „Is the Authorization Authorized? Powers and Practice of the Security Council to Authorize the Use of Force Coalitions Able and Willing” *European Journal of International Law* 2000/3, 541–568.

leszögezte, hogy a Közgyűlés összehívhat rendkívüli üléseket, ha az állandó tagok vétója miatt a Biztonsági Tanács nem képes ellátni a nemzetközi béke és biztonság fenntartásával kapcsolatos elsődleges felelősségéből fakadó teendőit. Az ilyen esetekben a Közgyűlés kollektív intézkedéseket javasolhat, beleértve az erő alkalmazását, amennyiben az a helyzet megoldásához szükséges.

A határozattal kapcsolatban a Nemzetközi Bíróság az ENSZ egyes kiadásai ügyben kijelentette, hogy a Biztonsági Tanács elsődleges, de nem kizárólagos hatáskörrel rendelkezik a nemzetközi béke és biztonság fenntartásával kapcsolatban, így a Közgyűlés jogszerűen hozhat az ilyen tárgykörbe eső döntéseket. A Nemzetközi Bíróság ebben a döntésben azonban nem állította, hogy a Közgyűlés hatásköre kiterjedne az erőszak alkalmazására is.¹¹⁵ A nemzetközi jogi szakirodalomban döntő az az álláspont, hogy kifejezett alapokmányi felhatalmazás hiányában a Közgyűlés nem adhat az erőszak tilalma alóli felhatalmazást, és ez a Közgyűlés munkája során azóta komolyan fel sem merült.¹¹⁶

5.4.2. HUMANITÁRIUS INTERVENCIÓN

Egyes államok retorikájában és a szakirodalom bizonyos szegmenseiben erőteljesen képviselteti magát az a nézet, hogy a polgári lakosság ellen elkövetett tömeges emberjog-sértések megakadályozása érdekében jogszerű a katonai beavatkozás, az ún. humanitárius intervenció.¹¹⁷ A humanitárius intervenció mint az erőszak általános tilalma alóli kivétel létezésére azonban rendkívül kevés állami gyakorlat és *opinio juris* található. Képviselői jellemző módon különös jelentőséget tulajdonítanak a nyugati államok gyakorlatának,¹¹⁸ a harmadik világ és az érintett államok hivatalos nyilatkozatait viszont másodlagosnak tekintik,¹¹⁹ ha egyáltalán figyelembe veszik.¹²⁰

Szemléletes példát mutat a humanitárius intervenció körüli kérdőjelekre a NATO 1999-es beavatkozása a koszovói albánok védelmében. Jóllehet a hadművelet egyértelműen emberiességi célt szolgált, hivatalosan egyik NATO-tagállam sem hivatkozott erre a jogalapra, egyedül Belgium hívta fel a humanitárius intervenciót mint

¹¹⁵ *Certain Expenses Case* (Advisory Opinion), I.C.J. Reports (1962) 151.

¹¹⁶ Lásd DINSTEIN (76. lj.) 273–276.

¹¹⁷ Részletesen lásd SÜLYOK Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata* (Budapest: Gondolat 2004).

¹¹⁸ Lásd pl. Ruth WEDGWOOD: „NATO’s Campaign in Yugoslavia” *American Journal of International Law* 1999/4, 833.

¹¹⁹ A fejlődő országok többször kinyilvánították, hogy a humanitárius intervenciót jogellenesnek tekintik. A koszovói beavatkozást követően a 133 tagállamból álló G-77 1999-ben és 2000-ben is elítélte a humanitárius intervenciót mint a nemzetközi jogba ütköző gyakorlatot. Lásd Ministerial Declaration, 23rd Annual Meeting of the Ministers for Foreign Affairs of the Group of 77, 24 September 1999, 69. bek.; Declaration of the Group of 77 South Summit, Havana, Cuba 10–14 April 2000, 54. bek. Emellett a 120 tagállamból álló el nem kötelezett országok 2005. évi csúcstalálkozóján a szervezet által kibocsátott dohai nyilatkozat leszögezte, hogy „elutasítják a humanitárius intervenció állítólagos jogát”. NAM/2005/SFMM/05, Doha, 13 June 2005.

¹²⁰ Franck pl. azt állítja, hogy „az Alapokmány az, amit a fő szervek tesznek”. Thomas M. FRANCK: „Interpretation and Change in the Law of Humanitarian Intervention” in Jeff L. HOLZGREFE – Robert O. KEOHANE (szerk.): *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas* (Cambridge: Cambridge University Press 2003) 206.

a beavatkozást legitimáló jogintézményt a hágai Nemzetközi Bíróság előtt.¹²¹ A nemzetközi jogászok döntő többsége nem tartotta jogszerűnek a beavatkozást, de az ügyben felmerülő etikai dilemmák miatt többen elfogadták Bruno Simma álláspontját, aki szerint a beavatkozás illegális volt ugyan, de legitim, vagyis morálisan indokolt.¹²²

A kanadai kormány által felkért kutatócsoport megkísérelte modernizálni és az ENSZ Alapokmánnal összeférhetővé tenni a humanitárius intervenció koncepcióját. Az általuk kidolgozott védelmi felelősség (*responsibility to protect*) koncepció szerint a nemzetközi közösség kötelessége, hogy beavatkozzon, amennyiben egy állam területén nemzetközi bűncselekményeket követnek el, vagyis háborús bűntetteket, emberiség elleni bűncselekményeket és népirtást.¹²³ A koncepció értelmében ebben az esetben a BT felhatalmazása nélkül is jogszerű a katonai beavatkozás, ha arra több állam közös akciójaként kerül sor, amennyiben békés úton lehetetlen rendezni a fennálló krízist.¹²⁴

A koncepciót az ENSZ reformja során elfogadta ugyan a nemzetközi közösség, de anélkül, hogy ezzel az erőszak tilalma alóli újabb kivétel született volna. A 2005. évi csúcsertekezleten elfogadott záródokumentum 139. bekezdése leszögezi, hogy a védelmi felelősséget a nemzetközi közösség az ENSZ Alapokmány VI. és VII. fejezetének megfelelően gyakorolja, vagyis a Biztonsági Tanács felhatalmazása nélkül nem jogszerű még az államok polgári lakosságának megvédése céljából indított katonai akció sem.¹²⁵ Az amerikai ENSZ-nagykövet, John Bolton javaslatára pedig törölték a tervezet szövegéből azt a mondatot, amely felhívta volna a Biztonsági Tanács tagjait arra, hogy ne emeljenek vétót a felhatalmazást tartalmazó határozati javaslattal szemben.¹²⁶

A nagyhatalmak közül az Egyesült Királyság az egyetlen, amelynek jogi álláspontja szerint a humanitárius célú fegyveres beavatkozás jogszerű BT-felhatalmazás hiányában is. 2013. augusztus 29-én a brit kormány közzétette jogi álláspontját a kérdésben, amely szerint a nemzetközi jog alapján kivételesen, rendkívüli szenvedés csillapítása érdekében jogszerű a humanitárius intervenció, három feltétel teljesülése esetén: 1. meggyőző bizonyíték áll rendelkezésre olyan extrém szintű szenvedés fennállására, amely azonnali és sürgős cselekvést igényel; 2. az erőszak alkalmazásának objektíve nincs alternatívája emberi életek megmentése érdekében; 3. az erőszak alkalmazása szükséges és arányos a szenvedéshez viszonyítva, és szigorúan

¹²¹ *Legality of Use of Force* (Yugoslavia v. Belgium), Public sitting held on Monday, 10 May 1999 at 3 p.m. at the Peace Palace. CR 99/15.

¹²² BRUNO SIMMA: „NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects” *European Journal of International Law* 1999/1, 1–22.

¹²³ *The Responsibility to Protect. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty* (Ottawa: International Development Research Centre 2001) A jelentés külön nemzetközi bűncselekményként említi az etnikai tisztogatást is, bár ez nem önálló nemzetközi büntetőjogi kategória.

¹²⁴ A védelmi felelősségről lásd részletesebben SÜLYOK GÁBOR: „Szövegezési zavarok és értelmezési nehézségek a védelmi felelősség leírásában” *Külügyi Szemle* 2014/3, 127–142.

¹²⁵ 2005 World Summit Outcome UN Doc. A/RES/60/1.

¹²⁶ VALKI LÁSZLÓ: „Az ENSZ-reformok sorsa” *Külügyi Szemle* 2005/3–4, 107.

korlátozott mind időben, mind célját tekintve.¹²⁷ Ezt az álláspontot azonban Dánián kívül egyetlen állam sem fogadta el hivatalosan,¹²⁸ így leszögezhető, hogy az nem befolyásolta a nemzetközi jogfejlődést a humanitárius intervenció elfogadása felé.¹²⁹

5.4.3. FORRÓ NYOMON VALÓ ÜLDÖZÉS

A forró nyomon való üldözés a nemzetközi tengerjog területén elfogadott jogintézmény, amelynek alapján a parti államnak joga van a területéről (belvíz, illetve parti tenger) kiindulva a nemzetközi vizeken is üldözni azt az idegen hajót, amelyik megsérti törvényeit.¹³⁰ A szárazföldi forró nyomon való üldözés koncepciója azonban nem széles körben elfogadott.¹³¹ Jóllehet az Egyesült Államok már a XX. század elején is hivatkozott rá annak megindoklására, hogy miért tekinthető jogszerűnek a mexikói banditák határon keresztül történő üldözése,¹³² az állami gyakorlat azt mutatja, hogy csak akkor tekinthető elfogadhatónak, ha azt államközi szerződés engedélyezi.¹³³ Amikor 1985-ben Dél-Afrika erre való hivatkozással igyekezett igazolni a környező országokban végrehajtott katonai akcióit, a Biztonsági Tanács 568. számú határozatában élesen elutasította a forró nyomon való üldözést mint „Botswana és más országok elleni destabilizálási és megfélemlítési kísérletet”.¹³⁴ Ebből következően úgy tűnik, hogy a nemzetközi szokásjog nem ismeri el ennek az állítólagos jognak a gyakorlását, bár egyes államok továbbra is hivatkoznak rá, elsősorban a terrorizmus elleni fellépés keretében.¹³⁵

¹²⁷ Chemical Weapon Use by Syrian Regime: UK Government Legal Position (29 August 2013) *bit.ly/2Ihs9RJ*; Syria Action – UK Government Legal Position (14 April 2018) *bit.ly/2X7KX9n*.

¹²⁸ Dán Külügyminisztérium: *Overordnede principielle overvejelser om det folkeretlige grundlag for en evt. militæroperation i Syrien* (Egy Szíriában végrehajtott esetleges katonai művelet jogi megalapozottságával kapcsolatos általános megfontolások), 2013. augusztus 30., *bit.ly/2VJICT3*.

¹²⁹ Az Egyesült Királyság jogi pozíciójának értékeléséről lásd részletesen Christian HENDERSON: „The UK Government’s Legal Opinion on Forcible Measures in Response to the Use of Chemical Weapons by the Syrian Government” *International and Comparative Law Quarterly* 2015/1, 179–196.

¹³⁰ Ezt a jogintézményt először a nyílt tengerre vonatkozó 1958. évi hágai egyezmény 23. cikke, majd hasonló formában az 1982. évi ENSZ tengerjogi egyezmény 111. cikke rögzíti. Lásd Hugo CAMINOS: „Hot Pursuit” *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* 2013, *bit.ly/2PdJvzK*.

¹³¹ Andrew J. LUTTIG: „The Legality of the Rhodesian Military Operations Inside Mozambique: The Problem of Hot Pursuit on Land” *South African Yearbook of International Law* 1977, 136–149.

¹³² Amos S. HERSHEY: „Incursions Into Mexico and the Right of Hot Pursuit” *American Journal of International Law* 1919/3, 557–569.

¹³³ Lásd Nicholas M. POULANTZAS: *The Right of Hot Pursuit in International Law* (Leyden: Sijthoff 1969) 15–16.

¹³⁴ UN Doc. S/RES/568 (1985).

¹³⁵ A kenyai belbiztonsági miniszter és hadügyminiszter 2011. október 15-én közös sajtótájékoztatót kijelentette, hogy Kenya az Al-Shabaab terrorcsoport ellen Szomáliában is katonai akciókat fog végrehajtani, és ennek jogi igazolására többek között a forró nyomon történő üldözésre is hivatkozott, ezt követően pedig megszállta Szomália Kismayo régióját. Lásd részletesen David M. ANDERSON – Jacob McKNIGHT: „Kenya at War: Al-Shabaab and its Enemies in Eastern Africa” *African Affairs* 2015/454, 1–27.

5.5. ÖSSZEGRZÉS

A fentiek alapján megállapítható, hogy bár a nemzetközi jogászok túlnyomó többsége szerint az erőszak tilalma *ius cogens* norma,¹³⁶ annak pontos tartalmával és alkalmazásával kapcsolatban jelentős kételyek merülnek fel. Bár a fentiekben felvázolt megközelítések jelentős része nem élvez széles körű támogatást, mégis mindegyiket jogszerűnek tekinti a nemzetközi közösség legalább egy kis része, egyes kérdésekben pedig, mint például a nem állami szereplők elleni önvédelem kérdése vagy a megelőző önvédelem koncepciója, nagyon éles a megosztottság.¹³⁷ Ez értelemszerűen felveti a kérdést, hogy az államközi erőszak normájának második világháború utáni változása milyen hatást gyakorolt az agresszió koncepciójára.

6. AZ AGRESSZIÓ FOGALMA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ IDŐSZAKBAN. A 3314. SZÁMÚ ENSZ KÖZGYŰLÉSI HATÁROZAT

Az ENSZ Alapokmány felhatalmazza a Biztonsági Tanácsot arra, hogy megállapítsa agressziós cselekmény elkövetését és intézkedjen a nemzetközi béke és biztonság helyreállítása érdekében, azonban nem tartalmazza az agressziós cselekmény definícióját, és az agresszió bűncselekményétől sem határolja el. Az ENSZ Közgyűlés 1974. december 14-én fogadta el konszenzussal 3314. (XXIX.) számú határozatát az agresszió definíciójáról, annak érdekében, hogy útmutatást nyújtson a Biztonsági Tanácsnak az agressziós cselekmény megállapításához.¹³⁸ A határozat leszögezi, hogy „az agresszió az erő jogtalan alkalmazásának legkomolyabb és legveszélyesebb formája”. Nehezíti azonban a fogalmi elhatárolást az államközi erőszak kevésbé súlyos formáitól az, hogy az 1. cikk szerint az agresszió „fegyveres erő alkalmazása valamely állam részéről egy másik állam szuverenitása, területi épsége vagy politikai függetlensége ellen vagy az ENSZ Alapokmány céljaival össze nem férő bármely más módon”. Ez a megfogalmazás majdnem szó szerint megismétli az Alapokmány 2. cikk 4. bekezdésében foglaltakat, de nem tartalmazza az erőszakkal való fenyegetés tilalmát, és az erőszak fogalmát kiegészíti a „fegyveres” jelzővel, külön utalást tesz az állami szuverenitásra, és új elemként utalást tesz az „ENSZ Alapokmány céljaira”.¹³⁹

¹³⁶ Lásd pl. Alexander ORAKELASHVILI: *Peremptory Norms in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2006) 51; Anthony AUST: *Modern Treaty Law and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press 2000) 257.

¹³⁷ A gyakorlatban emellett további problémákat okozhat az is, hogy a nemzetközi jog más alapvető szabályaival kapcsolatban is jelentős nézetkülönbségek vannak az államok és a nemzetközi jogtudósok között egyaránt, amelyek hatással lehetnek az államközi erőszak tilalmának értelmezésére is. Így pl. az államiság és az önrendelkezési jog kérdéskörével vagy pedig az államfelelősség normarendszerében a beleegyezés és a betudhatóság szabályaival kapcsolatos fogalmi viták meghatározott esetekben az erőszak tilalmának megállapítására is kihatással vannak.

¹³⁸ UN Doc. GA/RES/3314 (1974).

¹³⁹ A cél a gazdasági és ideológiai agresszió kategóriájának kizárása, valamint az újonnan független-

A 3314. számú határozat az általános meghatározás mellett példálózó jellegű felsorolást ad az agresszió legtipikusabb fajtáiról. A 3. cikk szerint agressziónak minősül:

- a) ha egy állam fegyveres erői inváziót vagy támadást hajtanak végre egy másik állam területe ellen, vagy mindenfajta katonai megszállás, bármilyen ideiglenes is, amely ilyen invázió vagy támadás következménye, vagy egy másik állam területének vagy területrészének erő alkalmazásával történő annektálása;
- b) ha egy állam fegyveres erői bombázzák egy másik állam területét, vagy ha egy állam bármiféle fegyvert használ egy másik állam területe ellen;
- c) ha egy állam kikötőit vagy partvidékét egy másik állam fegyveres erői blokád alá veszik;
- d) ha egy állam fegyveres erői megtámadják egy másik állam szárazföldi, tengeri vagy légi erőit, tengeri és légi flottáját;
- e) ha egy állam a fegyveres erőit, melyek egy másik állam területén tartózkodnak a fogadó állammal történt megegyezés alapján, az egyezményben foglalt feltételek megszegésével használja fel, vagy ha azok az egyezmény lejártja után tovább tartózkodnak az illető területen;
- f) ha egy állam megengedi egy másik állam számára, hogy területét, amelyet egy másik állam rendelkezésére bocsátott, agressziós cselekmény elkövetésére használják egy másik állam ellen;
- g) ha egy állam fegyveres bandákat, csoportokat, önkénteseket vagy zsoldosokat küld – vagy a nevében ilyeneket küldenek – egy másik állam ellen fegyveres cselekmények végrehajtására, melyek olyan súlyosak, hogy kimerítik a fent sorolt cselekményeket, illetve ha egy államnak komoly része van ebben.

A felsorolt cselekmények egy része – például a terület átengedése agressziós cselekmény elkövetésére – nyilvánvalóan nem érte el a második világháború utáni büntetőeljárásokban meghatározott agresszív háború súlyosságát.¹⁴⁰ A határozat megalkotásával kapcsolatos előkészítő munkák egyértelműen alátámasztják, hogy bár a Szovjetunió támogatta volna, hogy a béke elleni bűncselekmények körét kitégítsék az agressziós cselekményre, a nyugati államok egyöntetűen azt állították, hogy az egyszerű „agressziós cselekmények” nem keletkeztetnek büntetőjogi felelősséget.¹⁴¹ Éppen ezért konszenzusos megoldásként végül a határozat 5. cikk 2. bekezdése kimondta, hogy „[a]z agressziós háború béke elleni büntett. Az agresszió nemzetköz-

né vált államok megnyugtatója volt. Lásd Thomas BRUHA: „The General Assembly’s Definition of the Act of Aggression” in KREß–BARRIGA (szerk.) (9. lj.) 159.

¹⁴⁰ A cselekmények részletes elemzését lásd VALKI László: „Háború, erőszak, agresszió” in KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog* (Budapest: Wolters Kluwer 2018) 769–778. Az Afrikai Unió regionális körben még tovább tágította az agressziós cselekmény fogalmát. Az Afrikai Unió égisze alatt kötött 2005. évi meg nem támadási és közös védelmi megállapodás 1. cikk c. bek. xi. pontja kimondja, hogy terroristacselekmények és más erőszakos határon átnyúló szervezett bűncselekmények bátorítása, támogatása vagy megtűrése agressziós cselekménynek minősül. *African Union Non-Aggression and Common Defence Pact* (2005).

¹⁴¹ BRUHA (139. lj.) 167.

zi felelősséget szül.”¹⁴² Ezzel az ENSZ Közgyűlése megerősítette, hogy az agressziós cselekmények és az agresszív háború fogalma nem azonosítható, az utóbbi az erőszak alkalmazásának legsúlyosabb formája, míg egyes agressziós cselekmények pusztán államfelelősséget keletkeztetnek.¹⁴³

A Biztonsági Tanács ugyanakkor látszólag nem igazán vette figyelembe a Közgyűlés útmutatását. 1973 és 1990 között a BT még 34 határozatban utalt „agressziós cselekményre”, azóta azonban egyszer sem. Ezek közül húsz alkalommal Dél-Afrika, nyolc esetben Rodézia, kétszer Izrael, egyszer pedig Irak akcióit ítélte ennek – három alkalommal pedig nem állapította meg a felelős országot¹⁴⁴ –, de az agressziós cselekmény megállapítására egyszer sem hívta fel a 3314. számú határozatot. A hágai Nemzetközi Bíróság ugyanakkor egyetlen esetben sem állapította meg az agressziós cselekmény elkövetését, bár a 3314. számú határozatra többször is hivatkozott a fegyveres támadás fogalmának pontosítása érdekében.¹⁴⁵

7. AZ AGRESSZIÓ BŰNCSELEKMÉNYE A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG JOGHATÓSÁGÁBAN

A második világháborút követő időszakban az államközi erőszak szabályozásával és az agresszió fogalmával kapcsolatos megoldatlan kérdések, valamint a nagyhatalmi ellenérdekeltség következtében egyetlen nemzetközi fegyveres konfliktus kapcsán sem voltak felelősségre egyetlen vezetőt sem agresszió bűncselekményéért.¹⁴⁶ Bár az exjugoszláv és a ruandai nemzetközi törvényszékek felállítása bizonyította, hogy lehetséges nemzetközi bűncselekmények elkövetőivel szemben nemzetközi büntető fórumok előtt eljárást kezdeményezni, egyik törvényszék esetében sem merült fel, hogy a tárgyi joghatósági körük kiterjedjen az agresszió bűncselekményére is.

Az *ad hoc* büntető törvényszékek működésének sikere azonban lendületet adott egy állandó nemzetközi büntetőbíróság létrehozására irányuló erőfeszítéseknek, és 1996-ban a Nemzetközi Jogi Bizottság megalkotta az „Emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények” kódexének tervezetét, amely a jövőbeli nemzet-

¹⁴² Bengt BROMS: „The Definition of Aggression” *Recueil des Cours* 1977/154, 356–357.

¹⁴³ A Közgyűlés már az 1970. évi 2625. sz. határozatban is elismerte az agresszív háború kategóriájának továbbélését, mert kimondta, hogy „[a]z agresszív háború béke elleni bűncselekmény, amelyért nemzetközi felelősség áll fenn”. UN Doc. GA/RES/2625 (1970).

¹⁴⁴ Nicolaos STRAPATSAS: „Practice of the Security Council Regarding the Concept of Aggression” in KREß–BARRIGA (szerk.) (9. lj.) 181–186.

¹⁴⁵ Kreß szerint ez összefügg azzal, hogy a bíróság előtti ügyekben a BT egyszer sem állapította meg agressziós cselekmény elkövetését. Lásd Claus KREß: „The International Court of Justice and the »Principle of the Non-Use of Force«” in Marc WELLER (szerk.): *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2015) 566–567.

¹⁴⁶ Érdekes momentum, hogy a hidegháború első időszakában, 1954-ben a Nemzetközi Jogi Bizottság kidolgozta az „Emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények” kódex tervezetét, amely 2. cikkében gyakorlatilag minden, a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető cselekményt agresszióknak minősített, többek között az erőszakkal való fenyegetést és terrorista cselekmények elősegítését is. *Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind Yearbook of the International Law Commission, Vol. II. 1954, 2–3.*

közi büntetőbíróság tárgyi joghatósági körének meghatározására törekedett. Ennek 16. cikke az agresszió elkövetését is büntetni rendelte azokkal a magánszemélyekkel szemben, akik vezetőként vagy szervezőként aktívan részt vesznek vagy elrendelik állam által elkövetett agresszió kitervelését, előkészítését, megindítását vagy lefolytatását. A tervezet ugyanakkor nem határozta meg az agresszió bűncselekményének fogalmát; a Nemzetközi Jogi Bizottság által kiadott kommentár ezzel kapcsolatban csak annyit jegyzett meg, hogy annak az ENSZ Alapokmány 2. cikk 4. bekezdése „megfelelően súlyos megsértésének” kell lennie.¹⁴⁷

1998-ban a Nemzetközi Büntetőbíróságot (*International Criminal Court, ICC*) létrehozó Római Statútum megalkotása során a diplomáciai konferencián részt vevő államok két nagy csoportra oszlottak: a fejlődő államok vezette blokk ragaszkodott az agresszió bűncselekményének belefoglalására a statútumba, míg a katonai nagyhatalmak határozottan ellenezték azt. Végül kompromisszumos megoldásként a Római Statútum 5. cikk 1. bekezdés *d)* pontja a Nemzetközi Büntetőbíróság tárgyi joghatósági körébe utalta ugyan az agresszió bűncselekményét, de az 5. cikk 2. bekezdése kimondta, hogy az ICC addig nem gyakorol joghatóságot agresszió bűncselekménye kapcsán, amíg annak nem alkotják meg a definícióját az ENSZ Alapokmány rendelkezéseivel összhangban. A részes államok végül 2010-ben, az ICC első felülvizsgálati konferenciáján, Kampalában alkották meg az agresszió bűncselekményének definícióját.¹⁴⁸

A módosítás létrehozta a statútum 8/A cikkét, amely a 3314. számú közgyűlési határozatra támaszkodva összetett definíciót hozott létre, az agresszió általános definíciója mellett konkrét elkövetési magatartásokat is felsorolva. A 8/A cikk 1. bekezdése kimondja, hogy az agresszió bűncselekménye „olyan agressziós cselekmény tervezése, előkészítése, megindítása vagy kivitelezése, amely jellegénél, súlyosságánál vagy kiterjedtségénél fogva az Egyesült Nemzetek Alapokmányának nyilvánvaló megsértését jelenti, olyan személy részéről, aki pozíciójánál fogva tényleges ellenőrzést gyakorol egy állam politikai vagy katonai akciója felett, vagy irányítja azt”. Emellett a 8/A cikk 2. bekezdése megismétli a 3314. számú határozat 3. cikkében felsorolt agressziós cselekményeket.

Ez a meghatározás számos kérdést vet fel. Tisztázza ugyan, hogy az agresszió bűncselekménye a második világháborús joggyakorlatnak megfelelően kizárólag a politikai és katonai döntéshozókra korlátozódik, de nem egyértelmű, hogy egyéb téren a definíció milyen mértékben tér el a nürnbergi törvényszék béke elleni bűncselekmények koncepciójától. Az a tény, hogy a 8/A cikk 1. bekezdése az „agressziós cselekmény” elkövetését kriminalizálná és a 8/A cikk 2. bekezdése a 3314. számú határozat felsorolását ismétli meg, arra engedhet következtetni, hogy a Római Statútum az agresszió bűncselekményét az agressziós cselekményekkel azonosítja. Ezt az értelmezést támogatja az is, hogy a 15/A cikk 6. bekezdése kimondja: az állami utalás vagy az ügyész saját kezdeményezésére történő büntetőeljárás esetén

¹⁴⁷ *Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind with Commentaries Yearbook of the International Law Commission*, Vol. II., 1996, 43.

¹⁴⁸ Amendment to the Rome Statute of the International Criminal Court. Kampala, 11 June 2010, Adoption of Amendments on the Crime of Aggression, C.N.651.2010.TREATIES-8.

az ügyésznek először meg kell állapítania, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa megállapította-e agressziós cselekmény elkövetését, és értesítenie kell az ügygel kapcsolatos releváns információkról az ENSZ főtitkárát. A 15/A cikk 8. bekezdése szerint továbbá az ügyésznek a főtitkár részére küldött értesítést követően hat hónapig várnia kell arra, hogy a BT megállapítja-e agressziós cselekmény elkövetését.¹⁴⁹

Ugyanakkor a 8/A cikk 1. bekezdésébe foglalt kitétel a cselekmény „jellegére, súlyosságára vagy kiterjedtségére” (*character, gravity and scale*) egyértelműen a hágai Nemzetközi Bíróság fegyveres támadás fogalmával kapcsolatos joggyakorlatára utal, az Alapokmány „nyilvánvaló megsértése” (*manifest violation*) viszont akár értelmezhető úgy is, hogy az erőszak tilalmának csak olyan megsértése minősülhet agresszióknak, amely minden kétséget kizáróan jogellenes. A kampalai konferencián elfogadott, jogilag nem kötelező 6. számú értelmezés tovább erősíti az utóbbi értelmezést, mert kijelenti, hogy az Alapokmány nyilvánvaló megsértésének megállapításához önmagában az agressziós cselekmény jellege, súlya vagy kiterjedtsége nem elegendő, hanem ezek közül legalább kettőnek együttesen kell fennállnia.¹⁵⁰ Ennek alapján több jogtudós úgy véli, hogy bár a 8/A cikk látszólag elveti az agresszív háború koncepcióját, titokban lényegében visszahozta azt.¹⁵¹ Kreß például ennek alapján sürgeti az ICC főügyészt, hogy minél hamarabb nyilvánítsa ki, hogy az erőszak alkalmazásával kapcsolatos legvitatottabb koncepciók, mint a megelőző önvédelem, a nem állami szereplők elleni önvédelem vagy a humanitárius intervenció, nem minősülhetnek agresszióknak.¹⁵²

Bár ez az érvelés sok szempontból meggyőzőnek tűnhet, az agresszió bűncselekményének kidolgozásával kapcsolatos viták inkább az ellenkezőjére engednek következtetni. A kampalai konferencia során az Egyesült Államok javaslatot nyújtott be arról, hogy a Római Statútumban szereplő bűncselekmények elkövetésének megakadályozására irányuló akció – vagyis a humanitárius intervenció – nem minősülhet agresszióknak, de ezt a tagállamok elvetették.¹⁵³ A tagállamok emellett túlnyomó többséggel egyértelműen úgy döntöttek, hogy elvetik az agresszív háború koncepcióját, és helyette a 3314. számú határozat fogalmi keretrendszerére támaszkod-

¹⁴⁹ A 15/A cikk 9. bek. ugyanakkor leszögezi, hogy az agressziós cselekmény megállapítása más szerv részéről nem befolyásolja az ICC döntését a büntetőeljárásban. Így tehát az ICC akár akkor is megállapíthatja az agresszió bűncselekménye elkövetésének hiányát, ha a BT – vagy akár a Nemzetközi Bíróság – explicit módon kijelenti, hogy agressziós cselekményt követett el egy állam, vagy akár kimondhatja a bűncselekmény elkövetését is, ha más szerv megállapította az agressziós cselekmény hiányát.

¹⁵⁰ Kevin Jon HELLER: „The Uncertain Legal Status of the Aggression Understandings” *Journal of International Criminal Justice* 2012/1, 229–248.

¹⁵¹ Dapo AKANDE – Antonios TZANAKOPOULOS: „The International Court of Justice and the Concept of Aggression” in KREß–BARRIGA (szerk.) (9. lj.) 225.

¹⁵² Claus KREß: „On the Activation of ICC Jurisdiction over the Crime of Aggression” *Journal of International Criminal Justice* 2018/1, 16. Mégret meggyőzően érvel amellett, hogy az ilyen megközelítés, amely a háború károosságát kizárólag a humanitárius következmények oldaláról szemléli, alapjaiban destabilizálja a *ius ad bellum* rendszerét. Frédéric MÉGRET: „International Criminal Justice as a Peace Project” *European Journal of International Law* 2018/3, 853.

¹⁵³ Cim és dátumozás nélküli dokumentum, amelyet az USA delegációja a Working Group on the Crime of Aggression 2010. június 7-i ülése után terjesztett elő. Stefan BARRIGA–Claus KREß: *The Travaux Préparatoires of the Crime of Aggression* (Cambridge: Cambridge University Press 2012) 751.

nak, bár kompromisszumként elfogadták az „Alapokmány nyilvánvaló megsértése” kvalifikációt.¹⁵⁴ Ennek alapján úgy tűnik, hogy a Kampalában elfogadott agresszió-fogalom tágabb a második világháború utáni időszakban szokásjogi státuszt nyert agresszív háború koncepciónál,¹⁵⁵ de szűkebb a 3314. számú határozatban szabályozott agressziós cselekmény fogalmánál. Az „Alapokmány nyilvánvaló megsértése” kitétel ugyanakkor nem jelent további korlátozást az agressziós cselekmény „jellegéhez, súlyosságához vagy kiterjedtségéhez” viszonyítva, hanem amennyiben bizonyítható, hogy a fegyveres erőszak eléri ez utóbbi szintet, akkor megállapítható az „Alapokmány nyilvánvaló megsértése”.¹⁵⁶ Ennek alapján viszont elméletileg megállapítható az agresszió bűncselekményének elkövetése akár az erőszak vitatott formáinak alkalmazása esetén is.¹⁵⁷

8. KONKLÚZIÓ

A fentiekben megkísérlem bemutatni, hogy annak ellenére, hogy a domináns nemzetközi jogi narratíva igyekszik az államközi erőszakkal kapcsolatos szabályozást töretlen fejlődéstörténetnek bemutatni, amelynek utolsó lépcsőfoka az agresszió kriminalizálása, úgy tűnik, ez aligha igaz. Az államok (és a nemzetközi jogtudósok) között mély megosztottság figyelhető meg az államközi erőszak legkülönfélébb kérdéseivel kapcsolatban, és a nagyhatalmak természetesen igyekeznek minél tágabb mozgásteret biztosítani maguknak ezen a területen.

Még ha a Nemzetközi Büntetőbíróság meg is tudna birkózni a felmerülő konceptuális problémákkal, a gyakorlatban aligha valószínű, hogy erre sort tudna keríteni, mivel az agresszióval kapcsolatos eljárásoknak a kampalai módosítások miatt különleges feltételeknek kell megfelelniük. Nem dönthet az ICC, ha a bűncselekményt olyan állam területén követik el, amely az agresszió bűncselekménye tekintetében nem fogadta el a bíróság tárgyi joghatóságát, továbbá ha az elkövetők állampolgársága szerinti állam nem ratifikálta a módosítást. Emellett a bíróság ügyészségének minden eljárás előtt ellenőriznie kell, hogy a BT megállapította-e agresszió elkövetését, ennek hiányában hat hónapra fel kell függeszteni az eljárást. A Nemzetközi Büntetőbíróság tehát csak akkor tudna eljárni, ha olyan állam állampolgára követett el agressziót, amely ratifikálta az agressziót definiáló módosítást, egy olyan államban, amelyik szintén tagja a módosításnak.

Nem megfelelő módon a Római Statútumban részes két nagyhatalom közül sem az Egyesült Királyság, sem Franciaország nem ratifikálta a kampalai módosítást,

¹⁵⁴ Claus KREß – Leonie VON HOLTZENDORFF: „The Kampala Compromise on the Crime of Aggression” *Journal of International Criminal Justice* 2010/5, 1193.

¹⁵⁵ Douglas GUILFOYLE: *International Criminal Law* (Oxford: Oxford University Press 2016) 297.

¹⁵⁶ Roger O’KEEFE: *International Criminal Law* (Oxford: Oxford University Press 2015) 159.

¹⁵⁷ Ezt támasztja alá az is, hogy a Római Statútum „Bűncselekmények elemei” megállapítja, hogy az elkövetővel kapcsolatban nem kell bizonyítani, hogy jogilag értékelte-e az Alapokmány nyilvánvaló megsértését. *Elements of Crimes*, Official Records of the Review Conference of the Rome Statute of the International Criminal Court, Kampala, 31 May – 11 June 2010.

és jelezte, hogy ezt a jövőben sem szándékozik megtenni,¹⁵⁸ más katonai nagyhatalmak pedig már eleve a Római Statútumot sem ratifikálták. 2018 végéig mindössze 36 állam ratifikálta az agresszió bűncselekményével kapcsolatos kampalai megállapodást. Jelenleg nincs hivatalos információ azzal kapcsolatban, hogy Magyarország szándékozik-e ratifikálni az agresszió definícióját,¹⁵⁹ de a felmerülő jogértelmezési problémák fényében – ellentétben Kovács Péter támogató álláspontjával¹⁶⁰ – úgy gondolom, szerencsésebb volna, ha ez nem történne meg.¹⁶¹

Felmerül tehát a kérdés, hogy érdemes-e egyáltalán olyan rendelkezést alkotni, amelynek homályossága és eljárási szabályozása a gyakorlatban szinte lehetetlenné teszi az alkalmazását. Talán az agresszió bűncselekménye valójában inkább szimbolikus jelentőségű, és a célja az emberiség idealizált képének felmutatása, egy olyan világ megalkotása, amelyben az államok békésen együttműködve oldják meg konfliktusaikat. Olyan világ ez, amelyben mindannyian szeretnénk élni, még ha nem is létezik.

¹⁵⁸ Owen Bowcott: „ICC crime of aggression comes into effect without key signatories” *The Guardian* 2018. július 17., bit.ly/2P9xAD5.

¹⁵⁹ Magyarország 2010-ben és 2011-ben is támogatóan nyilatkozott a módosítás ratifikációjával kapcsolatban a részes államok 9. és 10. gyűlésén, de azóta nem született hivatalos nyilatkozat a kérdésben. Lásd bit.ly/2DfAUHO.

¹⁶⁰ Lásd Kovács Péter: „Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 89.

¹⁶¹ A ratifikáció esetén ugyanakkor Ádány Tamással egyetértve azt javaslom, hogy az agresszió bűncselekményével kapcsolatban a magyar büntetőbírószágok ne gyakorolhassanak egyetemes joghatóságot. Lásd Ádány Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbírószág joghatósága. Előzmények, tendenciák és előfeltételek* (Budapest: Pázmány Press 2014) 153.

KOVÁCS PÉTER*

MIÉRT NINCS MÉG KIHIRDETVE A RÓMAI STATÚTUM? GONDOLATOK A RÓMAI STATÚTUM ÉS AZ ALAPTÖRVÉNY ÖSSZEEGYEZTETHETŐSÉGÉNEK EGYSZERŰSÉGÉRŐL

A tanulmány azt a kérdést járja körül, hogy van-e észszerű magyarázata annak, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság alapító okmányát, a Magyarország által is aláírt, majd ratifikált Római Statútumot nem sikerült a magyar jogrendszerbe formálisan beépíteni, azaz törvénnyel kihirdetni. Ez immáron minimum tizenhét éves elmaradást jelent, és bár három kormányzati próbálkozás is történt, azok rendre megakadtak, anélkül, hogy a kihirdetés ellenében szóló érveket, indokokat nyilvánosságra hozták volna.

A tanulmány megkísérli áttekinteni, hogy mégis mik lehetnek az esetleges érvek a kihirdetés ellenében, és ennek keretei között összeveti az egykori Alkotmánynak és a jelenlegi Alaptörvénynek a köztársasági elnök immunitásáról szóló szabályait, valamint az ún. impeachment eljárás hazai szabályait. Felidézi, hogy milyen cselekményekre terjed is ki a Római Statútum, bemutatja a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárásának ütemeit és az ún. kiegészítő joghatóság, a komplementaritás elvének érvényesítési szabályait, és hangsúlyozza, hogy az impeachment eljárás alkalmazásával a hazai alkotmányos/alaptörvényi szabályok megfelelően alkalmazhatók és összeegyeztethetők a Római Statútum követelményeivel.

A tanulmány rámutat arra, hogy a Római Statútum kihirdetésének akadályozása és halogatása nyomán olyan jogrendszerbeli koherenciazavarok álltak elő, amelyek a Nemzetközi Büntetőbírósággal való napi, jogsegélyügyi természetű együttműködést veszélyeztethetik, különös tekintettel arra, hogy a büntető törvénykönyvnek és a büntetőeljárásról szóló törvénynek számos olyan cikke van, amely „a nemzetközi büntetőbíróság alapokmányát kihirdető, illetve alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról szóló törvény” előírásaitól tesz függővé bizonyos intézményeket, bizonyos lépéseket.

* A Nemzetközi Büntetőbíróság bírója, egyetemi tanár, kutatóprofesszor, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30. E-mail: profpeterkovacs@hotmail.com.

A tanulmányt a szerző kutatói minőségében készítette, és az nem tekinthető a Nemzetközi Büntetőbíróság hivatalos álláspontjának.

1. TIZENHÉT ÉVE...

Huszonegy évvel ezelőtt, 1998. július 17-én fogadták el a Nemzetközi Büntető-bíróságot (ICC) alapító Római Statútumot az államok képviselői, köztük az erre felhatalmazó *2014/1998. (V. 6.) Korm. határozat* alapján Magyarországi is. *Húsz évvel ezelőtt*, 1999. január 15-én írta alá a magyar kormány képviselője a Római Statútumot, a *2296/1998. (XII. 30.) Korm. határozatban* foglalt felhatalmazás alapján. *Tizennyolc éve* erősítette meg az Országgyűlés a Római Statútumot a *72/2001. (XI. 7.) OGY határozattal*, és ennek nyomán a megerősítő okirat letétbe helyezése 2001. november 30-án megtörtént. *Tizenhét évvel ezelőtt*, 2002. július 1-jén a Római Statútum hatályba lépett.

Tizenhét éve nem tudták elérni a hol egymást váltó, hol a korábbi tevékenységüket folytató magyar kormányok, hogy a Római Statútumot kihirdessék, azaz törvényi formában beléptessék a magyar jogrendszerbe.

Tizenhét éve hivatkoznak a magyar külügyminisztérium és az igazságügy-minisztérium szakértői, köztisztviselői és különböző rangú vezetői a Köztársasági Elnöki Hivatal (KEH) tisztviselőire, hogy ott akad el mindig alkotmányossági aggályok miatt a kihirdetési kezdeményezés vagy éppen már a formális előterjesztés.

Tizenhét éve nem hozzák nyilvánosságra, hogy tulajdonképpen mit is tekintenek alkotmányellenesnek.

Tizenhét éve próbálja a magyar egyetemi világ nemzetközi jogász és alkotmányjogász közössége kitalálni, hogy mi lehet a gond és mi lehet a megoldás útja, jelezve, hogy ha van megalapozott alkotmányossági aggály, akkor az Alkotmány vagy immár az Alaptörvény kiegészítésével azt azért orvosolni lehetne.

Tizenhét éve nem került az alkotmányozó elé ilyen tartalmú előterjesztés, jöllehet az egykori Alkotmány, illetve a jelenlegi Alaptörvény nem kevés módosításon ment azóta keresztül.

Sokkal több, mint tizenhét éve próbálja a magyar egyetemi világ nemzetközi jogász közössége¹ tudatosítani, hogy a Magyarország által is elfogadott, aláírt és ratifikált nemzetközi szerződési kötelezettség kihirdetésének elmaradása nem játék, nem bocsánatos bűn, és nem intézhető el azzal, hogy „úgysem tűnik fel senkinek”,

¹ A jelen tanulmány tudatosan eltekint a nemzetközi jog és a belső jog bonyolult kapcsolatának, tudományos iskoláinak és a magyar gyakorlat ellentmondásainak elemzésétől, és csak utal az ezeket bemutató megkerülhetetlen régebbi és újabb tudományos feldolgozásokra, mint pl. BODNÁR László: *A nemzetközi szerződések és az állam* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1987); BLUTMAN László: *A nemzetközi jog érvényesülése a magyar jogban: fogalmi keretek* (MTA doktori értekezés, 2016) bit.ly/213R23o; BLUTMAN László – CSATLÓS Erzsébet – SCHIFFNER Imola: *A nemzetközi jog hatása a magyar joggyakorlatra* (Budapest: HVG-ORAC 2014); MOLNÁR Tamás: *A nemzetközi jogi eredetű normák beépülése a magyar jogrendszerbe* (Budapest–Pécs: Dialóg Campus – Dóm 2013); MOLNÁR Tamás: „A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovat szerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) bit.ly/2KbxxFM (2018); SÜLYOK Gábor: „A nemzetközi jog és a belső jog viszonyának alaptörvényi szabályozása” *Jog – Állam – Politika* 2012/1, 17–60, bit.ly/2Un73aX; SZÉNÁSI György: „A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos döntéshozatalra és eljárásra vonatkozó hatályos magyar jogi szabályozás és a napi valóság, ahogy azt a hivatásos jogalkalmazó látja és tapasztalja” *Magyar Jog* 2002/7, 397–405.

és „attól még tudnak nyugodtan aludni a magyar emberek...”, hanem sok érv szól amellett, hogy itt tulajdonképpen komoly következményekkel járó mulasztásban, sőt alkotmányos mulasztásban van a törvényhozó.

Tizenhét éve próbálja a magyar egyetemi világ nemzetközi jogász² és alkotmányjogász³ közössége meggyőzni az érintetteket, hogy sem nemzetközi jogi, sem alkotmányjogi érvekkel nem támasztható alá a Római Statútum kihirdetésének akadályozása.

2. MITŐL TART(HAT) A KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKI HIVATAL?

Mint említettük, tudomásunk szerint sem a tágabb magyar közvéleményt, sem az érdeklődő tudományos közösséget nem tájékoztatta a KEH arról, hogy tulajdonképpen mi is az, amit alkotmányossági problémának tekint. Ugyanakkor a parlamenti vitákban elhangzott utalások,⁴ parlamenti képviselői dokumentumok⁵ vagy eseti beszélgetések félmondatai, tudományos írások⁶ egyaránt arra utalnak, hogy egy elemet tart igazán aggályosnak a KEH, és ez a mentességi klauzula és annak is az államfőkre vonatkozó fordulata. Ez a Római Statútumot kihirdetésre 2016-ban beterjesztő törvényjavaslathoz (Trócsányi-javaslat⁷) csatolt magyar fordítás szerint a következő:

27. cikk A hivatalos minőség figyelmen kívül hagyása a büntetőjogi felelősség szempontjából

(1) A jelen Statútum a hivatalos minőségre való tekintet nélkül egyaránt vonatkozik minden személyre. Semmilyen körülmények között sem mentesíti az adott sze-

² Lásd pl. ÁDÁNY Tamás Vince: „A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága és a magyar jog” *Pázmány Law Working Papers* 2010/2, bit.ly/2D1ht5w; BÉRES Nóra: „A Nemzetközi Büntetőbíróság államokkal történő együttműködésének problémája, különös tekintettel az államfői immunitás kérdésére” in SZABÓ Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma Miskolc, 2016. november 17.* (Miskolc: Miskolci Egyetem 2017) 43–48; HOFFMANN Tamás: „Az emberiség elleni bűncselekmények nemzetközi és magyar jogi szabályozása” *Állam- és Jogtudomány* 2017/1, 29–55, bit.ly/2Kjgfsq; KOVÁCS Péter: „Kátyúba ragadt-e a szekér? (Avagy menthető-e a Nemzetközi Büntetőbíróság római statútuma kihirdetésének elmaradása és magyarázható-e annak hazai hányattatása? Alternatív javaslatok a megoldás irányába...)” *Iustum Aequum Salutare* 2015/2, 61–81, bit.ly/2D1UMOJ; LATTMANN Tamás: „A nemzetközi büntetőbírói fórumokkal való együttműködés lehetősége vagy lehetetlensége a magyar jogi előírások alapján – különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróságra” *Kül-Világ* 2011/1–2, 40–54, bit.ly/2Ddixn9; PAPP Nikolett: „Az államfők nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonásának mai keretei” *Debreceni Jogi Műhely* 2016/3–4, 117–132, bit.ly/2U2cY0f; SZTANCS Edit: „A Nemzetközi Büntetőbíróság és a magyar jog viszonya” *Debreceni Jogi Műhely* 2016/3–4, bit.ly/2G7wGnx; VARGA Réka: „A Római Statútum végrehajtása nemzeti szinten, különös tekintettel a magyar büntetőjogi rendszerre” *Kül-Világ* 2012/4, 76–86, bit.ly/2I5ipdn.

³ CSÉFFAI Attila: „A Római Statútum, avagy egy ki nem hirdetett szerződés Magyarországon” *Magyar Jog* 2013/5, 281–288.

⁴ Lásd alább, a kihirdetési törvénytervezet parlamenti vitájának érintésekor.

⁵ Lásd alább, a kihirdetési törvénytervezet parlamenti vitájának érintésekor.

⁶ Lásd árnyalt megfogalmazásokkal pl. VARGA (2. lj.) 80 és PAPP (2. lj.) 125.

⁷ T/10722. sz. törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kempalmai módosításának kihirdetéséről, bit.ly/2G5glj5. A 2018-ban megválasztott parlament T/383. szám alatt tartja nyilván, bit.ly/2UmK5Rj.

mélyt a jelen Statútum szerinti büntetőjogi felelősség alól különösen az állam- vagy kormányfői tisztséggel, kormány- vagy parlamenti tagsággal, választott képviselői vagy kormányhivatalnoki tisztséggel járó hivatalos minőség, és mint olyan, nem indokolja a büntetés mérséklését.

(2) A nemzeti vagy a nemzetközi szabályok szerint a hivatalos minőséggel járó mentességek vagy különleges eljárási szabályok nem akadályozzák a Bíróságot az adott személy fölött joghatóságának gyakorlásában.

Hogy ez az, amit egyes döntés-előkészítő tisztviselők nem tudnak tudomásul venni, az is alátámasztja, hogy közben különösebb gond nélkül kihirdetésre került az ICC kiváltságairól és mentességeiről szóló megállapodás,⁸ és nem okozott problémát a Római Statútum a régi Btk. módosításakor, valamint az új Btk. és a büntetőeljárás törvény elfogadása során, jóllehet mindezekben több explicit és implicit utalás van az ICC-re vagy egy „nemzetközi büntetőbíróságra”, és a Btk.-ban egyrészt felismerhetők a Római Statútum tényállásai, másrészt erre az adott törvény miniszteri indokolása⁹ is felhívta a figyelmet.

A Trócsányi-javaslat – amelyet a korábbi kormányok idején a kapcsolódó technikai szempontú szabályok tekintetében ezzel sok hasonlóságot mutató ún. Szénási-előterjesztés,¹⁰ valamint a számos ponton szövegszerűen azonos Bárándy-javaslat¹¹ előzött meg¹² – egyébként ritkán tapasztalhatóan szép összhangban, úgy a kormánypárt(ok), mint az ellenzéki pártok támogató hozzászólásával övezett, 2016. május 25-én lezajlott általános vitájában minden képviselő érintette és helyeselte a javaslatnak azt a megoldását, hogy a képviselői és egyéb mentességek tekintetében úgy módosítja az odavágó törvények¹³ szövegét, hogy az abban „foglalt mentelmi jog nem jelenti akadályát a [...] felelősségre vonásának a Magyarország által elismert

⁸ 2006. évi XXXI. tv. a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma Résztes Államainak Első Közgyűlése által, 2002. szeptember 10-én, New Yorkban elfogadott, a Nemzetközi Büntetőbíróság kiváltságairól és mentességeiről szóló Megállapodás kihirdetéséről.

⁹ T/6958. sz. törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről, *bit.ly/2UDupfY*, IV. Az új Btk. Különös Részeinek újításai, 198, 275, 391.

¹⁰ Szénási György (1946–2014) diplomata, 1990–2000 között a külügyminisztérium nemzetközi jogi főosztályvezetője volt, majd 2005-ben rövid ideig *ad litem* bírósági elnök az ICTY-on. Az ő nevéhez kapcsolódó, az ICC-t érintő külügyminisztériumi előterjesztést 2002-ben tárcaközi egyeztetésre bocsátották, majd a dokumentum Csipkerózsika-álomba merült. Mivel ez ún. döntés-előkészítő dokumentum volt, ezért az egyeztetésben érintettek körén kívüliek számára nem volt elérhető, és utóbb sem tették hozzáférhetővé. Figyelemmel az ezzel egy időben publikált tanulmányára, az állítható, hogy az előterjesztés kiindulópontja az aláírás és a ratifikáció előtt megejtett gondos ellenőrzés ténye és az Alkotmánnyal való összeegyeztethető értelmezés premisszája volt. SZÉNÁSI (1. lj.) 402 és 404 alapján.

¹¹ T/4490 sz. törvényjavaslat az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútumának kihirdetéséről, *bit.ly/2UocLJK*.

¹² Ezek ismertetését lásd SZTANCS (2. lj.); KOVÁCS (2. lj.) 67–70.

¹³ 2011. évi CLI. tv. az Alkotmánybíróságról (Abtv.); a Költségvetési Tanács elnökének mentességei miatt a 2011. évi CXCV. tv. Magyarország gazdasági stabilitásáról; 2012. évi XXXVI. tv. az Országgyűlésről.

joghatósággal rendelkező nemzetközi bíróság joghatósága alá tartozó büntetőjogilag üldözendő cselekmény miatt”. Az MSZP képviselője is támogatta ezt a megoldást, majd érintette a köztársasági elnök helyzetét, azonban tulajdonképpen tévesen¹⁴ azt hangsúlyozta, hogy „[a] köztársasági elnök lesz az egyetlen közjogi tisztséget betöltő, akivel szemben hivatali ideje alatt nem indítható büntetőeljárás, figyelemmel arra, hogy az ő immunitását a korábbi szabályokkal egyezően az Alaptörvény biztosítja, amelynek bolygatása e kihirdető törvény kapcsán nem indokolt”. A Jobbik is támogatta az előterjesztést, és csak azt kifogásolta, hogy a Trócsányi-javaslat a kapcsolódó törvények között a Btk.-ban a 333. § (A nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása) után beiktatni javasolt egy újabb bűncselekményi tényállást (333/A. § Népiirtás, emberiesség elleni vagy háborús bűncselekmény nyilvános tagadása), és ebben felvezető fordulatként betett egy utalást ezeknek a bűncselekményeknek a Római Statútumban foglalt meghatározására.¹⁵

Az ülést vezető elnök megköszönte a kormány képviselőjének és az országgyűlési képviselőknek a hozzászólásaikat. Azóta – azaz három éven át – nem történt a parlamentben e tárgyban semmi, az általános vitát lezárták, a részletes vitát viszont nem kezdték meg. Ennek okáról találgatások vannak, amelyek lényegét azonban egy képviselői honlapon közölték megerősítik.¹⁶ Ugyanakkor tény, hogy T/383. számmal átiktatták a Trócsányi-javaslatot a következő parlamenti ciklusra, azaz elvben „talpon maradt”...

¹⁴ Mint a későbbiekben kifejtésre kerül, végül is védhető az a tétel, hogy „az Alaptörvény [...] bolygatása e kihirdető törvény kapcsán nem indokolt”, azonban téves az a megállapítás, hogy „[a] köztársasági elnök lesz az egyetlen közjogi tisztséget betöltő, akivel szemben hivatali ideje alatt nem indítható büntetőeljárás”. A vonatkozó koordinátákat alább, a Római Statútumnak a komplementaritási szabályait és a magyar Alaptörvény *impeachment* eljárása szabályait tárgyaló részekben mutatjuk be.

¹⁵ A benyújtott módosító indítvány azonban valójában nem is a referenciát vette volna ki, hanem kiegészítette volna azzal, hogy „amennyiben az adott cselekmény oly módon valósul meg, hogy az nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport, vagy annak valamely tagja elleni erőszakra vagy gyűlöletre uszításra alkalmas”.

¹⁶ Egy országgyűlési képviselő honlapján „Az egyes irományok összefoglalója 2016. június 6. – 2016. június 10.” című dokumentum az alábbi rövid megjegyzést tartalmazza: „Iromány: T/10722. A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalmai módosításának kihirdetéséről [...] »A törvényjavaslat a tavaszi ülészakban megállításra került, mert a KEH nem teljesen ért egyet a módosítással.«” *bit.ly/2U7sg40*, 42–43.

Ez csak még homályosabbá teszi a képet, ugyanis a kampalmai „nagy módosítást” (az agresszió definícióját) a magyar állam még nem erősítette meg, ezért azt a miniszteri előterjesztést a kihirdetési törvényjavaslatba bele sem vette. Igaz, a kampalmai „kis módosításokat” sem, amelyek azt irányozzák elő, hogy nem nemzetközi fegyveres konfliktusban is legyen bűncselekmény a mérgező fegyverek, a főtt- és mérgezőgázok és folyadékok, valamint az emberi testben ellapuló, kiterjedő vagy bemetesztett végű lövedékek alkalmazása, de a kihirdető törvényjavaslat ennek a ratifikálására is felhatalmazást kért – „3. § Az Országgyűlés e törvénnyel felhatalmazást ad a Statútum 2010. június 10-én Kampalában elfogadott, a Statútum 8. cikkére vonatkozó módosítása (a továbbiakban: Módosítás) kötelező hatályának elismerésére” –, hogy egységes szerkezetben legyen kihirdethető a Statútum. A hivatkozott dokumentum rövid mondatából viszont nem derül ki, hogy a KEH ezzel a jogtechnikai megoldással nem ért egyet, vagy magával azzal, hogy büntetendő legyen ilyen fegyverek használata polgárháborúban is, vagy pedig a mentességi kérdés kezelésével.

Mi lehetett a kétségkívül sikeres és az összes parlamenti párt egyetértését tükröző általános vita után a részletes vita lefolytatását megakadályozó üzenet jogi érrendszere? *Hiteles*, pontos információ híján talán a „mire gondolhatott a költő?” jellegű rekonstrukció a járható út, annak minden bizonytalanságával.

3. AZ ALKOTMÁNY ÉS AZ ALAPTÖRVÉNY A KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK IMMUNITÁSÁRÓL ÉS AZ *IMPEACHMENT* ELJÁRÁS

Az Alkotmányban¹⁷ és az Alaptörvényben¹⁸ egyaránt volt és van a köztársasági elnök mentességéről szóló szabály. Ezek szövege viszonylag hasonló, az előbbit az Alkotmánybíróság értelmezte is.¹⁹ Ennek a jelen tanulmány szempontjából legfontosabb mondata a következő volt: „Tehát a köztársasági elnök teljes sérthetetlenséget csak a hivatali ideje alatti, de tisztségétől független cselekményével kapcsolatos büntető eljárástól való mentességgént élvez.”

Az alkotmányi és az alaptörvényi rendelkezések eltérő szórendje és az „illetve” kötőszó kétértelmősége miatt ugyan felvethető a kérdés, hogy a korábbi alkotmánybíróági tétel alkalmazható-e az új szövegkörnyezetben is – és tekintsünk el a Záró és egyes rendelkezések 5. pontjában foglaltaktól²⁰ és az azzal összefüggésben kialakított alkotmánybíróági gyakorlat²¹ elemzésétől –, de amennyiben még mindig irányadó a fent hivatkozott alkotmánybíróági tézis, akkor is az ún. *impeachment* eljárás lehetőségére figyelemmel és annak keretei között értelmezendő.

¹⁷ Alkotmány 31/A. § (1)–(6) bek., 32. § (1)–(3) bek.

¹⁸ Alaptörvény 13. cikk (1)–(6) bek.

¹⁹ 48/1991. (IX. 26.) AB határozat, ABH 1991, 217. „Az Alkotmány a köztársasági elnök személyének sérthetetlenségét nemcsak deklarálja [31/A. § (1) bek.], hanem felelőtlenségének határait – a kortársi parlamentáris rendszerekben szokásos mértékkel összhangban – meg is határozza. Az Alkotmány értelmében a köztársasági elnök politikai felelősségre nem vonható. Jogi felelőssége hivatali ideje alatt csakis azért áll fenn, ha tisztsége gyakorlása során az Alkotmányt vagy valamely más törvényt szándékosan megsérti [31. § (4) bek., 31/A. §, 32. §]. Hivatali tevékenységével össze nem függő cselekménye miatt az elnök ellen csak megbízatásának lejárta után indítható büntető eljárás. Tehát a köztársasági elnök teljes sérthetetlenséget csak a hivatali ideje alatti, de tisztségétől független cselekményével kapcsolatos büntető eljárástól való mentességgént élvez. A politikai és a jogi felelősség más természetű, és egymástól független. A köztársasági elnök mentessége a politikai felelősségtől nem mentesíti őt a jogi felelősségtől, ha annak feltételei fennállnak. A köztársasági elnök jogi felelőssége semmilyen tekintetben nem pótolja hiányzó politikai felelősségét.”

²⁰ Alaptörvény Záró és egyes rendelkezések „5. Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.”

²¹ „[A]z újabb ügyekben vizsgálandó alkotmányjogi kérdések kapcsán felhasználhatja a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket, ha az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége, az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele és a konkrét ügy alapján a megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, és szükségesnek mutatkozik azoknak a meghozandó döntése indokolásába történő beillesztése.” 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [32].

A megfosztási vagy *impeachment* eljárás alaptörvényi szabálya²² és annak az Alkotmánybíróságról szóló törvényben való leképeződése²³ arra a következtetésre ösztönöz, hogy annak nem csak a hivatali hatáskörben elkövetett cselekmények tekintetében van relevanciája. Ez a nyelvtani és logikai értelmezésen²⁴ túl az Alkotmánybíróságról szóló törvény módosításának parlamenti vitájában elhangzott kormányparti képviselői véleményekkel,²⁵ valamint bizonyos mértékben a jelenlegi köztársasági elnök elődjének nem önálló, saját tudományos munkát nem igazán tartalmazó doktori disszertációja kínos ügyéhez kapcsolódó ellenzéki képviselői megnyilatkozásokkal²⁶ is alátámasztható.

Eszerint az *impeachment* eljárás – amelynek nincs tényleges magyarországi gyakorlata – a méltatlanság, a méltatlanná válás gondolatköre körül forog, ami a legfőbb közjogi méltóságot viselő személy hivatali ideje alatti vagy előtti, de a közbizalom szempontjából releváns, azt megrendítő cselekményéhez kötődik.

²² Alaptörvény 13. cikk (1)–(6) bek.

²³ Abtv. 13. A köztársasági elnök tisztségétől való megfosztása 35. § (1)–(5) bek.

²⁴ Mivel „a szándékos bűncselekmény” elkövetése a Btk. szándékos megsértését jelenti, ezért feltételezhetjük, hogy az alkotmányozó (az Alaptörvény tekintetében) nem redundáns megfogalmazást alkalmazott, hanem azt a „tisztsege gyakorlásával összefüggésben” fordulatot elkülönítve használja, azaz vagy a hivatali idő alatt, de nem „tisztsege gyakorlásával összefüggésben” (azaz magánmunkában), vagy pedig a hivatalba lépés előtti időben elkövetett cselekményre vonatkozik.

²⁵ Az új. Abtv. szövegét tartalmazó T/4424. sz. indítvány az alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság önálló indítványának indokolása a bizottság nevében, Salamon László aláírásával a következőt tartalmazta: „A 35.§-hoz. Az Alaptörvény – a hatályos Alkotmánynál is szűkszavúban – kizárólag a megfosztási eljárás megindításának kérdését szabályozza részletesen. Az Abtv. néhány alapvető eljárási kérdést rendel az a megfontolással ugyanakkor, hogy a közjogi felelősség megállapításában, alapvetően célszerűnek tűnik az impeachment eljárás alapján (pl USA) büntető felelősség megállapítása, illetve a cselekmény elkövetésének megállapítása nélkül, pusztán a *közjogi tisztsegre való – bizalomvesztés és feddhetetlenség elvesztése miatti – méltatlanság okán* történő tisztsegesztés, mely után adott esetben rendes büntetőbíróság el ott felelhet a továbbiakban.” (Kiem. – K. P.) *bit.ly/2YXnauv*.

A parlamenti vitában Mátrai Márta a Fidesz képviselőcsoportja részéről az alábbiakat mondta: „A javaslat az Alkotmánybíróság feladat- és hatáskörébe tartozó eljárások és jogkövetkezmények között rendelkezik a köztársasági elnök tisztségétől való megfosztására vonatkozó szabályokról is. Az alaptörvény a hatályos alkotmánynál is szűkszavúban, kizárólag a megfosztási eljárás megindításának kérdését szabályozza részletesen. A közjogi felelősség megállapításában célszerű az úgynevezett impeachment eljárás alkalmazása, azaz a büntetőfelelősség megállapítása a cselekmény elkövetésének kimondása nélkül, *pusztán a bizalomvesztés, a feddhetetlenség elvesztése miatt, a közjogi tisztsegre való méltatlanság okán történő tisztsegesztés* lehetősége, amely után a tisztségétől megfosztott személy a továbbiakban adott esetben rendes büntetőbíróság előtt felelhet.” (Kiem. – K. P.) *bit.ly/2G8zU7*.

²⁶ „Az MSZP frakcióigazgatója szerint a Fidesznek egy lehetősége van: »nem kiállni Schmitt Pál mellett, hanem a parlament keretei között elmozdítani a köztársasági elnököt.« Többias azt mondta: támogatják az LMP korábbi javaslatát, hogy az Országgyűlés fossa meg a tisztségétől az államfőt, de hozzátette a Fidesz képviselőinek szavazatán múlik az eljárás sikere. A megfosztási eljárást 78 képviselő kezdeményezheti, de kétharmados többség kell ahhoz, hogy az Alkotmánybíróság elé kerüljön az ügy.) „Schmitt Pál nem érzékeli a valóságot – ellenzéki reakciók”, *Origo* 2012. március 31., *bit.ly/2l2CXDb*.

„Far-right Jobbik spokeswoman Dora Duro said that if the ruling Fidesz party did not get rid of Mr Schmitt »the anger in the street« would, while Gergely Karacsony, a deputy of the environmental left-wing LMP party, called for the president’s impeachment.” „Hungarian president stripped of PhD” *Daily Telegraph* 29 March 2012, *bit.ly/2DOQEPI*.

4. MILYEN CSELEKMÉNYEKRE TERJED KI A RÓMAI STATÚTUM, ÉS AZOKAT EGY KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK KÖZ- VAGY MAGÁNMINŐSÉGÉBEN KÖVETHETI-E EL? ELKÖVETHETI-E HIVATALBA LÉPÉSE ELŐTT?

A Római Statútum²⁷ – a Trócsányi-javaslat fordításában – az alábbi cselekményekre terjed ki: (a) népirtás,²⁸ (b) emberiesség elleni bűncselekmények, (c) háborús bűncselekmények, (d) agresszió.²⁹ Ugyanakkor ehhez hozzá kell tenni a súlyossági kritérium visszatérő hangsúlyozását a Római Statútumban. Egyrészt a már hivatkozott 5. cikk 1. §-ának felvezető mondatában („A Bíróság joghatósága a nemzetközi közösség egészét érintő legsúlyosabb bűncselekményekre korlátozódik”), valamint az egyes bűncselekménykategóriák alapváltozatait a 7. cikkben³⁰ és a 8. cikkben³¹ tételesen felsoroló cikkek felvezetésében. Másrészt pedig az agresszió esetében (8 bis cikk, valamint 15 bis és 15 ter cikk) – amely cikkeket elfogadó országoként külön meg kellene erősíteni, amit egyébként Magyarország mindmostanáig nem tett meg – a tényállási variánsokat felvezetően szintén látunk egy súlyossági

²⁷ Római Statútum 5. cikk 1.

²⁸ A népirtás tényállási variánsait a Római Statútum 6. cikke a népirtás tilalmáról és megbüntetéséről szóló 1948. évi egyezményvel szöveg szerinti azonosságban sorolja fel: „A jelen Statútum alkalmazásában a népirtás alatt bármelyik következő cselekmény értendő, amelyet valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával követnek el: (a) csoport tagjainak megölése; (b) csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása; (c) a csoport szándékosan olyan életfeltételek közé kényszerítése, amelyek a csoport teljes vagy részleges fizikai megsemmisülését okozhatják; (d) olyan intézkedések foganatosítása, amelyek célja a csoporton belüli születések meggátolása; (e) csoport gyermekeinek más csoporthoz való elhurcolása.”

²⁹ Az agresszió (a definícióját megadó kampalai határozat 2018. július 17-i hatálybalépése után) tényállási variánsai azonosak a 3314(XXIX). sz. ENSZ közgyűlési határozat tényállási variánsaival.

³⁰ Római Statútum 7. cikk „(1) A jelen Statútum alkalmazásában az emberiesség elleni bűncselekmények alatt az alábbi cselekmények bármelyike értendő, amelyet *a polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás* részeként, a támadásról tudva követnek el: [...]” Itt a Római Statútum az alábbi tizenegy bűncselekményt sorolja fel: „(a) szándékos emberölés; (b) kiirtás; (c) rabszolgaságba taszítás; (d) a lakosság áttelepítése vagy erőszakos elhurcolása; (e) a nemzetközi jog alapvető rendelkezéseinek megsértésével elkövetett bebörtönzés vagy a fizikai szabadság elvonásának más súlyos formája; (f) kínzás; (g) erőszakos közösülés, szexuális rabszolgaságban tartás, prostitúcióra kényszerítés, kényszerterhesség, kényszer-sterilizálás, vagy a nemi erőszak bármely más, hasonlóan súlyos formája; (h) bármely meghatározható csoport vagy közösség üldözése politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, a 3. bekezdésben meghatározott nemi, vagy más, a nemzetközi jog által egyetemesen tiltott egyéb ismérv alapján, a jelen bekezdésben írt bármely cselekménnyel, vagy a Bíróság joghatósága alá tartozó bármely más bűncselekménnyel kapcsolatban; (i) személyek erőszakos eltüntetése; (j) az apartheid; (k) más, hasonló jellegű, szándékosan jelentős szenvedést, vagy a testi épség vagy a testi vagy a lelki egészség elleni súlyos sérelmet okozó embertelen cselekmények.”

³¹ Római Statútum 8. cikk „(1) A Bíróság joghatósággal rendelkezik a háborús bűncselekmények vonatkozásában, különösen akkor, amikor ezeket a bűncselekményeket *tervszerűen vagy politika részeként követik el*, vagy ilyen bűncselekmények tömeges elkövetésének részei.” Itt a Római Statútum nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközés szerinti bontásban, jelentős részben a genfi és hágai humanitárius, illetve hadijogi egyezményekre alapozva 34, illetve 16 bűncselekményt nevesít.

kritériumot,³² továbbá egy utalást arra, hogy nem segédraktárosi, főtörzsőrmesteri vagy zászlósi szinten gondolják beazonosítani az elkövetőt: „*a person in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of a State.*”

A Köztársasági Elnöki Hivatal vélelmezett aggodalmainak megalapozottsága után kutatva nézzük meg, hogy egy bármikori magyar köztársasági elnök célkeresztbe kerülésének van-e realitása.

Tény, hogy voltak, illetve vannak a Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlatában példák államfők elleni eljárásra, bár ezek eufemisztikusan szólva nem tartoznak a leg-sikeresebbek közé. Moammer Kadhafi libiai vezetőt a polgárháború során a felkelők elfogták, és a sebesült államfőt megölték, így a Biztonsági Tanács kezdeményezésére indult eljárás az ő vonatkozásában megszűnt. Al-Bashir szudáni államelnök ellen a dárfúri tartományban történtek miatt szintén a Biztonsági Tanács kezdeményezett eljárást, mindenekelőtt népirtás miatt. Ez egyelőre egy, ám sem a hazájában, sem meglátogatott részes vagy nem részes államokban végre nem hajtott letartóztatási parancsot, valamint a mulasztó államokat elmarasztaló határozatot eredményezett. Kenyában egy választási kampány során elkövetett elképesztő méretű brutalitásokért a főügyész által felelősnek tekintett rivalizáló politikusok (Uhuru Kenyatta és William Ruto) utóbb kerültek államelnöki, illetve alelnöki pozícióba. Jelenleg folyamatban van a korábbi elefántcsontparti elnök, Laurent Gbagbo elleni büntetőper hivatali ideje alatt, szintén választási kampány során és után, a vád szerint általa és „kapcsolódó körei” által elrendelt, részben az állami fegyveres, rendészeti erők, részben mozgósított futballszurkolók és ifjúsági mozgalmak révén történt brutális fellépés miatt (amelynek következtében sok volt a halott, a lőtt és szűrt sebesült, valamint sokan estek áldozatul az „aktivisták” által elkövetett, szervezettnek tűnő nemi erőszaknak is). Megjegyzendő, hogy a felsoroltak alkotmányjogilag mind erős, prezidenciális rendszerek államfői.

Túl azon, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság eleve csak a Római Statútum hatálybalépése (azaz 2002. július 1.) után elkövetett cselekmények tekintetében kompetens³³ – és az agresszió esetében ez a dátum 2018. július 17., és az is csak az azt megerősítő államokat illetően –, és figyelemmel az összehasonlító alkotmányjog-tu-

³² Római Statútum 8 bis cikk: „For the purpose of this Statute, »crime of aggression« means the planning, preparation, initiation or execution, *by a person in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of a State*, of an act of aggression which, *by its character, gravity and scale*, constitutes a manifest violation of the Charter of the United Nations.” (Kiem. – K. P.) E fordulatnak nincs magyar fordítása a Trócsányi-javaslatban, mivel annak benyújtásakor a kampalmai módosításokat Magyarország még nem erősítette meg, a javaslat viszont felhatalmazást kért a megerősítésre. A tényállási variánsok a mintaként szolgáló angol változatban szó szerint azonosak a 3314(XXIX) ENSZ közgyűlési határozatban foglaltakkal. Megjegyzendő, hogy a két francia szöveg viszont kb. 25 eltérést mutat. Igaz, ezek az eltérések mindenekelőtt stilisztikai jellegűek.

³³ Római Statútum 11. cikk: „Időbeli hatály 1. A Bíróság joghatósága csak a jelen Statútum hatálybalépése után elkövetett bűncselekményekre terjed ki. 2. Ha egy Állam a jelen Statútum hatálybalépése után válik annak Részesévé, a Bíróság joghatósága csak a Statútumnak az Állam vonatkozásában történő hatálybalépése után elkövetett bűncselekményekre terjed ki, kivéve, ha az adott Állam a Statútum 12. cikkének 3. bekezdése szerinti nyilatkozatot tett.”

dományban az ún. gyenge típusú köztársasági elnök kategóriájáról kifejtettekre, érdemes megnézni, hogy az Alkotmánybíróság hogyan is értelmezte a magyar államfő akciószabadságát, hatásköreit katonai ügyekben. A katonai hatáskörök szem előtt tartása azért is fontos, mivel az ICC hatáskörébe tartozó bűncselekmények – meghatározó jelleggel – azok, amelyek az egyenruhás erőszakapparátusok magukról megfélemedezett tagjai által elkövetett egyedi cselekmények tömegével szembeni nemtörődömségből, a parancsnoki fegyelmi jog tudatos vagy megmagyarázhatatlan nem érvényesítéséből vagy természetesen a bűnös parancsok kiadásából állnak össze.

Mint emlékeztet, az ún. taxisblokádkapcsán az Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy „[a] köztársasági elnök főparancsnoki funkciója az elnök alkotmányjogi jogállásának része, és nem a Magyar Honvédségben illetve a Határőrségben viselt rang vagy beosztás. A fegyveres erők főparancsnoka a fegyveres erőknél kívül áll, azoknak irányítója és nem vezetője.”³⁴ [Csak emlékeztetünk arra, hogy az Alkotmány itt értelmezett 29. § (2) bekezdése szó szerint azonos az Alaptörvény 9. cikk (2) bekezdésével.]

Tekintsünk el az Alaptörvénynek a „különleges jogrendre” vonatkozó szabályai vizsgálatától és ott a köztársasági elnöknek a hadiállapot kinyilvánításában, a rendkívüli állapot kihirdetésében, a Honvédelmi Tanács létrehozásában és elnöklésében játszott szerepének³⁵ az elemzésétől, amelyhez tényleges gyakorlat híján csak a nyelvtani értelmezést és összehasonlító jogi példákat lehet segítségül hívni. Ráadásul a magyar jogtörténeti hagyományok sem tudnak segíteni.³⁶ Mindenesetre szorítkozunk arra, hogy a különleges jogrendre vonatkozó alaptörvényi szabályok nyelvtani értelmezésükben *prima facie* (és logikus összhangban az ún. kancellári demokrácia 1989/90-ben átvett, majd 2011-ben és azt követően még inkább kibontakoztatott jellemzőivel) sokkal inkább a kormány alkotmányjogi pozíciójának ideiglenes további erősítését jelentik, mintsem a köztársasági elnök operatív katonai döntéseinek alkotmányos alapjait.

Így viszont továbbra sem világos, hogy a Római Statútumban felsorolt bűncselekmények és a mindenkori magyar köztársasági elnök milyen logikai kapcsolatba hozhatók egymással. Azaz a hivatali hatáskörben vagy a magánminőségben (vagy hivatali idejében, vagy a hivatali idejét megelőzően) elkövetett cselekmények lehetnek-e – elvben – olyanok, amelyek miatt a felelősségre vonás elvi lehetősége annyira aggasztónak tűnhet? Nézetünk szerint az alkotmányjogilag „gyenge”, azaz a nem prezidenciális vagy éppen csak félprezidenciális köztársasági elnökök esetében meglehetősen nehéz elképzelni olyan helyzetet, amikor a köztársasági elnök lépése a Római Statútum szerinti bűncselekményeket valósítana meg. Magyarországon pedig

³⁴ 48/1991. (IX. 26.) AB határozat, A/3. a) pont.

³⁵ Alaptörvény 48. cikk (3), (5) és (8) bek., 49. cikk (1), (2) és (3) bek.

³⁶ Háborús összefüggésekben Ferenc József és IV. Károly uralkodói és 1920 után Horthy Miklós kormányzói jogosítványai kevés támpontot nyújtanak, hiszen főhadúri minőségük (és több más, többek között külügyi jogosítványaik) a közjogilag „erős államfő” prerogatíváival jártak együtt. Nem nyújt segítséget a *Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. tv.* sem, amelynek – a vizsgált tárgykörben – nem volt tényleges gyakorlata.

még az Alaptörvény szerinti ún. különleges jogrend keretei között sem valószínű, hogy az államfő a Honvédelmi Tanács tagjaként a Római Statútum szempontjából releváns bűnös döntés (ti. már egy operatív döntés) meghozatalában venne részt.³⁷

Hátra van azonban az az elméleti eset, amelyet még meg kell vizsgálnunk, hogy a köztársasági elnök hivatali ideje alatt, de magánminőségében követne el olyan cselekményt, amely a Római Statútum hatálya alá esik. Ám lássuk be, hogy ez – figyelemmel a Római Statútum fentebb hivatkozott szabályaira – tulajdonképpen fogalmilag képtelenség. Hivatali időben, de magánminőségben (?) népirtásra utasítani vagy azt tevőlegesen elkövetni...? Magánminőségben apartheidet gyakorolni, magánminőségben emberek ellen fegyveres összeütközésben bűnös hadviselési módot gyakorolni, tiltott fegyvereket használni...? Az államfő esetében fogalmilag kizárt, hogy erre sor kerülhetne. (Az államfő magánminőségében lényegében családi, baráti látogatásokat, természetbeni túrákat vagy múzeum- és képtárlátogatást tehet, vadászati, horgászati, evezési, esetleg borászati, képzőművészi, szépírói, kutatói vagy éppen állatbaráti szenvedélyeinek hódolhat.) Ha mégis bekövetkezne az, hogy magánminőségében vett volna részt a Római Statútum által büntetni rendelt cselekmény elkövetésében – bár kétkedünk abban, hogy bárki tudna erre racionális példát kitalálni –, úgy az *impeachment* eljárás, éppen annak szövegezése miatt, erre megfelelő szankcionálási lehetőséget nyújt.

Mi a helyzet az illetőnek a köztársasági elnöki tisztségbe emelés előtt elkövetett cselekményeivel? Elképzelhető-e, hogy korábban a Római Statútum hatálya alá eső cselekményt hajtott volna végre, és mindez rejtve maradhatott az adott személy kiválasztásában és jelölésében döntő szerepet játszó politikusok vagy az éppen adott ellenzék előtt? Nyilvánvalóan nem.

Mennyi valószínűsége van annak, hogy az illető tevőleges közreműködése elérte azt a szintet, amely a Római Statútum alkalmazását involválja: azaz a bűnös tevékenységet (ne feledjük: népirtás, emberiesség elleni bűncselekmények, háborús bűncselekmények, agresszió) a *parancsnoki ranglétra igen magas fokán állva* hajtotta volna végre? Meggyőződésünk, hogy ennek a valószínűsége: zéró.

De ha egyszer valamikor mégis ilyen személyt választanának meg, ugyan milyen jogi akadálya lenne az *impeachment* eljárás megindításának a parlamentben, figyelemmel arra, ahogyan azt az elfogadásakor értelmezték az országgyűlési képviselők? Akikhez a magyar legfőbb ügyész közvetítésével eljut az ICC főügyésze által összeállított részletes dokumentáció, amely szakmai szempontú részletességgel írja le, hogy szerinte hol és mi történt, és milyen bizonyítékok alapján jutott ő arra a következtetésre, hogy a Római Statútum szerint az adott személy tekintetében az ő intézménye is eljárásra jogosult.

³⁷ Az Alaptörvény 49. cikk (3) bek. szerint „[a] Honvédelmi Tanács dönt [...] a Magyar Honvédség külföldi [...] alkalmazásáról”. E szemérmes fordulatnak a realitások talaján maradván a tényleges értelme egy NATO védelmi akcióban való konkrét részvétel alaptörvényi háttérének megteremtésével azonosítható, és eleve a 48. cikkel összhangban értelmezendő.

5. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ELJÁRÁSÁNAK ÜTEMEI ÉS A KOMPLEMENTARITÁS ELVÉNEK ÉRVÉNYESÍTÉSI SZABÁLYA

Mindeddig már többször hivatkoztunk az *impeachment* eljárás fontosságára és idevágó jellegére. Az olvasó számára – ha nem nemzetközi jogász – talán azonban nem világos, miért is kapcsolódik vagy miért kapcsolható ez az alkotmányos intézmény a Római Statútumhoz.

Az egykori Bárándy-javaslat és a 2016-os Trócsányi-javaslat egyaránt nagy hangsúlyt fektetett annak bemutatására, hogy az ICC nem a nemzeti büntető joghatóság helyébe, hanem melléje lép.³⁸ A szakirodalom³⁹ ezt mint a Római Statútum egyik legfőbb sajátosságát méltatja és elemzi a gyakorlat tapasztalatai alapján.

A komplementaritás azt jelenti, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság akkor jár el, ha az állam nem tudja vagy nem akarja a felelősségre vonást elvégezni: ha megtörtént vagy ha folyamatban van a kivizsgálás és annak eredményei alapján a felelősségre vonás, amely a jogállamiság elveit betartva az elkövetett cselekménnyel adekvát szankció kiszabására vezet (vagy pedig ha ezen elvek betartásával, de jogszerű felmentésre, az eljárás megszüntetésére került sor), akkor az ICC nem jár el, hiszen érvényes a kétszeres eljárás tilalma, az ún. *ne bis in idem* elve. Ha azonban az állam tudatosan nem jár el (vagy az eljárás ugyan megállapította a bűnösséget, de indokolatlanul enyhe büntetést szabott ki) vagy pedig nem is képes eljárni (például az elhúzódozó polgárháború szétverte a hazai bírósági rendszert vagy egyéb olyan körülményeket teremtett, hogy a bíróságok nem tudnak pártatlanul, függetlenül eljárni ezekben az ügyekben), akkor az ICC joghatósága megáll.

Az ICC elé mindenekelőtt akkor kerülhetnek ügyek, ha a Római Statútum részes államának területén vagy azok állampolgárai közreműködésével valósultak meg az említett bűncselekmények. Ilyenre bármely részes állam felhívhatja az ICC figyelmét, akár területi, akár személyi alapon érintett benne, de akár közvetlen kapcsolat nélkül is. Az államok azonban nem egy konkrét ügyet vihetnek a Nemzetközi Büntetőbíróság elé, hanem egy több vagy éppen sok-sok ügyből összeálló *helyzetet*, amelyből a főügyész határozza meg a cselekmények jellegét, súlyát, az áldozatok számát és a cselekmények kihatását, figyelembe véve a feldolgozandó ügyeket. Arra is lehetőség van, hogy a főügyész saját hatáskörben (*proprio motu*) – figyelemmel a Római Statútum hatálya alá eső bűncselekmények súlyára, volumenére, kihatásaira és az áldozatok számára – válasszon ki részes államokbeli helyzetet. Ez

³⁸ „A Bíróság nemzeti intézményeket kiegészítő jellegéből (komplementaritás) következően a fenti feltételek teljesülése esetén is csak akkor járhat el, ha az erre egyébként jogosult állam nem kívánja vagy nem képes gyakorolni büntető joghatóságát.” T/10722. sz. törvényjavaslat (7. lj.) 200. (Ez a mondat szó szerint azonos a Bárándy-javaslat megfelelő mondatával.)

³⁹ ÁDÁNY Tamás Vince: „A komplementaritás elve a gyakorlatban” *Kül-Világ* 2012/4, 60–75, *bit.ly/2I2LwOI*; BÉRES Nóra: „Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának vitás kérdéseiről” *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* 2015, 203–212, *bit.ly/2G60DUY*; Kovács Péter: „Nemzetközi büntetőbíráskodás” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYOK Gábor), *bit.ly/2OYqI4* (2018).

a hatáskör az adatgyűjtés tekintetében eleve adott, azonban a *proprio motu* eljárás nyomozati fázisba csak akkor léphet át, ha arra az ICC ún. tárgyalás-előkészítő kamarája engedélyt ad, amennyiben elégségesnek találja az eljárás folytatásának megalapozottságát alátámasztó főügyészi bizonyítékokat. A Biztonsági Tanács is utalhat *helyzeteket* a Nemzetközi Büntetőbíróság elé, függetlenül attól, hogy a területi vagy állampolgári alapon érintett állam részese-e a Római Statútumnak.

Az ICC előtt a „helyzet” általánosabb köréből úgy kerül kiválasztásra a konkrét „eset”, hogy az sokban emlékeztet az államok nemzeti büntetőeljárására. Az államok gyakorlatában, 1. ha bűncselekmény elkövetésének tényét vagy gyanúját észleli a hazai bűnüldöző szerv, akkor – hacsak nem egyértelmű „tetterés” történt – 2. az adatgyűjtés és az adatok elemzése alapján nyomozás indítása mellett dönt, de 3. egyelőre gyakran csak ismeretlen tettes ellen. 4. Utóbb, ha a nyomozás során konkrét személyek kerülnek látóterbe, akkor dönt a nyomozó hatóság arról, hogy van-e közöttük egy (vagy több) olyan, aki eleve vagy a nyomozás folytatása eredményeként az elkövetéssel alaposan gyanúsítható.

Az ICC főügyésze lényegében ugyanezen logika mentén halad az elemzés, az előzetes vizsgálódás, a nyomozás, a vádemelés szakaszaiban. A vádemelés megalapozottságát az ICC tárgyalás-előkészítő kamarája ellenőrzi, amikor dönt a vád befogadásáról. Ez a szerep itt már a nyomozati bírói/vizsgálóbírói funkcióra emlékeztet. E vizsgálati lépéssorozatban a komplementaritást folyamatosan vizsgálja a főügyész,⁴⁰ valamint – amikor az ügy adott fázisa előtte van – a tárgyalás-előkészítő kamara. Ha az állam lebonyolította, beindította vagy – menet közben – beindítja a hazai eljárást, feltéve, hogy az a jogállamisági kritériumoknak megfelel, akkor a kiegészítő joghatóság elve értelmében az ICC nem rendelkezik joghatósággal. Ennek tényét hivatalból és az érintett kormányok együttműködése alapján vizsgálja.⁴¹ A komplementaritást – ha van ténybeli alapja – kifogásként az egyén vagy a kormány is felvetheti. (A főügyész a gázai tengeri blokádtörési kísérlettel szembeni izraeli fellépés ügyében hozott döntésében azt is hangsúlyozta, hogy a maga részéről kötelességének tekinti az indokolatlan, zaklató nyomozati eljárások – „*unwarranted*” or „*frivolous*” investigations – megakadályozását.⁴²)

Mindebből viszont az következik, hogy abban a fentiek szerint igen-igen valószínű esetben, ha a köztársasági elnök – akárki legyen is az – a vizsgálatban egy-

⁴⁰ „47. As confirmed by the Appeals Chamber, the first question in assessing complementarity is an empirical question: whether there are or have been any relevant national investigations or prosecutions. [...] this assessment cannot be undertaken on the basis of hypothetical national proceedings that may or may not take place in the future: it must be based on the concrete facts as they exist at the time. [...] 58. [...] The complementarity assessment is made on the basis of the underlying facts as they exist at the time of the determination and is subject to revision based on change in circumstances.” The Office of the Prosecutor: „Policy Paper on Preliminary Examinations” November 2013, 12, 14–15, §§ 47, 58, bit.ly/24HzhZw.

⁴¹ The Office of the Prosecutor: „Policy Paper on Case Selection and Prioritisation” 15 September 2016, 11, § 31, bit.ly/2czlDny.

⁴² Preliminary examination of the situation on registered vessels of the Union of the Comoros, the Hellenic Republic of Greece, and the Kingdom of Cambodia Final decision of the Prosecution concerning the „Article 53(1) Report” (ICC-01/13-6-AnxA), dated 6 November 2014 (29 November 2017), 19, § 31, bit.ly/2OUEzss.

általán előtérbe kerülne, a magyar jogalkalmazónak kellő ideje van arra, hogy az *impeachment* eljárást beindítsa, figyelemmel mindazokra az anyagokra, amelyekkel a főügyész ellátja magyar kapcsolattartóját.⁴³ A *rule of law* szabályait nyilván szigorúan betartó *impeachment* eljárás, amelynek során az Alkotmánybíróság vagy kimondja a megfosztást (és a bűncselekmény miatti felelősségre vonás megy tovább a maga hazai útján), vagy pedig alaptalannak nyilvánítja a kezdeményezést, olyan, mint amilyen megoldást számos állam elegendőnek tartott ahhoz, hogy csatlakozzon a Római Statútumhoz. Mivel az alkotmánybírói eljárás aprólékosan mérlegelte a bizonyítékokat,⁴⁴ a magyar állam a komplementaritás elvére ebben az esetben magától értetődően hivatkozhat.

Egykori alkotmánybíróként a „cseppformájú asztal” feletti viták során gyakran hallottam – döntően az *actio popularis*ok keretei között felvetett, esetenként megalapozott, de igen gyakran erőszakolt iskolahipotézisekben előálló alkotmányellenesség mesterkéltségéig – azt az érvet, hogy „nem állhat elő az a helyzet...” Itt is éppen erről van szó. Egyszerűen „nem állhat elő az a helyzet”, amitől tartanak azok, akik a Római Statútum kihirdetésének folyamatát visszatérően megakasztják, mint az 2014 novemberében vagy 2016 júniusában is történt.

6. A RÓMAI STATÚTUM KIHIRDETÉSÉNEK AKADÁLYOZÁSA ÉS HALOGATÁSA NYOMÁN BEÁLLT JOGRENDSZERI KOHERENCIAZAVAROK

A Római Statútum kihirdetésének tizenhat éve tartó halogatása egyáltalán nem következmények nélküli dolog.

Blutman László professzor nagydoktori értékező eljárásában opponensként a bírálóiban egy példával próbáltam alátámasztani, hogy a disszertáns elvont tételei nemcsak olümposzi magaslatokban relevánsak, hanem gyakorlati értékűek. E példát abban az összefüggésben állítottam össze, ahogyan egy egyszerű jogalkalmazó egyik napról a másikra kínos helyzetbe kerülhet, ha egy ICC letartóztatási parancs kerül elé egy ilyen-olyan okból éppen Magyarországon tartózkodó külföldit vagy éppen magyar állampolgárt, esetleg kettős – de részben magyar – állampolgárt érintve, és el kell döntenie, hogy az egymáshoz nem problémamentesen illeszkedő alkotmánybírói határozatokból akkor mi is vonatkozik a ki nem hirdetett Római Statútumra, és főleg hogy az ő számára ebből mi is következik.⁴⁵

Azóta újabb példák hozhatók arra, hogy mit eredményezett a különböző büntetőjogi jogszabályokban – amelyekben hol „*kihirdetett* nemzetközi szerződésre” utalnak, hol a „kihirdetett” jelző nélkül csak „nemzetközi szerződésre” – a Római Statútum kihirdetésének elmaradása: ezt finomkodva koherenciazavarnak lehet nevezni. Lássuk ezeket közelebbről, kérdésekként!

⁴³ Ti. a legfőbb ügyészt.

⁴⁴ Abtv. 35. § (4) bek.

⁴⁵ Kovács Péter: „Értékelés Blutman László A nemzetközi jog érvényesülése a magyar jogban: fogalmi keretek c. értekezéséről”, kül. 9–11, *bit.ly/2UDSIGu*.

1. Alkalmazható-e a Btk. 289. §-a (nemzetközi bíróság előtt elkövetett igazságszolgáltatás elleni bűncselekmény⁴⁶) az ICC-vel összefüggésben, amíg a Római Statútum – amelynek 70. cikke írja le ezt a bűncselekményt – nincs kihirdetve? (Az alkalmazás jelenti a büntetést és a jogsegélyi természetű együttműködést, például a szökésben levő és itthon megtalált gyanúsítottal szemben.)

2. Alkalmazható-e a Btk. 295. §-a (vesztegetés bírósági vagy hatósági eljárásban⁴⁷) és 296. §-a (vesztegetés elfogadása bírósági vagy hatósági eljárásban⁴⁸) az ICC-vel összefüggésben, amíg a Római Statútum nincs kihirdetve, de amelynek 70. cikke már köti Magyarországot mint részes államot?

3. Alkalmazható-e a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló törvénynek a külföldi ítélet elismerésére vonatkozó szabálya⁴⁹ az ICC-vel összefüggésben, amíg a Római Statútum nincs kihirdetve?

4. Alkalmazható-e a büntetőeljárásról szóló törvény 30. § g) pontja⁵⁰ az ICC-vel összefüggésben, amíg a Római Statútum nincs kihirdetve? (Hogyan kapcsolódik ez ahhoz a válaszhoz, amelyet a fenti 1., 2. és 3. kérdésre adunk?)

5. Alkalmazható-e a büntetőeljárásról szóló törvény 101. § (2) pontja⁵¹ az ICC-vel összefüggésben, amíg a Római Statútum nincs kihirdetve?

6. Alkalmazható-e a büntetőeljárásról szóló törvény 136. § (8) pontja⁵² az ICC-vel összefüggésben, amíg a Római Statútum nincs kihirdetve?

⁴⁶ Nemzetközi bíróság előtt elkövetett igazságszolgáltatás elleni bűncselekmény, Btk. 289. § „A 268–282. § szerint büntetendő, aki az ott meghatározott bűncselekményt *törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződéssel* vagy az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa kötelező határozatával *létrehozott nemzetközi büntető bíróság*, illetve az Európai Unió Bírósága előtt folyamatban lévő eljárás során vagy azzal kapcsolatban követi el.” (Kiem. – K. P.)

⁴⁷ Vesztegetés bírósági vagy hatósági eljárásban, Btk. 295. § (2) „Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki az ott meghatározott bűncselekményt *törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződéssel* vagy az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa kötelező határozatával *létrehozott nemzetközi büntető bíróság*, illetve az Európai Unió Bírósága előtt folyamatban lévő eljárás során vagy azzal kapcsolatban követi el.” (Kiem. – K. P.)

⁴⁸ Vesztegetés elfogadása bírósági vagy hatósági eljárásban, Btk. 296. § (2) „Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki az ott meghatározott bűncselekményt *törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződéssel* vagy az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa kötelező határozatával *létrehozott nemzetközi büntető bíróság*, illetve az Európai Unió Bírósága előtt folyamatban lévő eljárás során vagy azzal kapcsolatban követi el.” (Kiem. – K. P.)

⁴⁹ 1996. évi XXXVIII. tv. a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről 1. cím, Külföldi ítélet elismerése 47. § (5) „Külföldi ítéleten *törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződéssel*, továbbá az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa kötelező határozatával *létrehozott nemzetközi büntetőbíróság* jogerős ítéletét is érteni kell.” (Kiem. – K. P.)

⁵⁰ A kizárólagos ügyészségi nyomozás, 2017. évi XC. tv. a büntetőeljárásról (Be.) 30. § „Kizárólag az ügyészség végzi a nyomozást a következő bűncselekmények miatt: [...] g) a nemzetközi bíróság előtt elkövetett igazságszolgáltatás elleni bűncselekmény.”

⁵¹ Be. 101. § (2) „*Törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződéssel* vagy európai uniós jogi aktussal *létrehozott szerv*, a szerv ilyen jogforrásban meghatározott feladatainak ellátásához szükséges mértékben és időtartamban az (1) bekezdésben foglaltak szerint ismerheti meg az eljárás ügyiratait.” (Kiem. – K. P.)

⁵² A kézbesítési megbízott, Be. 136. § (8) „A kézbesítési megbízottra vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók olyan államban lakóhellyel, tartózkodási hellyel vagy székhellyel rendelkező terhelt, sértett, vagyoni érdekelt és egyéb érdekelt részére történő kézbesítés esetében, amely állam vonatkozásában *nemzetközi szerződés* vagy az Európai Unió kötelező jogi aktausa *e rendelkezésektől eltérő, meghatározott kézbesítési módokat tesz csak lehetővé*.” (Kiem. – K. P.)

7. Alkalmazható-e a büntetőeljárásról szóló törvénynek a büntetőeljárás felfüggesztésének és újrakezdésének különböző eseteit rögzítő 394. § (1) bekezdés *e*) pontja,⁵³ 396. § (1) bekezdés *b*) és *c*) pontja,⁵⁴ 488. § (1) bekezdés *g*) pontja⁵⁵ és 491. § (1) bekezdés *b*) pontja⁵⁶ az ICC-vel összefüggésben, amíg a Római Statútum nincs kihirdetve? Ez az utóbbi kérdéssor annak függvényében érdekes gondolatki-sérletekre ad alkalmat, hogy a nyelvtani értelmezés szerint a felfüggesztésre már ma is sor kerülhet (ti. a vonatkozó törvénypontok csak nemzetközi büntetőbíró-ságra utalnak, csupa kisbetűvel), míg az újrakezdésről szóló törvénypontok már a törvényben *kihirdetett* nemzetközi büntetőbíró-ságra utalnak. Azaz ha szó szerint értelmezzük, akkor fel kell függesztenünk, de tilos újrakezdenünk...

8. Alkalmazhatók-e a büntetőeljárásról szóló törvénynek a nemzetközi elfogatópa-rancsra vonatkozó szabályai, amíg a Római Statútum nincs kihirdetve? (Nemzetközi elfogatóparancsot ugyanis az ICC is kibocsáthat, a büntetőeljárásról szóló törvény pedig a nemzetközi elfogatóparancsot érintő rendelkezéseiben nem utal nemzetközi büntetőbíró-ságra, sem kisbetűvel, sem másként, sem „törvényben kihirdetett” elő-taggal, sem másként.⁵⁷)

A fenti kérdéseket annak függvényében szemléljük, hogy a Római Statútum hatálybalépése óta – a magyar ratifikációból következő részesi mivolt miatt – a Nemzetközi Büntetőbíró-ság irányából értelemszerűen az együttműködési kötelezett-ségre vonatkozó szabályok teljesítése a joggal elvárt magatartás. A Római Statútum 93. cikke több olyan alpontot tartalmaz, amelyekkel éppen a fenti kérdések függ-nek össze.⁵⁸

⁵³ Az eljárás felfüggesztésének okai, Be. 394. § (1) „Az ügyészség és a nyomozó hatóság felfüggesz-ti az eljárást, ha [...] *d*) nemzetközi elfogatóparancs, illetve európai elfogatóparancs alapján más állam hatósága az elkövető átadását vagy kiadatását elhalasztotta, vagy [...] *e*) nemzetközi bünte-tőbíró-ság a joghatósága alá tartozó ügyben a magyar hatóságot a büntetőeljárás átadása érdeké-ben megkeresi.” (Kiem. – K. P.)

⁵⁴ A felfüggesztett eljárás folytatása, Be. 396. § (1) „Az ügyészség és a nyomozó hatóság – ha e tör-vény kivételt nem tesz – az eljárás folytatását rendeli el, ha *b*) a 394. § (4) bekezdés *e*) pontja ese-tén a nemzetközi büntető bíró-ság alapokmányát kihirdetve, illetve alapokmányából fakadó kötele-zettségek végrehajtásáról szóló törvény az eljárást folytatását előírja.” (Kiem. – K. P.)

⁵⁵ Be. 88. § (1) „A bíróság felfüggesztheti az eljárást, ha [...] *g*) nemzetközi büntetőbíró-ság a jogható-sága alá tartozó ügyben a magyar hatóságot a büntetőeljárás átadása érdekében megkeresi.” (Kiem. – K. P.)

⁵⁶ Be. 491. § (1) „A bíróság az eljárást folytatja, ha *a*) az eljárás felfüggesztésének oka megszűnt, *b*) a 488. § (1) bekezdés *g*) pontja alapján történt felfüggesztés esetén azt a nemzetközi büntető bíró-ság alapokmányát kihirdetve, illetve alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról szóló törvény előírja.” (Kiem. – K. P.)

⁵⁷ E tekintetben hallatlanul érdekes és a technikai részeket illetően igen informatív az Interpol és az Europol magyar összekötőjének tanulmánya. A szerző (az ORFK Nemzetközi Büntügyi Együttműködési Központ ezredese) bemutatja, hogy az ICC letartóztatási parancsait, amennyiben az ICC kérte *in concreto* az Interpol segítségét (az ICC és az Interpol közötti megállapodás alapján), a magyar hatóságok – az Interpol irányában fennálló kötelezettségük alapján – mint az Interpol által kiadott letartóztatási parancsot végre tudják hajtani. HEGYALJAI Máttyás: „A nemzetközi bűnügyi együttműködés” *Kül-Világ* 2012/4, 1–14, kül. 10–14, *bit.ly/2G7sKDu*.

⁵⁸ Római Statútum 93. cikk (Az együttműködés más formái). Lásd ezek közül pl. (rövidítve): (a) szem-lyek azonosítása, és tartózkodási hely, illetve dolgok feltalálási helyének megállapítása; (b) bizo-nyításfelvétel, szakvélemények; (c) kihallgatás; (d) iratkézbesítés; (e) tanúkenti vagy szakértőkenti

Tekintettel arra, hogy a főügyész a grúziai helyzet⁵⁹ tekintetében a nyomozás fázisában, míg az ukrán helyzet⁶⁰ esetében az előzetes vizsgálódás fázisában van, egyik napról a másikra előállhat az, hogy egy olyan hazai ügy iránt, mint amilyen az ún. donyeccki harcosé⁶¹ volt, hirtelen hágai érdeklődés mutatkozik, hátha az érintett tud vagy mondott olyat a magyar eljárás során, ami alkalmas lehet a kirakós különböző darabkáinak összeillesztésére. Nyilvánvalóan mindenekelőtt a bírák és az ügyészek, valamint a rendőrség/határőrség személyzete lesz érintve az ilyen konfliktushelyzetekben.

A bírót munkájában az Alaptörvény 28. cikke talán segíti, bár az már nem biztos, hogy az ottani hivatkozások is. Ott ugyanis rátalál a Q) cikkekre,⁶² de nem tudja, hogy azon belül a (2) bekezdésre vagy a (3) bekezdés második mondatára figyeljen-e inkább. Az külön kérdés számára, hogy a 26. cikk (1) bekezdés második tagmondatát⁶³ hogyan egyeztesse a Q) cikk (3) bekezdésének második mondatával,⁶⁴ a törvényileg ki nem hirdetett Római Statútumra való törvényi hivatkozások fényében. Az egykori Alkotmány és a mai Alaptörvény struktúráját összevetve az sem világos számára, hogy a római számmal, a betűvel és az arab számmal jelölt cikkek egymás között hierarchikus viszonyban vannak-e vagy sem, és ebben az alkotmánybírói gyakorlat sem nyújt biztos eligazítást.

Az adott ügyben eljáró bíró vagy ügyész azt is kérdezheti magától, hogy lehet az, hogy a ratifikált Római Statútum alkotmányos illeszkedésének megítélésekor problémás lehet az a szövegrész, amely szinte szó szerint azonosan szerepel a több mint hatvan évvel ezelőtt ratifikált, majd kihirdetett genocidiumegyezményben,⁶⁵ és bár kicsit másként, de a több mint negyven éve kihirdetett apartheidegyezményben⁶⁶

megjelenés elősegítése; (f) személyek ideiglenes átadása; (g) exhumálás, (h) házkutatások és lefoglalások; (i) jegyzőkönyvek, dokumentumok megküldése.

⁵⁹ *bit.ly/2OSsOck*.

⁶⁰ *bit.ly/2Kh3df6*.

⁶¹ SZEMÁN László János: „Donyeccki harcosoktól kapott kiképzést L. Krisztián” *Magyar Idők* 2017. szeptember 28., *bit.ly/2U3tSf0*; ALBERT Ákos: „Csalódott Magyarországon, elment harcolni Donyeckbe a magyar rendőr” *444.hu* 2017. december 5., *bit.ly/2YV3ZBJ*; SZEMÁN László János: „Vitatják a donyeccki zsoldos elmeállapotát” *Magyar Idők* 2018. február 16., *bit.ly/2uU5pyk*; JOÓB Sándor: „Két év felfüggesztettet kapott az orosz szakadárknál Donyeckben harcoló magyar” *Index.hu* 2018. április 3., *bit.ly/2UFf3DM*.

⁶² Alaptörvény Q. cikk: „(1) Magyarország a béke és a biztonság megteremtése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával. (2) Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját. (3) Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.”

⁶³ Alaptörvény 26. cikk „(1) A bírák függetlenek, és csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélezési tevékenységükben nem utasíthatóak.”

⁶⁴ Alaptörvény Q) cikk „(3) A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.”

⁶⁵ *1955. évi 16. tvr. a népirtás büntetvény megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről* V. cikk „A népirtást vagy a III. Cikkben felsorolt más cselekmények bármelyikét elkövető személyek büntetés alá esnek függetlenül attól, hogy államvezetők, hivatalos vagy magánszemélyek.”

⁶⁶ *1976. évi 27. tvr. az apartheid bűncselekmények leküzdéséről és megbüntetéséről szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésén, 1973. november 30-án elfogadott nem-*

is, ám egyiknél sem élt akkor fenntartással Magyarország. Aligha érti, miért kerülhetett közben aggályok nélkül törvénykénti kihirdetésre olyan (ti. az Európai Unió és partnerállamai közötti) szerződések sorozata, amelyek egyikük éppen az – itthon alkotmányellenesség gyanújával terhelt – Római Statútum teljes körű végrehajtásának fontosságát hangsúlyozza.⁶⁷

De mer-e ma egy ki nem hirdetett szerződést alkalmazni egy jogalkalmazó? Mer-e *contra legem* dönteni? Mer-e ma alkalmazni olyan hatályos jogszabályt, amelyik kihirdetett szerződésre utal tovább, ha az adott szerződésről köztudott, hogy nincs kihirdetve?

7. ZÁRSZÓ ÉS KÖVETKEZTETÉSEK GYANÁNT

Minden tematikus folyóiratszámra szánt írásmű szerzője szembesül azzal, hogy még sok mondanivalója lenne, de tudja, hogy a szerkesztők türelmének is van határa.⁶⁸ Így azzal zárjuk e tanulmányt, hogy hangsúlyozzuk:

1. Nincs semmilyen alkotmányos akadálya a Római Statútum és a magyar Alaptörvény összeilleszthetőségének.

zetközi egyezmény kihirdetéséről IV. cikk „Az Egyezményben részes államok vállalják: a) hogy megteszik mindazokat a törvényhozási, vagy egyéb intézkedéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy leküzdjék és megelőzzék az *apartheid* bűncselekményének és az ahhoz hasonló elkülönítési politikának, vagy ezek kinyilvánításának bármiféle bátorítását és megbüntetik azokat a személyeket, akik az ilyen bűncselekményekben bűnösök, b) olyan törvényhozási, igazságszolgáltatási és államigazgatási intézkedéseket tesznek, amelyek alapján üldözik, bíróság elé állítják és – törvényeiknek megfelelően – megbüntetik azokat a személyeket, akik a jelen Egyezmény II. cikkében meghatározott cselekményekért felelősek, vagy ilyen vád terheli őket, tekintet nélkül arra, hogy ezek a személyek annak az államnak a területén laknak-e, ahol a cselekményt elkövették, vagy hogy ennek az államnak, vagy valamely más államnak állampolgárai, vagy hontalan személyek-e.”

V. cikk „Az Egyezmény II. cikkében felsorolt cselekményekkel vádolt személyekkel szemben az Egyezményben részes bármely olyan állam illetékes bírósága eljárhat, amelynek a vádlottal szembeni eljárásra joghatósága van, vagy eljárhat nemzetközi büntető bíróság is az Egyezményben részes azoknak az államoknak a tekintetében, amelyek e bíróság joghatóságát elfogadják.”

⁶⁷ Lásd pl. 2015. évi III. tv. az egyezségről az Európai Unió és tagállamai, másrésről Mongólia közötti partnerségi és együttműködési Keretmegállapodás kihirdetéséről, bit.ly/215WFxM, valamint 2017. évi LXXX. tv. egyezségről az Európai Unió és tagállamai, másrésről Új-Zéland közötti kapcsolatokról és együttműködésről szóló partnerségi megállapodás kihirdetéséről, bit.ly/2YXwz5h. Az előbbiben a Nemzetközi Büntetőbíróság alcímet viselő 5. cikk, utóbbiban a 10. cikk az alábbiakat tartalmazza: „1. A Felek megerősítik, hogy az egész nemzetközi közösséget érintő legsúlyosabb bűncselekmények nem maradhatnak büntetlenül, a vádemlést nemzeti és nemzetközi szinten hozott intézkedésekkel kell biztosítani, adott esetben a Nemzetközi Büntetőbíróságon keresztül is. 2. A béke és a nemzetközi igazságügy megerősítésének előmozdítása kapcsán a Felek újolag megerősítik az alábbiakra vonatkozó elhatározásukat: (a) lépéseket tesznek a *Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútumának* (a továbbiakban: a Római Statútum), valamint adott esetben a kapcsolódó eszközök *végrehajtása érdekében*; (b) megosztják tapasztalataikat a regionális partnerekkel a Római Statútum ratifikálásához és végrehajtásához szükséges jogi módosítások elfogadását illetően; és (c) együttműködést folytatnak a Római Statútum egyetemessége és integritása céljának előmozdítása érdekében.” (Kiem. – K. P.)

⁶⁸ E határ tudomásulvétele a lábjegyzetekben szereplő jogszabályi idézetek drasztikus rövidítését eredményezte. Bízunk abban, hogy az olvasónak – ha további bizonyítékokat keres – lesz türelme az egyes jogszabályok csak számmal jelzett cikkeinek megkereséséhez és tanulmányozásához.

2. Az összeillesztheséget megkönnyíti, ha látjuk és értjük a Római Statútum intézményeinek és eljárási szabályainak összekapcsolódását. Ezt segíti, ha tanulmányozzuk a Római Statútum egymástól távol levő klauzuláinak összefüggéseit, az ICC ezek megértését segítő összefoglaló kiadványait, valamint a kérdésben releváns hivatalos főügyési jelentéseket, állásfoglalásokat és bírói tanácsi döntéseket, vagy legalább a hazai szakirodalmat.

3. A nemzetközi szerződések és a hazai alkotmányossági szabályok összeegyeztethetőségi vizsgálatának a modern államok alkotmánybírói gyakorlatában első lépése a szövegek egymásra tekintettel történő értelmezése, azaz annak vizsgálata, hogy van-e olyan *lege artis* korrekt értelmezés, amely a kettő együttélését lehetővé teszi.⁶⁹ Itt is ez a megoldás kulcsa.

4. Nem érhető sem itthon, sem külföldön, hogy ha egyszer már elvállalta az állam a nemzetközi jogi kötelezettséget a ratifikációval, és intézményei utólag észlelnek alkotmányos problémát, akkor kormánya miért nem kezdeményezi és miért nem tudja keresztülvinni az alkotmánymódosítást, miközben többnyire alkotmányozó többsége is van, és ezzel több mint féltucatszor élt is.

5. Bár a Római Statútum – vagy mindenestre rendelkezéseinek jelentős része – tulajdonképpen tudna önmagában is érvényesülni,⁷⁰ mégis célszerű kihirdetni a Római Statútumot mint szerződést, egységes egészként, mivel a) annyira hozzászokott a magyar jogalkalmazó a kihirdetéshez, hogy nem tudná kezelni ennek el-

⁶⁹ Ezt a szakirodalomban különbözőképpen nevezik, a leggyakoribb a Matter-doktrina, a *favor conventionis* elv, a *völkerrechtsfreundliche Auslegung*, az együttműködő alkotmányosság elve stb. elnevezés.

⁷⁰ Ezt azért állítjuk, mivel a Római Statútum számos eleme a magyar jogalkotó helyes lépése alapján gyakorlatilag szó szerint azonosan bekerült a Btk. különböző bűncselekményi tényállásokat felsoroló cikkeibe. Ezentúl meg kell említeni, hogy a Római Statútum egyes cikkei szó szerint azonosak más, Magyarország által ratifikált, majd törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés bizonyos cikkeivel. Ezek közül az 1948-as genocídiumegyezményről és az 1973. évi apartheidegyezményről fentebb már esett szó, de az 1899., 1907. és 1954. évi egyezmények, az 1949. évi genfi egyezmények és 1977. évi kiegészítő jegyzőkönyvei, bizonyos fegyverfajtákat betiltó egyéb nemzetközi egyezmények, mivel kihirdették azokat, a magyar jog részét képezik. Részben ezekkel egybeesően állíthatjuk, hogy számos római statútumbeli norma tulajdonképpen szokásjogi természetű szabály írásbeli megismétlése. A normák egy bizonyos csoportja pedig a szokásjogi vagy szerződési normákra vonatkozó nemzetközi bírói gyakorlat tömörített összefoglalása. Értelemszerűen döntően az egyes bűncselekmények leírásában köszön vissza mindez (azaz a Római Statútum 5., 6., 7., 8. és 8 bis cikkeiben), de egyértelmű egybeesések találhatók a bírói eljárási garanciák vonatkozásában a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányával, az Emberi Jogok Európai Egyezményével, a háborús és az emberiség elleni bűntettek elvülésének kizárásáról szóló 1968. évi egyezményével, a felelősségi formációk tekintetében az egykori nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék joggyakorlatával stb. Ráadásul a Római Statútumnak azon elemei, amelyek nem normatív, hanem konstitutív jellegűek (pl. a pozíciók betöltésének szabályai, az egyes intézmények funkcióit és az intézmények egymás közötti együttműködésének technikáját leíró szabályok), természetüknél fogva nem is tudnak az államok belső jogával kapcsolatba kerülni. A kérdés elméleti hátteréhez, egyéb példákat is bemutatva lásd Kovács Péter: *Nemzetközi közjog 3.* (Budapest: Osiris 2016) 69, § 139, valamint Kovács Péter: „A nemzetközi jog és a belső jog szimbiózisa az új Büntető Törvénykönyvben?” *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica* 2014, 337–356, bit.ly/2YZGiZ9. De reális-e elvárni a magyar jogalkalmazótól, hogy a döntéséhez rendelkezésére álló rövid idő alatt szálazza szét, mi az a Római Statútumban, ami más, itthon kihirdetett egyezményben ugyanígy van, és mi az, ami szokásjogi természetű miatt az Alaptörvény értelmében is eleve része a magyar jognak?

maradását, dacára a dualista rendszerekben még létező kivételeknek, és b) annyi kereszthivatkozás van a különböző büntetőjogi vonatkozású törvényekben a *nemzetközi büntetőbíróság alapokmányát kihirdető, illetve alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról szóló törvényre*, hogy a kihirdetés elmaradása a koherenciazavar szélesedését vagy számos törvény módosításának szükségességét implikálná. (Utóbbi valójában szintén több újabb problémát eredményezne.⁷¹⁾

6. Bár védhető – és az eddigi parlamenti törvényhozási-kihirdetési gyakorlat-hoz jól illeszkedik – a Trócsányi-javaslatnak az megoldása, hogy ameddig az ún. agressziós klauzulának a kampalai elfogadását a magyar állam formálisan nem erősíti meg, addig a tekintetben még nincs is mit kihirdetni, de megfontolható egy olyan kodifikációs megoldás is, hogy figyelemmel arra, hogy a részes államok közgyűlése immár aktiválta⁷² a kampalai módosításokat, kihirdetik a teljes szöveget, azzal, hogy a 8 bis, 15 bis és 15 ter cikk akkor lép Magyarország vonatkozásában hatályba, amikor ezeknél megtörtént a külön kötelezettségvállalás⁷³ és az hatályba is lépett, amiről a külügyminisztérium a formális tájékoztatást majd megadja a *Magyar Közlönyön* keresztül.⁷⁴

7. A miniszteri indokolásban a jelenlegi szöveget⁷⁵ – az immunitást érintő részben – esetleg lehetne csiszolni, hogy ne azt sugallja, hogy a Római Statútum jogal-

⁷¹ Így pl. a „törvénnyel kihirdetett” előtag törlése a „törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződéssel létrehozott nemzetközi büntető bíróság” fordulatból azt eredményezné, hogy a magyar Btk. és a többi említett büntetőjogi vonatkozású törvény automatikusan kimutatna olyan nemzetközi törvényszékekre, amelyek létrehozásában, működtetésében Magyarország nem vett, illetve nem vesz részt, amelyek adott esetben regionális, szubregionális igazságszolgáltatási testületek más földrészekben. Védhető az az álláspont is, amely védelemben kívánja részesíteni ezek büntetőjogi értékeit, de védhető az is, amelyik e téren nagyobb óvatosságot tanácsol.

⁷² ICC-ASP/16/Res.5 Resolution on amendments to article 8 of the Rome Statute of the International Criminal Court: „*The Assembly of the States Parties [...] 1. Decides to activate the Court’s jurisdiction over the crime of aggression as of 17 July 2018; 2. Confirms that, in accordance with the Rome Statute, the amendments to the Statute regarding the crime of aggression adopted at the Kampala Review Conference enter into force for those States Parties which have accepted the amendments one year after the deposit of their instruments of ratification or acceptance and that in the case of a State referral or proprio motu investigation the Court shall not exercise its jurisdiction regarding a crime of aggression when committed by a national or on the territory of a State Party that has not ratified or accepted these amendments; [...]” bit.ly/2KjEJSm.*

⁷³ Az agressziódefiníciót tartalmazó kampalai módosítást 2018. július 1-ig 35 állam erősítette meg, a NATO-tagok közül 15 (Belgium, Csehország, Észtország, Hollandia, Horvátország, Izland, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Németország, Portugália, Spanyolország, Szlovákia, Szlovénia), bit.ly/2tR5Zuw.

⁷⁴ Ezt jelen sorok írója azért javasolja, mivel az ICC honlapját tanulmányozó parlamenti képviselő azzal szembesülhet, hogy a Római Statútum ottani szövegéhez képest a kihirdetési törvényjavaslatból hiányzik három, fontosnak tekinthető cikk, úgy a hivatalos nyelven, mint magyar fordításban. Amennyiben az előterjesztő kitart a 2016-ban benyújtott megoldás mellett, ezt a problémát viszont érthetően, részletesen kell megjeleníteni az indokolásban.

⁷⁵ „Általános indokolás [...] 6. A Statútum belső jogrendbe illesztéséhez szükséges a mentelmi joggal kapcsolatos, kétharmados szavazattöbbséget igénylő sarkalatos törvények és a végrehajtással kapcsolatos törvények módosítása is. A Statútum 27. cikke úgy rendelkezik, hogy a Statútum »a hivatalos minőségre való tekintet nélkül egyaránt vonatkozik minden személyre«. A Statútum 27. cikke alapján a hatályos belső jogot úgy kell módosítani, hogy az érintett személyi kör jogállását szabályozó törvényekben biztosított mentelmi jog, illetve a büntetőjogi felelősségre vonást feltételelesen

kotási lépést vár el (ilyet ti. nem vár el, és ez szövegszerűen sem támasztható alá), hanem azt várja el, hogy ez ne jelentsen az együttműködést akadályozó problémát.⁷⁶

8. A Római Statútum kihirdetésének ütemezésétől függetlenül mihamarabb meg kell erősítenie Magyarországnak a kampalai agressziós kiegészítéseket, azaz a 8 bis, 15 bis és 15 ter cikket, valamint a 8. cikket érintő apróbb kampalai módosítást.⁷⁷

9. A fentiekből következően az lenne a helyes, ha folytatná a kormány az Országgyűlésben a 2016-ban összpárti egyetértéssel övezett kihirdetési törvényjavaslat vitáját, és a kihirdető törvényszöveget aláírásra terjesztené a köztársasági elnök elé, aki eldönti, aláírja-e, visszaküldi-e újratárgyalásra vagy alkotmánybírói bírósági kontrollt kér.⁷⁸

10. Mint jelen tanulmány azt bizonyítani törekedett, nem hozható racionális érv arra, hogy a köztársasági elnök miért ne írhatná alá a Római Statútum kihirdetésére irányuló törvényt. Az apparátusi aggályok – amennyire azt kívülről, logikai következtetésekkel és képviselői megjegyzések alapján rekonstruálni lehet – láthatóan megalapozatlanok,⁷⁹ sem nemzetközi jogi, sem alkotmányjogi⁸⁰ alapon nem védhetők.

elhalasztó egyéb mentesség ne akadályozza a Bíróságot a joghatósága alá tartozó cselekmények szerinti eljárásában.”

⁷⁶ Azaz az államra bizza, hogy alkotmánymódosítással, jogalkotással vagy jogértelmezéssel biztosítja-e a koherenciát.

⁷⁷ A kampalai felülvizsgálati konferenciára küldött magyar küldöttség mandátuma eleve az agresszió definíciójának meghatározására irányult. Lásd *35/2010. (V. 21.) ME határozat* melléklet, 3. pont, *Magyar Közlöny* 2010/84, 19720, bit.ly/2G7v79m.

⁷⁸ Mint ismeretes, a már megerősített nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály előzetes vagy utólagos alkotmányossági kontrolljára eleve kevés példa van [4/1997. (I. 22.) AB határozat, 143/2010. (VII. 14.) AB határozat], és mindig vita tárgyát képezte, hogy annak mi is a valódi célja: a nemzetközi szerződéses kötelezettséggel össze nem függő, esetleg salátatörvényszerű, alkotmányellenes elemek kigyomlálása a kihirdető jogszabályból, vagy az alkotmánymódosítás szükségességének kimondása? Mindkettő önmagában járható út ugyan, az azonban már nem, hogy a vállalt nemzetközi jogi kötelezettség végrehajtása alól keressen magának ily módon kibívót az állam.

⁷⁹ Egy külső szemlélő csak arra tud következtetni, hogy az aggályok döntően arra mutatnak vissza, hogy a Római Statútum egyetlen cikkét vizsgálták, összefüggéseiből kiragadva, azt is csak magyar nyelven, figyelmen kívül hagyva a nemzetközi szerződésekről szóló bécsi egyezménynek a vonatkozó, azaz a nyelvtani, történeti, rendszertani, gyakorlati és teleologikus értelmezési szabályait. *1987. évi 12. tvr. a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről* (lásd kül. 31. cikk).

⁸⁰ Meggyőződésünk, hogy az európai uniós együttműködés keretei között elfogadott, az Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodás összefüggéseiben az igazságügyi miniszter által kért, az E) és a Q) cikk értelmezésére irányuló indítvány ügyében hozott 9/2018. (VII. 9.) AB határozat sem cáfolja a fentieket. Eerre azért hívjuk fel a figyelmet, mivel itt tulajdonképpen az *előzetes normakontroll* (hiszen Magyarország már aláírta, de még nem ratifikálta ezt a bizonyos ún. Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodást) indítványozására emlékeztető, azt pótló alkotmányértelmezési indítványra válaszul megszületett határozat olyan szerződési konstrukciót vizsgált, amely „uniós jog keretében létrehozott megerősített együttműködés” keretei között „egy olyan nemzetközi bírósági szervezetet hoz létre, amely [...] egy adott – részben uniós jog, részben annak közvetítésével más nemzetközi megállapodás által körülhatárolt – ügycsoportban *kizárólagos hatáskörrel* rendelkezik”. (Kiem. – K. P.) Ezzel szemben a Római Statútum – mint már annyiszor elhangzott e tanulmányban is – a *komplementaritás* talaján áll. A 9/2018. (VII. 9.) AB határozat tehát más összefüggésben, más jogtechnikai megoldások kapcsán, magánszemélyek egymás közti jogvitájára figyelemmel, előzetes normakontroll keretében született.

11. A kihirdetést nem kell annak függvényévé tenni, hogy az Alaptörvény generális felülvizsgálata sikerre vezet-e, vagy ha igen, úgy milyen és mikortól hatályos módosításokra vezet.

12. Ne várjuk meg, amíg egy konkrét hágai ügy kapcsán derül ki, milyen volumenű és az akkor rendelkezésre álló idő alatt hirtelen már feloldhatatlan ellentmondások közé manőverezte be magát a végrehajtó és a törvényhozó azzal, hogy nem a racionális, pragmatikus, a szerződési fordulatokat összefüggéseikben elemző megközelítés útján haladt.

PÁSZKA IMRE ÁGOSTON*

VESZÉLYES VIZEKEN, AVAGY A DÉLKELET-ÁZSIAI KALÓZKODÁS

Délkelet-Ázsiában, ahol a világ legfontosabb és legforgalmasabb tengeri kereskedelmi útvonalai közül több is található, az 1990-es évektől kezdve komoly problémát jelent a tengeri kalózkodás, hiszen a legtöbb támadás itt történik. A régióbeli kalózkodásnak több sajátossága is van (például az elkövetési magatartások jellegzetességei), az ellene való küzdelmet pedig megnehezítik földrajzi adottságokból adódó bűnüldözési és jogi bonyodalmak, valamint az államok közötti együttműködés hiányosságából adódó problémák.

Utóbbi azért jelentős, mert a délkelet-ázsiai államok – habár viszonyuk nem mindig kiegyensúlyozott – a kooperáció egy olyan szintjét valósították meg, amelyig valószínűleg más veszélyeztetett térségek is szeretnének eljutni. Ugyanakkor ennek terén is van még hova fejlődniük, hiszen problémát jelent a nemzetközi egyezmények ratifikációjának hiánya, az együttműködéstől való olykori távolmaradás, a kiadatási eljárások és az üldözéshez való jog gyakorlásának rendezetlensége is.

A legfőbb problémát azonban az jelenti, mint a világon mindenhol: a megfelelő jogi felelősségre vonás hiánya. Mivel a kalózkodás nem tartozik a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába, valamint az ügyek nagy száma is nehézkessé tenné a kalózkodók ügyeiben való eljárást, továbbá a délkelet-ázsiai államok jellemzően bizalmatlanok a nemzetközi bírói szervek iránt, ezért ez a megoldás kevésbé látszik valószínűnek. Utóbbi szintén problémát jelentene akkor is, ha az ASEAN kezdeményezésével egy hibrid bíróság létrehozására tennének kísérletet, amely a kalózkodással kapcsolatos ügyekben járna el. Emellett az érintett államok egymás közötti kapcsolatai is megnehezítenék egy ilyen szerv létrehozását. A felelősségre vonás kérdésének rendezése azért is szükséges, mert anélkül a kalózkodás valódi visszaszorítása sem várható.

1. BEVEZETÉS

A tengeri kalózkodás ismét aranykorát éli. Habár a köztudatban a modern kori kalózkodást leginkább Szomáliához szokás kötni – hiszen ez a térség kapta a legnagyobb nemzetközi figyelmet –, a bűncselekmény által veszélyeztetett régiók közül egyértelműen kiemelkedik Délkelet-Ázsia. Éves szinten itt követik el a legtöbb támadást 1995 óta, ami nem is számít meglepőnek, hiszen a régió keresztlátogatott és számos kiemelkedően fontos kereskedelmi útvonal, melyek az Indiai-óceánt és a Dél-kínai-

* PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 6720 Szeged, Tisza Lajos krt. 54. E-mail: paszkai@juris.u-szeged.hu.

A tanulmány az Új Nemzeti Kiválóság Program ösztöndíjával támogatott kutatás eredménye.

tengert kötik össze. Egyes becslések szerint ezeken évente több mint ötvenezer kereskedelmi hajó halad át,¹ sok közülük útba ejti Szingapúrt, ahol a világ második legnagyobb konténerhajó-kikötője található. Továbbá a térség rendkívül gazdag ásványkincsekben – köztük kőolajban és földgázban –,² ezért elmondható, hogy a délkelet-ázsiai tengeri kereskedelem biztonságához az egész nemzetközi közösségnek érdeke fűződik.

Tanulmányomban arra törekszem, hogy a délkelet-ázsiai tengeri kalózkodásról átfogó képet adjak. Ennek keretében bemutatom, hogy a régió belül hol vannak ennek fő gócpontjai, majd vizsgálom a Délkelet-Ázsiában és két, szintén hírhedt afrikai térségben elkövetett támadások közti különbségeket. Ezt követően a délkelet-ázsiai államok által a bűncselekmény visszaszorítása érdekében tett erőfeszítésekkel foglalkozom, ezen belül az információmegosztási, jogi és bűnüldözési együttműködéssel. Végezetül az elkövetők jogi felelősségre vonásával kapcsolatos problémákat vizsgálom, megoldási javaslattal szolgálva a hézagok felszámolására.

2. TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

A tengeri kalózkodás az egyik legrégebbi bűncselekmény, már az ókorból is találunk róla feljegyzéseket. Elsősorban a Földközi-tengeren folyt jelentős kalóztevékenység, az egyiptomi Újbirodalom kialakulásának idejétől.³ Ezt követően a bűncselekmény megjelent más, szintén jelentős tengeri kereskedelmi útvonalakon is, így a Karib-tengeren, az Indiai-óceánon és a délkelet-ázsiai tengereken. A kalózkodás az adott korszakban fennálló társadalmi közfelfogás értelmében az emberiség ellenségeinek (*hostis humani generis*) számítottnak, így bárki elfoghatta és felelősségre vonhatta őket.⁴

Délkelet-Ázsiában egészen a IX. századig vezethető vissza a kalózkodás.⁵ Egyes időszakokban a kalózkodás olyan komoly veszélyt jelentettek, hogy csak számottevő haditengerészeti beavatkozással sikerült eredményesen fellépni ellenük. Ez történt például a XV. században, amikor Zheng He admirális a kínai császár parancsára egy több mint ötezer főből álló kalózkodóbandát számolt fel sikeresen,⁶ vagy amikor a XVIII. században a brit haditengerészet bevetése vált szükségessé a támadások visszaszorítására.⁷

¹ Yun YUN TEO: „Target Malacca Straits: Maritime Terrorism in Southeast Asia” *Studies in Conflict & Terrorism* 2007/6, 541.

² Utpal Kumar RAHA – K. D. RAJU: „Maritime Threats to the South and Southeast Asia: Scope for a Regional Agreement” *Kathmandu School of Law Review* 2017/1, 49–50.

³ Angus KONSTAM: *Kalózkodás* [ford. TOMORI Gábor] (Budapest: Gulliver 1999) 22–23.

⁴ VARGA Attila Ferenc: „Kísérletek és eredmények a kalózkodás definíciójának meghatározásában” *Hadtudományi Szemle* 2011/1, 30–33, bit.ly/2UhYi25.

⁵ RAHA–RAJU (2. l.) 51.

⁶ Hersapta MULYONO: „The Need to Enhance Regional Effort to Combat Piracy and Armed Robbery Against Ships in Southeast Asia” *Indonesian Journal of International Law* 2014/1, 62.

⁷ RAHA–RAJU (2. l.) 51.

Ami a közelmúltat illeti: Délkelet-Ázsia az 1970-es évek közepétől számít kalózkodási gócpontnak. Ekkoriban thai kalózkodók támadták meg rendszeresen a vietnami menekültek hajóit. Ezek a támadások jellemzően hihetetlenül erőszakosak voltak: gyakran együtt jártak az áldozatok brutális kivégzésével, túszszedéssel, kínzással, valamint nők és gyermekek megerőszakolásával. A vietnamiak szenvedésével sokáig senki sem foglalkozott, és egészen az 1990-es évek elejéig kellett várni arra, hogy a regionális kormányok és a nemzetközi szervezetek fellépjenek a támadások ellen. Mindezek ellenére a délkelet-ázsiai kalózkodást egészen az évtized végéig nem tartották komoly nemzetközi biztonsági problémának. Ekkorra a támadások növekvő száma és súlyossága már a nemzetközi tengeri kereskedelmet veszélyeztette a régió vizein, ami cselekvésre sarkallta az államokat: megállapodásokat kötöttek és összehangolt akciókat hajtottak végre a kalózkodás visszaszorítása érdekében.⁸

3. RELEVÁNS FOGALMAK

Az első világháborút követően több nemzetközi egyezményben is kísérletet tettek a kalózkodás fogalmának meghatározására. Így számos ilyen definíció létezik, ezért a következőkben igyekszem a legjelentősebbeket kiemelni.

A tengerjoggal kapcsolatos legfontosabb jogforrás az ENSZ keretében 1982-ben Montego Bay-ben megkötött tengerjogi egyezmény (*United Nations Convention on the Law of the Sea*, UNCLOS). Ennek 101. cikke tartalmazza annak kalózkodás fogalmát, melynek főbb elemei a következők:

- az elkövetett cselekmény jogellenes, erőszakos, feltartóztatásra irányuló vagy fosztogató (valamint az üzemben tartó és a részesi magatartást kifejtő is megvalósítja a bűncselekményt);
- az elkövetők magántulajdonban lévő hajó vagy légi jármű személyzete vagy utasai;
- az elkövetés helye nyílt tenger vagy egyik állam joghatósága alá sem tartozik;
- a cselekményt egy másik hajó vagy légi jármű „sérelmére”, vagy az azon lévő személyek vagy vagyontárgyak sérelmére követik el;
- magáncélból történő elkövetés.

Fontos megemlíteni a Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO) keretében elfogadott, a tengerhajózás biztonsága elleni jogellenes cselekmények visszaszorításáról szóló egyezményt (*Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation*, SUA), amelyet elsősorban a különböző terrorizmus jellegű cselekmények elleni fellépés érdekében fogadtak el, de a definíciói elég tágak ahhoz, hogy a kalózkodás egyes cselekményei is beleérthetők legyenek. Az egyezmény azért lényeges, mert a benne foglalt cselekmények nem kötődnek földrajzi tényekhez, így a kalózkodás deliktuma elkövethetővé válik nemcsak a nyílt tengeren, hanem

⁸ Carolin Liss: „Assessing Contemporary Maritime Piracy in Southeast Asia: Trends, Hotspots and Responses” *Peace Research Institute Frankfurt Report No. 125*, 2014, 4, bit.ly/2WPacx9.

a parti tengeren is.⁹ A SUA sajnálatos negatívuma azonban, hogy nem részese sem Indonézia, sem Malajzia, így a nemzetközi jogi alapok egy része esetükben hiányzik.

Lényeges továbbá az IMO Közgyűlése által elfogadott 1025(26) számú határozat, amely különbséget tesz a tengeri kalózkodás és a hajók elleni fegyveres rablás között. Az utóbbinál az elkövetési magatartások köre bővebb (például fosztogatás), továbbá elkövetési helyként megjelöli a szigetközi és a parti tengereket is.¹⁰

Véleményem szerint a legátfogóbb fogalmat a Nemzetközi Tengerészeti Iroda (IMB) alkotta meg. Ez nem korlátozza a nyílt tengerre a bűncselekmény elkövetési helyét, valamint kiterjeszti annak megvalósulását azokra a gyakori esetekre is, amikor az elkövetők hajónak nem tekinthető járműről (például tutajról) támadnak, vagy amikor az elkövetés helye a kikötő. Azonban a legfontosabb eltérés az előzőkhöz képest, hogy nem tartalmazza a magáncélból történő elkövetést mint feltételt. Így az IMB fogalma szerint a kalózkodás elkövethető egyéb (például politikai) célból is.¹¹

4. VESZÉLYES VIZEK DÉLKELET-ÁZSIÁBAN

Mivel Délkelet-Ázsia igen kiterjedt földrajzi térség, ezért fontos leszűkíteni, hogy pontosan hol jelentenek veszélyt a kalózok. E kalózkodási gócpont különlegességét az adja, hogy a jellegzetes földrajzi adottságok nagyban megkönnyítik a kalózok elrejtőzését, így megnehezítik felkutatásukat, hiszen a kereskedelmi útvonalakhoz közeli szárazföldrakat rengeteg mellékfolyó szeli át, melyek kítűnő búvóhelyül szolgálnak. Szintén az elkövetőknek kedvez, hogy a kereskedelmi hajóknak szűk szorosokon és szigetközi tengereken kell áthaladniuk, így huzamosabb ideig nem tudják tartani a 18 csomós sebességet, amivel egy támadás nagyobb eséllyel verhető vissza.¹²

A legveszélyesebb délkelet-ázsiai vizek meghatározásához kiváló segítséget nyújt az IMB által évente többször is kiadott jelentés a kalózkodásról és a hajók elleni fegyveres rablásról. Az általam vizsgált 2017-es jelentésből¹³ látszik, hogy összességében csökkentek a támadások a térségben, de számuk továbbra is elég jelentősnek mondható ahhoz, hogy a nemzetközi tengeri kereskedelemre veszélyt jelentsenek. Míg nagyjából tíz évvel ezelőtt a támadások jelentős része a Malaka-szorosban történt, addig az elmúlt két évben – köszönhetően a szoros nagyfokú ellenőrzésének – még kísérlet sem történt a bűncselekmények elkövetésére. Ellenben Indonézia továbbra is élen jár a megkísérelt vagy elkövetett támadásokat nézve, habár a 2015-ös adatokhoz képest több mint felével csökkent a két bűncselekmény elkövetésének száma.

⁹ LATTMANN Tamás: „A szomáliai kalózkodás kérdése a nemzetközi jogban és azon túl” *Nemzet és Biztonság* 2010/9, 68–69, [bit.ly/214uIXs](#).

¹⁰ International Maritime Organization Assembly Resolution A.1025(26), [bit.ly/2IcXmot](#).

¹¹ Ahmad AMRI: „Southeast Asia’s Maritime Piracy: Challenges, Legal Instruments and a Way Forward” *Australian Journal of Maritime and Ocean Affairs* 2014/3, 157–158, [bit.ly/2UBKvma](#).

¹² Bryan ABELL: „5 Reasons Why Southeast Asian Piracy is Here to Stay” *gCaptain blog* 2014, [bit.ly/2KnUli6](#).

¹³ ICC International Maritime Bureau: „Piracy and Armed Robbery Against Ships. Report for the Period 1 January – 31 December 2017”, 6–7, [bit.ly/2PsBlTs](#).

A második helyen továbbra is a Fülöp-szigetek térsége áll, de a hajósok nem érezhetik magukat biztonságban a Szingapúri-szorosban vagy Malajzia területi vizein sem.

A Zulu-tengeren is sok támadás történik, azonban hogy konkrétan mennyi, azt a különböző nemzetközi szervezetek adatai sem mutatják pontosan, mivel egyes vélemények szerint ezen a tengeren követik el a legtöbb nem jelentett bűncselekményt. Ez annak is köszönhető, hogy a kalózok itt kisebb halászhajókat is megtámadnak, amelyek tulajdonosai félnek jelenteni a hatóságoknak.¹⁴

5. A TÁMADÁSOK KÖZTI KÜLÖNBSÉGEK A HÁROM FŐ GÓCPONTON

Habár a kalózok a világ minden táján ugyanazt a bűncselekményt követik el, a támadások jellege nagyban különbözhet az egyes régiókban.

A szomáliai kalózkodás az utóbbi években visszaszorult ugyan, de a téma bárminemű vizsgálatának fontos részét képezi, hiszen számos sajátossággal rendelkezik. A szomáliai kalózok jellemzően szinte minden hajót megtámadtak, amit csak tudtak – kezdve a halászhajóktól a nagyobb tankereken át az ENSZ segélyszállítóig. A támadásaik célja leggyakrabban a legénység foglyul ejtése és értük váltságdíj követelése.¹⁵ A kalózok alaposan felfegyverzettek: automata gépfegyverek és rakétavetőik vannak, valamint olykor modern technológiai eszközöket (például radart) is igénybe vesznek a támadásokhoz. Nem ritka az sem, hogy egy anyahajóról kiindulva kisebb csónakokon közelítik meg a kiszemelt járművet, tehát képesek a parttól viszonylag nagyobb távolságra is végrehajtani egy akciót.¹⁶

A legerőszakosabb kalóztámadások Nigéria partjai mentén történnek. Sőt az sem ritka, hogy akcióikat nem a tengeren hajtják végre, hanem még a folyók torkolatában.¹⁷ Az elkövetők gyakran kínozzák meg a legénységet vagy hajtának végre brutális kivégzéseket. Korábban az itteni elkövetők fő célja a rakomány megszerzése volt, de közben a legénységet is kirabolták. Mára ez változott, és leginkább a legénység elrablása és értük váltságdíj követelése lett a célkitűzés. Emellett nagy rutinnal csapolják meg a kőolajszállító hajókat, melyekből bőven válogathatnak, hiszen a Guineai-öböl menti országok igen gazdagok ebben az ásványkincsben.¹⁸

A délkelet-ázsiai támadások sajátossága, hogy jellegük az egyes kisebb térségektől függően változhat. A fegyverzetet tekintve általánosságban elmondható, hogy a *machete* „kötelező”, szinte minden kalóznál megtalálható. Emellett az elkövetőknek gyakran létrára sincs szükségük, hanem a bambuszfa egyik levágott ágán másznak a fedélzetre. Az indonéziai kalózok jellemzően automata fegyverekkel is rendelkeznek. Malajziában az egyes terrorista csoportok követnek el „melléktevékenység-

¹⁴ Liss (8. lj.) 19.

¹⁵ Liss (8. lj.) 12.

¹⁶ „Piracy and Armed Robbery...” (13. lj.) 22–23.

¹⁷ „Piracy and Armed Robbery...” (13. lj.) 22.

¹⁸ Matthew FIORELLI: „Piracy in Africa: The Case of the Gulf of Guinea” *KAIPTC Occasional Paper* 37, 2014, 9–10.

ként” kalózkodást. Az itteni elkövetők mindenféle hajót megtámadnak, és fő céljuk a legénység elrablása. A Fülöp-szigetek partjainál elkövetett cselekményekre szintén ezek a jellemzők. A Szingapúri-szorosban a kalózok többnyire lehorgonyzott hajókat támadnak meg, szinte mindig éjszaka.¹⁹ Az éjszakai vagy hajnali támadások egyébként mindegyik veszélyeztetett térségben a leggyakoribbnak számítanak, hiszen a legénység ilyenkor kevésbé éber.

A délkelet-ázsiai támadások további jellemzője, hogy – a többi térséghez képest – gyakoriak a *hit-and-run* akciók. Ez azt jelenti, hogy a kalózok gyorsan, a hajó legénységét meglepve ütnek rajta a hajón, kiiktatják a kommunikációt, és elvisznek mindent, amit tudnak, majd ugyanilyen gyorsan távoznak. Tehát nem kerül sor a hajó eltérítésére. A *hit-and-run* támadások rendszerint legfeljebb fél óra alatt lezajlanak. Ez a koncepció egyébként a régió „sajátja”, hiszen már az 1990–2000-es években is ez az elkövetési mód volt a leggyakoribb.²⁰ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nagyobb tankerhajók lecsapolására olykor nem kerül sor.

6. A KALÓZKODÁS VISSZASZORÍTÁSA ÉRDEKÉBEN TETT ERŐFESZÍTÉSEK

6.1. EGYÜTTMŰKÖDÉSI KITEKINTÉS

A kalózkodás által veszélyeztetett térségekben az államok igyekeznek regionális egyezményeket kötni a bűncselekmények visszaszorítása érdekében. Az Ádeni-öböl menti államok 2009-ben aláírták a dzsibuti magatartási kódexet (*Djibouti Code of Conduct*), melynek keretén belül az együttműködés kiterjed a kalózkodással vagy hajók elleni fegyveres rablással gyanúsítható személyek utáni nyomozásra, a letartóztatásukra és a vád alá helyezésükre. A részes államok biztosítják, hogy büntetőjoguk büntesse is ezeket a cselekményeket, és hogy gyakorolni tudják a joghatóságukat az eljárások lefolytatása során. Ehhez egyébként 2017-ben kiegészítést fűztek, amelyben felülvizsgálták a kódexet, és újra megerősítették kötelezettségvállalásukat.²¹ A gyakorlatban azonban a régióból leginkább a Seychelles-szigetek, Kenya és Mauritius emelhető ki mint olyan országok, amelyek különböző külső felekkel (például EU, USA) kötött megállapodások alapján rendelkezésre bocsátották büntetés-végrehajtási intézeteiket az ítéletek végrehajtására. Speciális jellemzője a régióban az információmegosztásnak és a támadások elleni fellépésnek, hogy ezeket főként nem a régió államai, hanem külső szereplők végzik, például Kína, Oroszország vagy a NATO.²²

Mivel a nemzetközi közösség erőforrásait lefoglalja az Ádeni-öböl menti kalózkodással szembeni küzdelem, a nyugat-afrikai államoknak sokkal inkább kell támasz-

¹⁹ „Piracy and Armed Robbery...” (13. l.) 21–22.

²⁰ Liss (8. l.) 7–12.

²¹ A dzsibuti magatartási kódexhez fűzött dzsiddai jegyzőkönyvről lásd *bit.ly/2OU3O4M*.

²² Oceans Beyond Piracy: „Report on the State of Maritime Piracy in East Africa” 2017, *bit.ly/2Ulrp4z*.

kodniuk a regionális együttműködésre, valamint saját fegyveres erejükre. A Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Társulása (*Economic Community of West African States*, ECOWAS) tagállamai 2015-ben létrehoztak egy multinacionális tengerészeti koordinációs központot a legkritikusabbnak tartott E zóna (Benin, Niger, Nigéria és Togo) megfigyelésére. A központ létrehozása azt eredményezi, hogy a részes államok összehangolhatják kalózzellenes tevékenységüket, így a járőrözést, az információmegosztást és a különböző tréningeket. Még további két zónában terveznek hasonló felállítani, és mindegyik zóna a Nyugat-afrikai Regionális Tengerészeti Biztonsági Koordinációs Központnak (*Regional Maritime Security Coordination Centre of West Africa*) fog jelenteni. Az ECOWAS egyébként együttműködik a Közép-afrikai Államok Gazdasági Társulásával (*Economic Community of Central African States*), amely szintén létrehozott már hasonló zónát (D) és központot.²³

6.2. AZ INFORMÁCIÓMEGOSZTÁSBAN ÉLEN: DÉLKELET-ÁZSIA

6.2.1. ASEAN

A három legveszélyesebb térség regionális együttműködését összehasonlítva Délkelet-Ázsia jár az élen, hiszen széles körű együttműködésük kiterjed az információmegosztáson túl a jogi együttműködésre és a bűnüldöző szervek közti kooperációra is.

Először vizsgáljuk meg a Délkelet-ázsiai Nemzetek Társulása (*Association of Southeast Asian Nations*, ASEAN) tevékenységét. Általánosságban az mondható el, hogy a nemzetközi szervezet foglalkozik a kalózkodás és a hajók elleni fegyveres rablás kérdésével, azonban mivel ezek a bűncselekmények nem érintik közvetlenül az ASEAN minden tagját, így átfogó, az összes tagállam részvételével megvalósuló, kifejezetten kalózzellenes dokumentum eddig nem született. Ennek ellenére nem állíthatjuk, hogy a tengerészeti biztonság nem merült fel a szervezet különböző fórumainak ülésein.

A szervezet tengerészeti fórumán (*Maritime Forum*) nem kizárólag biztonsági kérdéseket tárgyalnak, hanem például környezetvédelmi, az illegális halászáttal, a tengeri fuvarozással vagy az embercsempészettel kapcsolatos témákat is. Az ülésszakok közötti regionális fórum (*Regional Forum Inter-Sessional Meeting*) létrehozásának célja a tengerészeti biztonsággal kapcsolatos párbeszéd elősegítése. Ez a kalózkodás és a hajók elleni fegyveres rablás mellett kiterjed a személyek és javak csempészetére, valamint a koordináció elősegítésére. Megemlítendő még a tengerészeti biztonsági szakértői munkacsoport (*Maritime Security Expert Working Group*), melyet a védelmi miniszterek találkozója hozott létre, és a nevéből adódóan a témához kapcsolódó bármilyen kérdés megvitatása a feladata.²⁴ Továbbá az ASEAN miniszteri szinten a transznacionális bűncselekményekkel is foglalkozik.

²³ Abhijit SINGH: „Combating Gulf Of Guinea Piracy – Between »Devil« and the »Deep Sea«, 2015, *bit.ly/2IjbWee*.

²⁴ AMRI (11. lj.) 167.

A miniszterek második találkozásukon elfogadták a szervezet akciótervét az ilyen deliktumok elleni küzdelemről – beleértve a kalózkodást –, amely a bűncselekmények elfojtására törekszik az információmegosztáson, a jogi segítségnyújtáson és a teljesítménynövelésen keresztül.²⁵

6.2.2. PIRACY REPORTING CENTRE

A régióban, egész pontosan a malajziai Kuala Lumpurban található a Nemzetközi Tengerészeti Iroda által működtetett *Piracy Reporting Centre* (PRC) központja, mely független, nem kormányzati ügynökségként nyújt ingyenes, a nap 24 órájában elérhető online szolgáltatást azzal a céllal, hogy az információmegosztás révén csökkentse a támadások számát. Tevékenysége során folyamatos kapcsolatban van a környékbeli országok bűnüldöző szerveivel, melyeknek továbbítja a hajóskapitányoktól érkező információkat.²⁶

6.2.3. RECAAP

Már egészen korán, 2004-ben megszületett a Regionális együttműködési megállapodás a kalózkodás és a hajók elleni fegyveres rablás elleni küzdelemről Ázsiában (*Regional Cooperation Agreement on Combating Piracy and Armed Robbery against Ships in Asia*, ReCAAP) elnevezésű szerződés, amely 2006 óta hatályos. Húsz részes állama van, melyek között nemcsak ázsiaiakat találhatunk, hanem európaikat is (Norvégia, Hollandia, Dánia és az Egyesült Királyság), valamint Ausztráliát és az Egyesült Államokat. Az egyezmény célja a bűnügyi együttműködés az információmegosztáson át, ami magában foglalja a gyanúsítottak kiadását a joghatósággal rendelkező részes államnak, a jogi segítségnyújtást és a bizonyítékok megosztását is. A ReCAAP keretén belül e cél elérésére létrehozták a szingapúri székhelyű *Information Sharing Centre*-t (ISC), mely reményeik szerint a kalózkodással és a hajók elleni fegyveres rablással kapcsolatos információmegosztás központja lesz Ázsiában.²⁷

A már említett két, délkelet-ázsiai központú információmegosztó központot, a PRC-t és az ISC-t összehasonlítva azt mondhatjuk el, hogy az előbbi főként a hajózási vállalatok érdekében jött létre, az utóbbit pedig kormányközi megállapodás alapján állították fel a nemzetközi koordináció érdekében, és nemzetközi szervezeti státuszt élvez, így nagyobb eséllyel tudja megteremteni a határos államok közti bűnüldözési együttműködést. Helyzetét tovább erősíti, hogy az IMO és más nemzetközi szervezetek támogatását élvez.²⁸

Ugyanakkor a ReCAAP-nak hiányosságai is vannak. Nem biztosít lehetőséget arra, hogy az üldöző állam egy másik részes állam joghatósága alá tartozó vizeken fogja el a kalózkodókat. Emellett az egyezmény hatása csekély az összehangolt

²⁵ MULYONO (6. l.) 72.

²⁶ bit.ly/2I3U14M.

²⁷ bit.ly/2IfU1Vz.

²⁸ MULYONO (6. l.) 73–74.

kalózellenes akciók végrehajtására, hiszen rendelkezései leginkább az információ-megosztást irányozzák elő.²⁹ Továbbá hatalmas hátránya, hogy nem részese sem Malajzia, sem Indonézia, melyek erősen érintettek a kalózkodás elleni küzdelemben, nem is beszélve arról, hogy Indonézia a kalózkodás által leginkább veszélyeztetett délkelet-ázsiai államnak számít. Távolmaradásuk hátterében – a régió államainak egyébként sem túl jó viszonya mellett – az állhat, hogy Malajzia egyfajta vetélytársat lát az ISC-ben, hiszen a PRC központja Kuala Lumpurban található; Indonézia pedig nevezte Jakartát az ISC székhelyéért folytatott versenyben, de alulmaradt Szingapúrral szemben.³⁰

Véleményem szerint az információmegosztás a térségben megfelelőnek mondható, hiszen a régió kívüli és belüli entitások is részt vesznek benne, így a kapitányoknak elegendő információ áll rendelkezésükre a biztonsági helyzet felméréséhez a kritikus területeken való áthaladáskor. Az államok aktív részvétele miatt a helyzet Délkelet-Ázsiában a legkedvezőbb a veszélyeztetett térségek közül, ugyanakkor hiányosságok természetesen itt is vannak. Nagy problémát jelent Malajzia és Indonézia távolmaradása a ReCAAP-tól, hiszen egy ilyen biztonsági kockázat fennállta esetén a vélt vagy valós sérelmeket félre kell tenni.

6.3. JOGI EGYÜTTMŰKÖDÉS

Az információmegosztáson túl rendkívül fontos, hogy a régióbeli államok közti jogi együttműködés is zökkenőmentes legyen, amelynek ki kell terjednie a bűnüldözési, a joghatósági és a kiadatási szabályok harmonizálására is. Mint már említettem, az ASEAN tagállamai miniszteri szinten foglalkoznak a transznacionális bűncselekmények elleni harccal: ennek a fóruma a miniszteri találkozó a transznacionális bűnözésről (*ASEAN Ministerial Meeting on Transnational Crime*). Ennek keretében 2017. szeptember 20-án Kuala Lumpurban elfogadták a transznacionális bűnözés elleni küzdelemlről szóló akcióttervet a 2016 és 2025 közötti időszakra.³¹ Ugyan az akciótterv nem kizárólagosan a kalózkodásra koncentrál – hiszen az ASEAN-on belül ilyen dokumentum ez idáig nem született –, viszont jól példázza a délkelet-ázsiai régió erőfeszítéseit azon bűncselekményi kör visszaszorítására, amelybe a kalózkodás is beletartozik.

Az akciótterv célja a szoros együttműködés a transznacionális bűncselekmények megelőzése és visszaszorítása érdekében. A dokumentum tíz ilyen deliktumot nevez meg – köztük például a kalózkodást, az embercsempészetet és a terrorizmust – azzal, hogy nem zárja be a kört, hanem kiterjeszti a bűncselekmények jövőbeli új formáira és módszereire is. A dokumentum további célja a regionális együttműködés erősítése a nyomozás, a vádemelés és a büntetőeljárások lefolytatása terén. Felhívja továbbá a részes államokat a regionális és nemzetközi szervezetekkel való kooperációra a bűnüldöző hatóságok és bíróságok hatékonyabb eljárása érdekében, valamint

²⁹ AMRI (11. lj.) 164–165.

³⁰ Adam McCAULEY: „The Most Dangerous Waters in the World” *Time* 2014, bit.ly/1rsxLJ.

³¹ ASEAN Plan of Action in Combating Transnational Crime (2016–2025) bit.ly/2uRrOro.

hogy erősítsék kapcsolataikat az ASEAN külső partnereivel (például az Interpollal vagy a magánszektor szereplőivel). Emellett az információmegosztás erősítését és közös képzések, tréningek szervezését irányozza elő.

Az akcióterv a jogi együttműködés konkrét kereteit nyolc pontban határozza meg:

1. A tagállamok törekedjenek a transznacionális bűncselekményekkel kapcsolatos nemzetközi egyezmények aláírására, ratifikálásra és a belső jogba történő hatékony átültetésére.

2. Építsék be belső jogukba az ASEAN terrorizmusellenes és az emberkereskedelmet – különösen a nők és gyermekek „forgalmát” – tiltó egyezményét.

3. Törekedjenek a transznacionális bűncselekményekkel kapcsolatos további egyezmények megalkotására.

4. Harmonizálják belső jogszabályaikat és egyéb szabályzataikat, ezzel erősítve a deliktumok megelőzését és visszaszorítását.

5. Büntetőjoguk büntesse a vadon élő állatok és növények kereskedelmét, a nemzetközi egyezményekkel összhangban.

6. Büntetőjoguk büntesse az embercsempészetet.

7. Segítsék az igazságügyi miniszterek találkozóját az ASEAN kölcsönös büntetőjogi segítségnyújtásról szóló egyezményének fejlesztésében, a kiadatással kapcsolatos együttműködés erősítése érdekében.

8. Folytassanak kutatást a transznacionális bűncselekmények szemtanúinak és sértettjeinek védelméről szóló egyezmény megalkotásáról, ezzel biztosítva az említett személyek védelmét a különböző szervezett bűnözői csoportoktól.

Ez az akcióterv egyébként nem az első volt, hiszen már 1999-ben adott ki hasonlót az ASEAN vonatkozó szerve. Sőt 2004-ben megkötötték a 7. pontban említett, a kölcsönös büntetőjogi segítségnyújtásról szóló egyezményt is, amelynek egyértelmű célja a részes államok közötti együttműködés erősítése a megelőzés, a nyomozás, a vádemelés és a bírósági szakasz során. Az ASEAN tagjai közül Thaiföld és Mianmar ugyan nem írta alá a szerződést, az mégis remek alapja lehet a kalózkodás és a hajók elleni fegyveres rablás visszaszorítására irányuló regionális együttműködés jogi kereteinek.³²

A szerződés érdekessége, hogy lehetőséget ad a segítségnyújtás visszautasítására, ha egy részes állam olyan deliktum vonatkozásában kéri egy másik segítségét, amely utóbbi állam joga szerint nem bűncselekmény. Ez ugyanakkor az egyezmény természetéből fakadó korlátozás, hiszen célja a segítségnyújtás a büntetőeljárás minden szakaszában, függetlenül az elkövetett bűncselekmény jellegétől. A megállapodás hiányossága, hogy hiányoznak az egyes transznacionális bűncselekmények megfelelő fogalmai, valamint az együttműködési kötelezettség előírása sem túl szigorú. Emellett az egyezmény kifejezetten kizárja alkalmazási köréből a kiadási eljárást, ami igencsak megnehezíti az egyes államok büntetőigényének érvényesítését.³³

Véleményem szerint Délkelet-Ázsiában már régóta megfelelő jogi alapok állnak rendelkezésre a szorosabb jogi együttműködés kialakítására. Ebben a tekintetben a

³² MULYONO (6. lj.) 77–78.

³³ MELYONO (6. lj.) 78–79.

társég szintén az élen áll, hiszen a többi kalózkodási gócpontban nem ilyen kielégítő a helyzet. Ugyanakkor a nemzeti büntetőjogok összehangolása nem tekinthető sikeresnek, hiszen Malajzia hatályos büntető törvénykönyvében a kalózkodás nem szerepel a deliktumok között, annak ellenére, hogy a jogi alapok ehhez már régóta rendelkezésre állnak. Amíg a jogi felelősségre vonáshoz az egyik legfontosabb láncszemnél hiányoznak a feltételek, addig a regionálisan tett erőfeszítések is elhomályosulnak.

6.4. A BŰNÜLDÖZŐ SZERVEK EGYÜTTMŰKÖDÉSE

A jogi együttműködésen túl a támadások visszaszorításához szükséges az érintett államok bűnüldöző hatóságai tevékenységének összehangolása is. Ahhoz, hogy ez a délkelet-ázsiai régióban hatékony legyen, az országoknak előzetesen rendezniük kell egymás közt az üldözéshez való jog gyakorlásával járó esetekben megtehető intézkedéseket.

Az üldözéshez való jogról az UNCLOS 111. cikke szól. Ennek értelmében azon állam haditengerészete vagy légierije, melynek alapos oka van feltételezni, hogy területén jogsértést követtek el, megkezdheti az üldözést a saját területi vizein, és akkor folytathatja azt, ha az üldözés folyamata nem szakad meg. Az üldözés joga azonban megszűnik, ha az idegen jármű belép a saját állama vagy egy harmadik állam területi vizeire.³⁴ Tehát az UNCLOS 111. cikke szerint az üldözéshez való jog csak akkor gyakorolható, ha a jármű a nyílt tengeren vagy olyan helyen található, amely egyik állam joghatósága alá sem tartozik.

Egyértelmű, hogy Délkelet-Ázsiában ez a jog ebben a formában nehezen gyakorolható, hiszen az államok gyakran csak területi vizeiken keresztül határosak egymással, így könnyen előfordulhat olyan szituáció, amikor egy kalózhajó támadás és menekülés közben akár három különböző ország területi vizein is áthalad. A régióban ezért olyan megállapodások kidolgozására van szükség, amelyek nemcsak az információmegosztást foglalják magukban, hanem engedélyezik az üldöző állam bűnüldöző szervének a belépést a másik állam(ok) területi vizeire. Utóbbi az országok nem szívesen vállalták, féltve őrzött szuverenitásukra hivatkozva, így multilaterális szerződések megkötésére került sor, amelyek értelmében mindegyik szerződő állam a saját területi vizeiért felel.

Szingapúr és Indonézia már 1992-ben megállapodást kötött a Szingapúri-szoroson való összehangolt járőrözésről.³⁵ A következő ilyen kooperációra 2003-ig kellett várni: ekkor egyezett meg Malajzia és Thaiföld parti őrségeik együttműködéséről a közös tengeri határaikon.³⁶ A legjelentősebb megállapodást Malajzia, Szingapúr és Indonézia kötötte egymással 2004-ben, amely a MALSINDO nevet kapta, és fő célja az összehangolt járőrözés a Malaka-szorosban. Két évvel később ezt megtoldták azzal, hogy megegyeztek az *Eyes in the Sky* (EiS) nevű műveletről is, amely

³⁴ Az ENSZ Tengerjogi Egyezménye 111. cikk (1); (3) bek. H/5558.számú országgyűlési határozati javaslat.

³⁵ MULYONO (6. lj.) 80.

³⁶ RAHA-RAJU (2. lj.) 55.

a szoros feletti közös légi járőrözésről szolt. Ez a két kezdeményezés összeolvadt Malaka-szorosi Járőrhalozat (*Malacca Straits Patrol Network*) néven.³⁷ A kooperáció annyiban fejlettebb, hogy korlátozott módon biztosítja az üldözéshez való jogot, azzal a kitételrel, hogy az csak akkor lehetséges, ha az üldöző hatóság előbb engedélyt kér attól az államtól, amelynek területére be fog lépni.³⁸

A Malaka-szorosi Járőrhalozat tevékenysége sikeres, hiszen hatására a támadások száma jelentősen csökkent a szorosban. Ugyanakkor a jövőben mindenképpen szükséges, hogy a részes államok a térség más részein való sikeres együttműködés érdekében lazítsanak az üldözéshez való jog jelenlegi formáján. Erre már létezik egy bevált módszer, az ún. *shiprider* egyezmények. Ezek lényege, hogy egy adott állam járőröző hadihajójának fedélzetén ott tartózkodik a másik vagy a többi szerződő állam bűnüldöző szervének tagja – ő a *shiprider* –, akinek joga van megadni az engedélyt a saját állama területére való belépésre az üldöző hajónak, így elkerülve az esetleges idővesztést, amelyet a hatóságok közti kommunikáció okozna. Ezt a módszert gyakran alkalmazza az Egyesült Államok, amely több mint húsz bilaterális egyezményt kötött a karibi térség államaival és Kanadával a kábítószer-csempészet elleni küzdelem keretein belül.³⁹

A kalózkodás vonatkozásában az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1851-es számú határozatában ismerte el a *shiprider* egyezmények érdemeit. Előnyük, hogy a megállapodások keretében a külföldi hatósági személy segítséget nyújthat a nyomozásban és a vád alá helyezésben is, hiszen saját állama belső jogának ismeretében elvégezhetne olyan feladatokat, amelyeket egy haditengerész nem biztos, hogy el tudna: a letartóztatást, a bizonyítékok megfelelő begyűjtését, a bűnügyi helyszín felderítését stb. Ha ez a módszer Délkelet-Ázsiában működőképesnek mutatkozna, az precedensértékű lehetne a többi veszélyes térség számára is a kalózkodás elleni küzdelem előmozdításában.⁴⁰

A szuverenitásukat féltve őrző délkelet-ázsiai országok esetében nem meglepő a külső segítséghez való viszonyulásuk sem. Japán és az Egyesült Államok többször is felajánlotta, hogy közvetett vagy közvetlen módon segítséget nyújt a vízi útvonalak biztonságossá tételéhez. A közvetlen segítséget – például a hadihajók térségbe vezénylését – következetesen elutasították, a régió államai csak a közvetett támogatást fogadták el (például tréningek szervezése, katonai eszközök rendelkezésre bocsátása).⁴¹ Ez a hozzáállás nem valószínű, hogy változni fog, a jelenleg rendelkezésre álló eszközökkel pedig az igencsak kiterjedt szigetvilággal rendelkező Indonézia és a Fülöp-szigetek állandó ellenőrzése nem lesz biztosítható megfelelően. Indonézia esetében problémát jelent az is, hogy – Malajziához és Thaiföldhöz hasonlóan – törvényei nem engedélyezik, hogy a területi vizein áthaladó kereskedelmi hajókon fegyveres biztonsági magánszolgálat teljesítsen szolgálatot.⁴² Ez a

³⁷ LISS (8. lj.) 10.

³⁸ MULYONO (6. lj.) 80.

³⁹ MULYONO (6. lj.) 80–81.

⁴⁰ MULYONO (6. lj.) 81.

⁴¹ LISS (8. lj.) 10.

⁴² ABELL (12. lj.).

módszer pedig kedvelt és gyakran alkalmazott a világ más részein áthaladó kereskedelmi hajókon.

7. A KALÓZOK JOGI FELELŐSSÉGRE VONÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A tengeri kalózkodás – a nemzetközi szokásjog alapján – a legrégebbi olyan bűncselekmény, amely univerzális joghatóság alá tartozik,⁴³ azaz bármely állam gyakorolhatja a joghatóságát, függetlenül az elkövető honosságától vagy az elkövetés helyétől. Ez viszont csak a nyílt tengeren elkövetett cselekményekre vonatkozik, ami Délkelet-Ázsia esetén problémát jelent, hiszen a támadások általában valamely állam területi vizein történnek (például a Malaka-szoros nem számít nyílt tengernek, mivel Szingapúr, Malajzia és Indonézia „osztózik” rajta). Ennek következtében az egyetemes joghatóság sem gyakorolható, így szükségképpen valamelyik országnak kellene lefolytatnia az eljárást, azonban legtöbbször erre sor sem kerül.

Mint azt láthattuk, a jogi együttműködés keretei rendelkezésre állnak a régióban, azonban a leginkább érintett államok – Indonézia, a Fülöp-szigetek, Malajzia és Szingapúr – büntető törvénykönyveit megvizsgálva meglepő módon azt láthatjuk, hogy Malajzia hatályos büntetőjoga nem ismeri a tengeri kalózkodás bűncselekményét.⁴⁴ Mivel a kölcsönös büntetőjogi segítségnyújtásról szóló egyezmény nem terjed ki a kiadatási eljárásra, valamint a szerződés lehetőséget nyújt a segítségnyújtás visszautasítására, ha egy részes állam olyan deliktum vonatkozásában kéri egy másik segítségét, amely az utóbbi állam joga szerint nem bűncselekmény, Malajzia büntetőtörvényeinek hiányossága komoly hátrányt jelenthet a felelősségre vonás terén is. Véleményem szerint ezért kockázatos kizárólag a nemzeti jogokra hagyatkozni, és olyan megoldásra van szükség, amely ezt a problémát kiküszöböli.

Megoldást jelenthetne a kalózkodás felelősségre vonása terén, ha az ASEAN keretében egy új bírói szervet állítanának fel. Ebben az esetben a hibrid modell lenne a leginkább célravezető. A bíróság a nemzetközi jog alapján járna el, székhelye valamely érintett államban lenne, az eljáró tanácsban pedig vegyesen foglalnának helyet a régióon belülről és kívülről származó bírák. Utóbbiak természetesen olyan személyek lennének, akik nagy tapasztalattal rendelkeznek a nemzetközi büntetőjog alkalmazásában.

Az ASEAN keretében eddig elért együttműködés egy újabb lépcsője lehetne egy ilyen bíróság felállításáról szóló megállapodás, mely a jövőre nézve előnyös volna a nemzeti igazságszolgáltatások számára is, hiszen a hibrid bíróságok pozitívumaként szokták említeni, hogy a nemzetközi modell hasznos a helyi bírák számára, s ez itt sem lenne másként. Ehhez azonban mindenképp szükséges lenne, hogy a releváns nemzetközi egyezményeket az ASEAN tagállamai is beépítsék a belső joguk-

⁴³ Yvonne M. DUTTON: „Bringing Pirates to Justice: A Case for Including Piracy within the Jurisdiction of the International Criminal Court” *Chicago Journal of International Law* 2010/1, 203, *bit.ly/2I5omqr*.

⁴⁴ Laws of Malaysia (Act 574) Penal Code, *bit.ly/2nsLP6Q*.

ba, ugyanis ennek terén jelenleg nem állnak jól. Emellett meg kell említeni azt is, hogy egy új, kizárólag kalózkodással kapcsolatos ügyekkel foglalkozó bíróság felállítására igen nagy költségekkel járna. Megnehezítheti egy ilyen szerv felállítását az is, hogy az ASEAN-államok kapcsolata sokszor nem megfelelő. Erre példát szolgáltathat az a már említett eset is, amikor Malajzia és Indonézia távolmaradt a ReCAAP-tól különböző, komoly sérelemnek nem nevezhető okok miatt. Ezek fényében mindenképpen át kell tekinteni más lehetőségeket is, főleg azt, hogy egy már meglévő szerv – a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) – joghatóságába utalják a kalózkodást, és az járjon el az elkövetőkkel szemben.

Az ICC-t létrehozó Római Statútum szerint a szerv joghatósága a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekményekre terjed ki, mely kategóriába a tengeri kalózkodás jelenleg nem tartozik bele. A statútum megalkotásakor felmerült ugyan e deliktum bevétele, de mert a kalózkodást személyes haszonszerzés céljából és nem állami szereplők követik el, végül nem kapott helyet a vizsgálható bűncselekmények között. Még akkor sem, ha ez a definíció nem teljesen állja meg a helyét, mivel a kalózkodás által megszerzett javakból rendszerint korrumpált állami alkalmazottak is részesülnek; igaz, közvetlenül nem ők követik el a bűncselekményt.⁴⁵

A Római Statútum 121. cikke értelmében bármelyik részes állam bármikor kezdeményezheti a szerződés módosítását, így elméletben a folyamat megindítása nem volna túl bonyolult. Az ezzel kapcsolatos egyeztetések viszont elhúzódhatnának, hiszen a kalózkodásnak több fogalma is ismert és alkalmazott, ezért szükséges lenne egy általánosan elfogadott meghatározást alkotni. Bár a statútum 3. cikke lehetőséget ad arra is, hogy az ICC a székhelyétől eltérő helyen járjon el, a teljes apparátus elmozdítása nyilván nem jöhet szóba, ezért a távolságokból akadó problémák áthidalására lenne szükség.⁴⁶ Ez főleg azért jelenthetne problémát, mert az ICC-nek valószínűleg nagyobb számú ügyet kellene tárgyalnia, ami egyébként kapacitásbeli nehézségekkel is járna.

Amennyiben sor kerülne a kalózkodás beemelésére az ICC tárgyi joghatóságába, a komplementaritás elve alapján a szerv természetesen nem élvezne primátust, hanem csak akkor járna el, ha az eljárás lefolytatására joghatósággal rendelkező állam nem képes vagy nem hajlandó azt megtenni. Továbbá a statútum 12. cikke szerint az ICC csak azokban az esetekben járhat el, ha részes állam területén követték el a bűncselekményt vagy részes állam honosa követte azt el (valamint eseti alávetési nyilatkozat esetén). Ezért ennek a problémának a feloldására is szükség lenne, hiszen a délkelet-ázsiai régióból egyedül a Fülöp-szigetek részese a Római Statútumnak.

Erre több megoldási lehetőség is mutatkozik.

Az első, ha az ICC joghatósága azon alapulna, hogy részes állam lobogója alatt hajózó hajón követték el a bűncselekményt. Mivel a lajstromozott vízi jármű az adott ország úszó államterületének számít, ez megalapozhatná az ICC eljárását. Ugyanakkor ez a lehetőség joghatósági hézagot teremtene, hiszen továbbra is ott lennének azok a támadások, amelyeket nem részes államban lajstromozott hajón

⁴⁵ Melanie O'BRIEN: „Where Security Meets Justice: Prosecuting Maritime Piracy in the International Criminal Court” *Asian Journal of International Law* 2014/1, 87.

⁴⁶ O'BRIEN (45. lji.) 89–90.

követtek el. Az viszont valószínű, hogy e megoldással is növekedne a kalózok ellen lefolytatott büntetőeljárások száma.

Egy másik lehetőség a passzív személyi elv alkalmazása lehetne, amikor az ICC joghatóságát az alapozná meg, hogy részes állam honosa ellen követték el a bűncselekményt. Végezetül a büntetőbírósnak joga van eljárni akkor is, ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa az Alapokmány VII. fejezetében meghatározott jogkörében eljárva egy szituációt a figyelmébe ajánl. Ebben az esetben az sem jelentene problémát, ha részes állam területén kívül egy szintén nem részes állam honosa követi el a bűncselekményt. A Biztonsági Tanács már többször gyakorolta ezt a jogkörét, valamint a kalózkodással kapcsolatban is gyakran kifejezte aggodalmát, és a nemzetközi békére és biztonságra veszélyesnek nevezte. Ez a megoldás azonban valószínűleg nem fog megvalósulni, hiszen – mint arról már szó esett – a délkelet-ázsiai államok óvakodnak az olyan helyzetektől, amelyekben a szuverenitásuk csorbulását látják. Emellett Kína a Biztonsági Tanács állandó tagjaként vétőjoggal rendelkezik, és egy ilyen szavazásnál feltehetően élne is vele.⁴⁷

Mivel a fentebb ismertetett alternatívák megvalósulására igen csekély esély mutatkozik, ezért jelenleg leginkább a tudatos nemzeti jogalkotás lehet a kiterjedt felelősségre vonás megoldásának kulcsa. Ehhez azonban mindenképp szükséges lenne, hogy a releváns nemzetközi egyezményeket az érintett államok beépítsék belső jogukba, ugyanis ennek terén jelenleg elmaradásokkal küzdenek. A felelősségre vonás kérdésének rendezése rendkívül fontos, hiszen ezzel megteremthető lenne az a generális prevenció, amely valódi visszatartó erőt jelentene az elkövetők számára. Ugyan az összehangolt haditengerészeti és parti őrségi akciók ideig-óráig mérséklék a támadások számát, de a járőrözések számának csökkenésével a kalózok újra vissza fognak térni.

8. KONKLÚZIÓ

A tengeri kalózkodás nagy múlttal rendelkezik Délkelet-Ázsiában, és mind a mai napig komoly veszélyt jelent. A világ legfontosabb kereskedelmi útvonalain az ilyen támadások megengedhetetlen kockázatot jelentenek, emellett az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elismerten veszélyeztetik a nemzetközi békét és biztonságot. A kalózkodás hatásait a közvetlen áldozatokon túl megérzi a világ gazdaság is.

Délkelet-Ázsiában a regionális együttműködés lényegesen biztosabb lábakon áll, mint az említett két afrikai térségben. Ahogyan azt láthattuk, ez kellő részletességgel kiterjed az információmegosztásra, valamint a jogi és a bűnüldözési együttműködésre. Ugyanakkor nem állíthatjuk, hogy hibáktól mentes lenne a kooperáció, hiszen több probléma is felmerül: a nemzeti büntetőjog hiányosságai, az egyes regionális és nemzetközi egyezményektől való távolmaradás, valamint a szuverenitás csorbulásától való félelem mind-mind közrejátszik abban, hogy itt is van még hova fejlődni, hiszen sokszor épp azok zárkoznak el az együttműködéstől, akiknek az élen kellene

⁴⁷ O'BRIEN (45. l.j.) 100–101.

járniuk abban. Kiemelendő továbbá az üldözéshez való joggal kapcsolatos problémakör. Ennek feloldása a földrajzi adottságok következtében kiemelten fontos, hiszen gátja lehet a valódi bűnügyi együttműködésnek és a jogi felelősségre vonásnak is.

Ami a büntetőjogi felelősségre vonást illeti: a nemzeti jogi hiányosságok miatt két megoldási lehetőséget vizsgáltam. Az első esetben egy hibrid törvényszék létesítésére kerülhetne sor, melynek keretében a helyi és nemzetközi bírákból álló tanács a nemzetközi jogot alkalmazva járna el a kalózkodással kapcsolatos ügyekben. A másik eset a Nemzetközi Büntetőbíróság tárgyi joghatóságának a tengeri kalózkodásra való kiterjesztésével valósulhatna meg. Mindkét szervre igaz, hogy független intézményként nagyban hozzájárulnának a kalózkodás elleni küzdelemhez, hiszen a legtöbb esetben az a tapasztalat, hogy a kalózkodók által szerzett zsákmányból részesedők láncolata akár a rendőri szervekig és más állami tisztviselőig is elér. Az eddigi bemutatottak alapján azonban bármelyik javaslat megvalósulására igen csekély esély mutatkozik jelenleg. A kalózkodás térségbeli visszaszorításához az első lépcsőt az államok tudatos jogalkotása jelentené, ehhez azonban mindenképp szükséges az eddigi együttműködés erősítése és a releváns nemzetközi egyezmények belső jogba való beépítése.

RECENZIO

ZÓDI ZSOLT: PLATFORMOK, ROBOTOK ÉS A JOG. ÚJ SZABÁLYOZÁSI KIHÍVÁSOK AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN (BUDAPEST: GONDOLAT 2018) 264 OLDAL

„Egy olyan könyvet írni, amely a legújabb technológiák jogra gyakorolt hatásáról szól, elég kockázatos vállalkozás”¹ (9. o.).

Zódi Zsolt minden kétséget kizáróan nagyon mai témákkal örvendezteti meg olvasóit: a Big Datának, a platformoknak, valamint a robotoknak a jogra gyakorolt hatásait mutatja be nekünk. A cím informatív, az olvasó azt kapja, amit a szerző ígér, csaknem 240 oldalon keresztül tárgyalja az egyes új szabályozási kihívásokat az információs társadalomban. A kérdések,² amelyeket felvet a könyvében, nagyon is aktuálisak, és mielőbbi válaszokat sürgetnek a jogtudomány részéről. Azzal a ténynyel, hogy az internet megjelenése nemcsak az emberek életét, de a jog világát is átalakította, a jogtudománynak valamit kezdenie kell. Ez a gondolat, pontosabban cselekvésre felhívás³ az egyik fő mondanivalója a könyvnek.

A mű módszerét tekintve multidiszciplináris: leginkább jogi, informatikai, információtudományi, szociológiai és közgazdaságtani fejtegetéseket, érveket használ fel az egyes problémák megvilágításához, feloldásához. Azonban éppen e szemlélete miatt több tudományág képviselőinek is érdekes és hasznos olvasmány lehet.

A témaválasztást illetően abszolút hálás feladatra vállalkozik a szerző, azonban pont a frissessége⁴ okán mindezek fonákját is érzi, aminek hangot is ad: „A túl soknak tűnő »tudománytalan« forrás magyarázata nagyon egyszerű: a dolgok a vizsgált területen annyira gyorsan változnak, hogy gyakorta nincsen semmilyen más forrás, csak a sajtó cikkei” (23. o.). A hazai jogirodalom nem bővelkedik igazán ezekben a témákban. Itthon is inkább a sajtóban megjelent cikkekből tájékozódhatunk,

¹ Egyrészt azért, mert sok minden nagyon gyorsan változik az információs társadalomban; amit ma leírunk, az lehet, hogy egy-két hónap múlva már máshogy lesz. Éppen ezért aminek a jelenben a jogra gyakorolt hatását fejtegetjük, az egy-két hónap múlva nem biztos, hogy releváns. Ilyen pl. a Cambridge Analytica-botrány, vagy Mark Zuckerberg meghallgatása az amerikai Kongresszus kereskedelmi és igazságügyi bizottsága előtt – ezek viszonylag új keletű esetek, így ezek hatása még nem érezhető igazán a monográfián.

² Milyen új kihívásokkal állítja szembe az információs társadalom a jogalkotást? Milyen jelenségek váltak láthatóvá az elmúlt évtizedben, amelyek jogalkotási beavatkozást igényelnek és új szabályokat hoztak létre, és mely jelenségek látszanak ma ilyeneknek? Milyen problémákat azonosíthatunk vagy azonosítottak mások, és milyen megoldásokat javasolnak, amelyek talán hamarosan a jogrendszer részévé válhatnak? (20. o.)

³ Vagyis nem tétlenkedhetnek a jogászok, megoldásra várnak az egyelőre szabályozatlan vagy rosszul szabályozott területek, úgymint a platformok, a Big Data vagy a robotok problémája.

⁴ Éppen a trendiséggel függ össze a kérdés feldolgozatlansága a hazai jogirodalomban. A szerző általi problémafelvetések közül a robotjog az egyetlen, amelyről rendelkezésre állnak hazai források, bár tény, hogy kifejezetten új kutatási témákról van szó. Annyira gyors változások zajlanak az információs társadalomban, hogy a téma még Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban is inkább csak az újságírásban jelenik meg. A szerző feladata marad így mindezek tudományos szintre emelése.

melyek jellemzően a nagyvilágban betöltött szerepükről beszélnek, legyen szó a Big Datáról, a mesterséges intelligenciáról vagy a platformokról. Mindenesetre a szerző behatóan, naprakészen ismeri a téma amerikai szakirodalmát, ahogy az világosan kiderül a hivatkozások alapján is. Zódi Zsolt e monográfiájában azt a módszert választja, hogy nem a jog szemszögéből vizsgálja elsődlegesen e három fő területet, hanem miután egyenként kibontogatta azokat, a kötet végén – a „Jogalkalmazás és jogtudomány az új korszakban” című fejezetben – a jogalkalmazásra és a jogtudományra gyakorolt hatásait villantja fel. Amennyiben ezzel az volt a célja, hogy a kötet gondolatmenetét egységesen tartsa, úgy ez sikerült neki. Így egy önálló fejezet kizárólag a jogról szól, egyben, részletesen. A szerző elsősorban elméleti szempontból járja körbe a témákat, ezt le is szögezi a kötet elején, mégis marad némi hiányérzetünk. Sokszor megjegyzi, hogy reagálnia kellene a jognak az új technológiai kihívásokra, és várnánk, hogy kilép az elméleti síkból és felvillant néhány jogi megoldási lehetőséget, de ez az elméleti megközelítés elsődlegessége miatt elmarad.

A könyv szerkezete egységes, könnyen áttekinthető. A részletes bevezetés után hat nagy fejezet következik, a név- és tárgymutató pedig még átláthatóbbá és jól használhatóvá teszi a könyvet. Nagyon gazdag a mű a hivatkozásokat (434 lábjegyzet) és a felhasznált irodalmat tekintve.

A szerző a bevezetésben világosan megjelöli a monográfia három fő témáját. Már itt felvillantja azt a nézetét, mely szerint a „jogi informatika” és az „informatikai jog” mint olyanok kezdik értelmüket veszíteni. E ponton a recenzensnek meg kell jegyeznie, hogy ezzel nem teljesen ért egyet. Azon a véleményen van ugyanis, hogy az információs technológiákat illetően csak nagyon óvatosan szabad jóslatokba bocsátkozni. Ha mégis futurológusnak véljük magunkat, a következőt gondolhatjuk: át fog, sőt át kell alakulnia a mostani jogi informatikának, viszont a léte a jövőben még fontosabbá fog válni.

Az első fejezet a „Metaforák és narratívák” címet viseli, és ebben a szerző a jog és az információs társadalom kapcsolatát a narratívák szemüvegén keresztül vizsgálja. Újszerű, érdekes, de mindenekelőtt nagyon hasznos ez a fajta láttatás az információs társadalom világában. A narratívákat fogalmi hálóként értelmezi (29. o.), melyek segítenek abban, hogy jobban megérthessük az egyes jelenségeket a jogban és az információs társadalomban. Kifejezetten szerencsés, hogy a kötet külön fejezetet szentel a metaforáknak és a narratíváknak, így az olvasó is könnyen ráhangolódik erre a látásmódra, hiszen érthetően és olvasmányosan vezeti elő a szerző. A narratívászerű gondolkodás⁵ nem új keletű a jogi szabályozást illetően. A jogalkotás során a metaforák⁶ alkalmazása a jellemzőbb, ismert például a „kötelem”, a „jogviszony”, a „dolog” vagy „a szellemi tulajdon” metaforája. Zódi ebben a fejezetben az 1960-as évektől kezdve sorra veszi a régi és az új narratívákat. Kitér többek között az információs társadalomra, az adatfeldolgozásra, az adatvédelemre, a

⁵ Szabó Miklós nyelvi átfordítási elméletében hangsúlyos szerepet kap a narratíva. Szabó Miklós: *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai* (Miskolc: Bibor 2005).

⁶ A metafora a narratívánál szűkebb kategória. „A jogászok ahhoz szoktak, hogy a jogi jelenségeket metaforikusan értsék, különösen olyan fejlődésben levő jogi területek esetén, mint az új technológiák” (27. o.). Ilyen metafora pl., hogy „a robotok olyanok, mint az emberek”.

mesterséges nyelvre, a tudásreprezentációra és a digitális térre. Egy-egy metaforából vagy narratívából kiindulva érdekes összefüggésekre figyelhetünk fel. Ott van például a DIKW-piramis,⁷ melynek kapcsán levezethető, hogy a megosztott tudás az hatalom. Az adatok jelentés nélküli jelek és szimbólumok; az információ maga a használható adat, az ismeret vagy tudás a feldolgozott, rendszerezett információt jelenti; míg a bölcsesség annak az ismerete, hogy mit kell jól csinálni. A tudásnak azonban csak akkor van hatalma, ha azt megosztjuk másokkal. Az internet megjelenésével az adatok elvileg bárki számára hozzáférhetőek. Az persze kérdés, hogy vajon a releváns adatokat sikerül-e megtalálni az óriási adathalmazban. Érdekes volt a nyilvánosság metaforáját is nyomon követni az agorától a Facebook és a Google által teremtett nyilvánosság metaforáig, mely egymással párhuzamosan működő nyilvánosságok ezreit hozta létre. E fejezetben vezeti be a szerző az algoritmikus társadalom és a kódokkal vezérelt társadalom fogalmát, amely a könyvben később többször visszatér majd. Az algoritmusok hihetetlenül nagy szerephez jutottak az elmúlt években, mivel az életünket nagyrészt kódok, algoritmusok szabályozzák és vezérlik. Mindez leginkább a tervszerűségben ölt testet, vagyis lépésről lépésre végiggondoljuk a cselekedeteinket, a felmerülő lehetséges problémaforrásokat, valamint a különböző lehetőségeket egy-egy probléma megoldása során. Vegyünk egy teljesen hétköznapi példát: amikor el szeretnénk jutni A-ból B-be, akkor előtte megtervezzük, hogy mivel megyünk, milyen lehetséges útvonalak jöhetnek szóba, melyik útvonal a leggyorsabb. A tervezés közben persze felmerülhetnek újabb kérdések, például van-e valahol útlezárás, elterelés, azokat hogyan tudom a lehető leggyorsabban kikerülni stb.

A második fejezet a Big Data jelenségét elemzi. A Big Data az egyik, ha nem a legfontosabb narratívája az új korszaknak. Ezen a logikai szálon zökkenőmentesen vezeti be a szerző az olvasót ebbe az új fejezetbe, ahol elsősorban alapjogi szempontból vizsgálja a kérdést. Maga a Big Data jelenség nagyjából 2010-től jegyezhető. A lényege abban áll, hogy egyre több adattermelődés, adatraktározás, adatfelhasználás történik azáltal, hogy digitális nyoma marad a történéseknek. A Big Data technológiai nagyszerűsége azonban nagyon komoly problémákat is felvet, leginkább a *privacy* kapcsán. A személyes adatok kezelésével összefüggésben az automatizált döntéshozatal és a profilalkotás kérdéseit emeli ki a szerző. Viszonylag részletesen elemzi a témára vonatkozó uniós szabályozást, valamint hangot ad annak is, hogy szerinte rossz narratívát használ az EU az adatvédelmi szabályozás terén. A következő tanáccsal él: „Nem az adat tehát a lényeg itt, hanem a magánszemélyek privát szférája, szabadsága, egyenlő méltósága. Ezt kell elsősorban tisztelni és védeni, és nem az adatok kezelésével kapcsolatos technikai szabályokat szaporítani” (99. o.).

A horizontális platformokkal foglalkozik a harmadik fejezet. Zödi azon a véleményen van, hogy a platformok sokkal nagyobb hatást gyakorolnak az életünkre, mint maga az internet. A platformoknak tulajdonítható az ún. harmadik valóság: a virtuális valóság megszületése. A platformok embereket kapcsolnak össze emberekkel vagy erőforrásokkal úgy, hogy mindeközben a kommunikációt adatokká alakítják.

⁷ *Data* (adat) – *Information* (információ) – *Knowledge* (ismeret) – *Wisdom* (bölcsesség); Russel Ackoff (1988) elméleti modellje.

Algoritmusok által vezéreltek, és fontos eleme még az áruvá változtatás, pénzzé alakítás is. A szerző az egyébként alapvetően ingyenes Facebookot és a Google-t emeli ki a horizontális platformok közül, ezzel a kettővel foglalkozik részletesen. Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy a Facebook és a Google kapcsán leírtak nem alkalmazhatók sematikusán a többi horizontális platformra. A közösségi médiát több oldalról is körbejárja a szerző az álhírektől kezdve a metaforákon át a *cyberbullying* és egyéb jogi és felelősségi kérdésekig. A Google Books projekt és per is nagy hangsúlyt kap a könyvben, mintegy tizenhat oldalon keresztül bemutatva.⁸ A fejezet végén az EU platformpolitikájáról olvashatunk. Az unió csupán két évvel ezelőtt, 2016-ban kezdett foglalkozni a platformokkal.

A *Vertikális platformok* címet viseli a negyedik fejezet. E platformok⁹ közül az Uberről, annak rövidke életéről, majd betiltásáról ír részletesen a kötet. A vertikális platformokkal kapcsolatos jogi problémák közül kiemelten kezeli a tisztességtelen piaci magatartást, a fogyasztóvédelmi és a munkajogi problémákat. Ezek a platformok ún. diszruptív (romboló) technológiák, melyek jelentősen felborítják a bejáratott, megszokott piaci helyzeteket. Éppen ezért gyakran éri ezeket az a vád, mely szerint tisztességtelen előnyökhöz jutnak azáltal, hogy nem tartják be az adott iparágra vonatkozó szabályokat. Az Uber esetében például nem volt szükség nagy összegű belépési díj kifizetésére ahhoz, hogy taxiengedélyhez jussanak, ellentétben a taxitársaságokkal. Azonban az Uber nem is működött taxitársaságként, sokkal inkább a „kereslet és kínálat összehárosítását lehetővé tevő szoftvereket működtető cég” volt (172. o.). Hasonló elven alapul az Airbnb is, amely olyan piactérként funkcionál, ahol találkozik a kereslet a kínálattal. Fogyasztóvédelmi szempontból aggályokat vethet fel, hogy a – sok esetben kiszolgáltatott – fogyasztónak kell a vitás helyzeteket megoldania a szállásadóval és fordítva. Összességében elmondható, hogy a vertikális platformokkal szemben megfogalmazott aggályok sok esetben valóságok, azonban ahhoz, hogy megfelelően kezelni lehessen őket, a jelenlegi jogi szabályozást módosítani kellene.

A „Mesterséges intelligencia, robotok és az autonóm járművek” című ötödik fejezet problematikája nagyon érdekes, ugyanakkor talán a legvitatottabb, a legösszettebb a könyvben tárgyaltak közül. Sok-sok kérdést felvet: Létezik-e gépi intelligencia? Van-e személyisége a robotoknak? Hogyan alakul a felelősség kérdése az önvezető autók által okozott közúti baleseteknél? Szükséges-e átalakítani a jogot a robotok miatt, hiszen azok csak a kódokat értik meg?

Az utolsó fejezet a „Jogalkalmazás és jogtudomány az új korszakban” címet viseli. Ebben a részben a korábban tárgyaltak hatásait mutatja be a jogászai tevékenység horizontján, arra koncentrálva, hogy a tárgyalt jelenségek milyen változásokat idéztek elő a jogászai munkában és milyeneket fognak. Ha jogról beszélünk, akkor elsősorban szabályozásra gondolunk. A szabályok előreláthatósága az ember számára nagyon fontos, azonban a gépeknél ez nem érték, azoknál egyáltalán nem

⁸ Személy szerint ezt aránytalannak éreztem a többi témával szemben. Azzal védhető a koncepció, hogy a szerzői jog és annak válsága nagy szelete ennek a résznek.

⁹ „A vertikális platform olyan vállalkozás, amely értékteremtő interakciókat tesz lehetővé külső előállítók és vásárlók között” (166. o.).

releváns. Rengeteg jelenségről nem lehet elsőre egyértelműen eldönteni, hogy igényelnek-e egyáltalán jogalkotói beavatkozást. A kötet által tárgyalt kérdések mind-egyikére jellemző, hogy áthatják a mindennapjainkat, a hétköznapiakat. A jogi szabályozásukat illetően viszont eltérő a kép, hiszen léteznek olyanok, amelyekre már van szabályozás, és legfeljebb igazítani kell rajtuk, más területekre vonatkozóan pedig a jognak egyáltalán nincs narratívája, míg végül van, ahol ez nem is tűnik szükségesnek. Érezhetően a vertikális platformok, a mesterséges intelligencia és a robotok kapcsán hiányoznak a megfelelő metaforák.

A kötet egyik tanulsága, hogy nem biztos, hogy a jognak mindent le kell fednie, és ezzel teljesen egyet is lehet érteni. A könyv érinti ugyan, de nem fejt ki részletesen az időelcsúszást, azt az egyszerű tényt, hogy a jog gyakran lemarad a szabályozással. Kimondottan az információs társadalom egyes kérdései kapcsán sokszor lehetetlen vállalkozásnak is tűnik az, hogy időben megszülethessen a (megfelelő) jogi szabályozás. A technika fejlődésének rohamtempóját azonban a jognak is követnie kell. Ezért a szabályozás hogyanja a fő kérdés. A jog feladata az, hogy megtalálja az egyensúlyt az ellenőrzés hiánya, valamint a fejlődést gátló túlszabályozás között.

Zódi Zsolt azt a célt tűzte ki, hogy az információs társadalom néhány aktuális kérdését, kihívását a jog látókörébe helyezze. Sikerült. Izgalmas olvasmány mind a jogászok, mind az információs társadalom iránt érdeklődők számára.

*Aczél-Partos Adrienn**

KATHARINA BOELE-WOELKI – DIEGO P. FERNÁNDEZ ARROYO (SZERK.):
THE PAST, PRESENT AND FUTURE OF COMPARATIVE LAW – LE PASSÉ,
LE PRÉSENT ET LE FUTUR DU DROIT COMPARÉ (PARIS: SPRINGER 2018)
125 OLDAL

Az International Academy of Comparative Law (Nemzetközi Összehasonlító Jogi Akadémia) 2018 májusában konferenciát szervezett az összehasonlító joggal foglalkozó ma élő legidősebb jogászgeneráció képviselői számára életútjuk és munkásságuk, az összehasonlító jog elismertetése és művelése érdekében végzett tevékenységük elismeréseként. A tisztelet kifejezése mellett a meghívottak, Jean-Louis Baudouin, Xavier Blanc-Jouvan, Mary Ann Glendon, Hein D. Kötz és Rodolfo Sacco a konferencia keretében lehetőséget kaptak arra is, hogy kifejtsék nézeteiket arról, milyen szerepei, problémái lehetnek az összehasonlító jognak. Az ünnepeltek szakmai munkásságát a rendezvény további öt meghívottja (az összehasonlító jog tudományában nem kevésbé jelentős érdemeket szerzett jogtudósok), Marta Cartabia, Bénédicte Fauvarque-Cosson, Antonio Gambaro, Harmathy Attila és Marek Safjan méltatta.

* Könyvtárvezető, megbízott oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 1088 Budapest, Szentkirályi utca 28. E-mail: aczel-partos.adrienn@jak.ppke.hu.

Az előadók az összehasonlító jogról vallott gondolataikat egy olyan időszakban fogalmazták meg, amikor – a szerzőket idézve – az összehasonlító jog „keresztúthoz”¹ érkezett. A globalizálódó világban fordulóponthoz érve a fejlődés nem folytatható ugyanazon az egyenes vonalon, hanem tudatosan foglalkozni kell azzal, milyen irányban haladjon tovább. A jövőre vonatkozó elképzeléseik mellett az előadók a jogösszehasonlítás történetéről is áttekintést adtak, és felidéztek az akadémia közel száz évre visszatekintő múltját. A találkozó alkalmat adott arra is, hogy az összehasonlító jogtudomány művelői kifejezzék egymás iránti tiszteletüket, és felidézzék a szakmai életútjuk során szövődött barátságaikat. Az itt bemutatandó kötet az előadások írásos változatát fűzi egybe.

A recenzió a könyv címében jelzett három idősík, a múlt, a jelen és a jövő vonatkozásában kísérel meg metszetet adni az előadásokról, így mutatva be a szerzők legfontosabb meglátásait. Ha az idő három dimenziója között három pilléren álló hidat kellene építeni, az összekötő szerkezeti elem minden bizonnyal a jogösszehasonlítás módszere lenne.

A jogösszehasonlítás módszeréről Kötz – Konrad Zweigerttel közösen – az összehasonlító jogtudományt a mai napig megalapozó könyvet írt 1998-ban² (Fauvarque-Cosson, 39. o.). A módszer alapja a funkcionalitás: a különböző jogrendszerek megoldásait abban az esetben lehet összehasonlítani, ha – a dogmatikai összefüggésekből kiragadva – megállapítható, hogy ugyanarra a problémára keresik a választ (Glendon, 5., Kötz, 27. és Blanc-Jouvan, 50. o.). A jogszabályok erdejében valójában az egyes szabályok szövedékéből álló, láthatatlan témákat kell keresni, ezek képezik a vizsgálat tárgyát (Sacco, 104. o.). Vannak esetek, amikor teljesen különböző jogi megoldások hasonló élethelyzetekben nagyon hasonló eredményre vezetnek. Előfordulhat azonban az is, hogy a különböző jogrendszereknek a hasonló problémákra adott megoldásai teljesen eltérő módon működnek a gyakorlatban, ilyenkor meg kell keresni a jogi kultúrának azokat a sajátosságait, amelyekben e különbségek gyökereznek. Ez a kulturális megközelítés nem eltávolodást jelent a funkcionális szemlélettől, hanem része annak.³

¹ A szimbolikus elnevezést (*crossroad*) használja GLENDON (3. o.) és BLANC-JOUVAN (*la croisée des chemins*) (45. o.).

² KONRAD ZWIEGERT – HEIN KÖTZ: *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts* (Tübingen: Mohr 1971).

³ KÖTZ kifejezetten felveti ezt a problémát (26–29. o.). Példaként a termékfelelősség intézményét említi, amely a fogyasztók védelmében „szigorú”, objektív feltételeken nyugvó tényállást jelent mind az Amerikai Egyesült Államok jogában, mind az európai jogokban. Ha azonban megnézzük az amerikai peres eljárás sajátosságait (esküdtársi rendszer, csoportos keresetek), arra az eredményre jutunk, hogy teljesen eltérő módon érvényesíthetők a termékfelelősségből fakadó igények, mint az európai jogrendszerekben. A különbség abból fakad, hogy az amerikai szemlélet nem igazgatási szankciókkal, hanem a bírósági útra terelve látja megoldhatónak a problémát. Ehhez hasonlóan a kínai jogban a szerződészegésből eredő kártérítési felelősség rendezése nem sokban tér el a kontinentális jogrendszer és a *common law* ismert megoldásaitól. Mégis a más jogi kultúra azt eredményezi, hogy nincsenek olyan bírósági eljárások, amelyekben az eladó (vagy bármely szerződő fél) irányában kártérítési szankciót kellene megállapítani. Ezzel szemben a végrehajtó hatalom által kilátásba helyezett más jogkövetkezmények (engedélyek megvonása, bírságok) eredményezik azt, hogy a gazdasági szerződések rendszere működőképes.

Ahhoz, hogy két különböző jogi kultúrában a jelenségek összehasonlíthatóvá váljanak, át kell tekinteni, hogy a gyakorlatban hogyan működnek a vizsgált jogintézmények. Ehhez adott esetben a jogon túli tényezőkre is tekintettel kell lenni, az összehasonlító jog ezért szorosan kapcsolódik más tudományágakhoz: a társadalmi-gazdasági és politikai fejlődés eredményeit nem lehet figyelmen kívül hagyni (Glendon, 5. és Kötz, 28. o.). Minél inkább különbözik a vizsgálandó ország jogrendszere a saját jogrendszerétől, annál inkább tekintettel kell lenni a kulturális hagyományokra, a történelmi, vallási, ideológiai, politikai és gazdasági beágyazottságra is (Blanc-Jouvan, 53–54. o.).

Glendon hangsúlyozza, hogy a természettudományok empirikus kísérleteivel szemben a jogtudomány arra tud hagyatkozni, hogy megvizsgálja, más országok hogyan kezelik ugyanazt a problémát. Az összehasonlító jog valójában a jogintézmények jobb megismerését és a problémák megértését segíti (Glendon, 6. és Harmathy, 70. o.), fontos célja a saját jogrendszer megértése (Blanc-Jouvan, 46. o.), ezenfelül az országok közötti jó kapcsolatok kialakítását is szolgálja (47. o.). Nem utolsósorban pedig az összehasonlító jogi tanulmányok a tudás önmagában rejlő értelmét nyújtják (Glendon, 6. o.). Mindezeket a célokat az összehasonlító kutatás azzal éri el, hogy továbbmegy az idegen jogok szabályainak megismerésén, és a valódi értelemben vett összehasonlítással tudománnyá avatja a jogot (Harmathy, 69. o.).

1. A MÚLT. Harmathy mutat rá arra, hogy az összehasonlító jog iránt a XX. század elején meginduló érdeklődést az előző század gazdasági, társadalmi és politikai életében bekövetkezett változásai alapozták meg. A piac növekedésével a gazdasági szabályozók, a törvényhozás szerepe is megnőtt, és a fejlődés az egységesítés irányába mutatott (62. o.). A folyamat eredményeként 1869-ben megalakult a *Société de législation comparée*, amely az 1900-ban Párizsban tartott első kongresszusán – Raymond Saleilles és Édouard Lambert nevéhez köthetően – az összehasonlító jog céljaként a különböző jogrendszerek szabályaiban meglévő közös törvényi alap megtalálását tűzte ki (Glendon, 6., Blanc-Jouvan, 46., Harmathy, 63., Baudouin, 81. és Sacco, 104. o.). Lambert hangsúlyozta az összehasonlító jog gyakorlati szerepét, a külföldi jogok megoldásainak a törvényhozás során történő figyelembevételét, az értékek és a hibák felismerését, valamint azt, hogy mind a jogalkotás és a jogalkalmazás, mind a társadalmak közötti érintkezés fontosságát fel kell ismerni (Harmathy, 63. o.). A normatív célkitűzés azt eredményezte, hogy a tudományos kutatások elsősorban a jogrendszerek egészét vizsgálták, és hasonlóságaik felfedezésére törekedtek (Blanc-Jouvan, 46. o.).

A törvények összehasonlításának céljából az Egyesült Királyságban megalakult az *English Society of Comparative Legislation*, majd 1893-ban Németországban a gazdasági fejlődés előtt álló feladatok megoldására fiatal közgazdászok hoztak létre külföldi gazdaságokat és jogszabályokat vizsgáló társaságot (Harmathy, 62. o.). A magánjogi összehasonlítás mai napig meghatározó német műhelyének 1926-os megalapítása Ernst Rabel nevéhez fűződik (63. o.).

Sajátos helyzetben volt Québec, ahol a *common law* jelenléte nemcsak lehetővé tette az egymás mellett élő két jogrendszer intézményeinek folyamatos összehason-

lítását, hanem ez volt az egyik oka annak, hogy az eredetét nézve francia québeci jog a *common law* behatása ellenére fennmaradhatott (Baudouin, 75. és Safjan, 89. o.).

Az elméleti kutatások eredményei önálló kötetekben⁴ vagy jogi folyóiratokban jelentek meg. A *Société de législation comparée* megalakulásával egyidejűleg alapított, a társaság tevékenységét bemutató kiadványból alakult meg az összehasonlító jogtudomány nemzetközi szinten is legfontosabb folyóirata, a *Revue internationale de droit comparé* (Harmathy, 65–66. o.). A század közepén, 1952-ben a tengerentúlon is követte a folyóirat példáját a *The American Journal of Comparative Law* (Baudouin, 82. o.). A *Revue* életében a mai napig meghatározó szerepet töltenek be az először a XX. század második felében, Marc Ancel és Blanc-Jouvan vezetése alatt megrendezett két- vagy többoldalú jogásznapok. Az esemény egészen 1990-ig lehetőséget adott arra, hogy az érdeklődés látókörébe a volt szocialista országok (valamint a fejlődő világ országai) is bekerüljenek. A rendszerváltás történelmi időpontjában a rendezvénynek Budapest adott helyet (Harmathy, 67. o.).

A XX. században további intézmények alakultak a jogösszehasonlító tevékenység folytatására nemzetközi szinten is. 1924-ben Genfben megalakult a Nemzetközi Jogi Összehasonlító Akadémia, a magánjog nemzetközi egységesítésére pedig 1926-ban Rómában létrejött az *Institut International de l'Unification de Droit Privé* (UNIDROIT) (Blanc-Jouvan, 46–47. és Harmathy, 63. o.). Ezek az intézmények kényszerzünetet tartottak a második világháború időszakában, de folytatni tudták működésüket mind a világháború után, mind a hidegháborút követően (47. o.). A hidegháború időszakában is összekötő kapcsot jelentett a szembenálló hatalmak országai között az UNESCO égisze alatt 1950-ben létrehozott *Committee of Comparative Law* (mai nevén *International Association of Legal Science*) (64. o.).

Az amerikai kontinensen az összehasonlító jog kutatóműhelyei valamivel később alakultak meg, mint Európában. 1951-ben jött létre az *American Association for the Comparative Study of Law*, döntően az 1930-as években Európából beáramlott kutatók, kisebb számban a külföldi jogot alkalmazó amerikai jogászok kezdeményezésére (Glendon, 4. o.).

Az összehasonlító jog oktatásában a mai napig meghatározó szerepet tölt be a strasbourgi *Faculté internationale pour l'enseignement de droit comparé*, melynek megalapítása Felipe de Solà y Canizares és felesége nevéhez fűződik. Az intézmény 1961-től kezdődően minden évben másik városban tartott tavaszi és nyári kurzusokat (Harmathy, 64.o.).

A XX. század második felében már nem az egységesítés, hanem a sokféleség értékeinek megőrzése mellett a jog harmonizációja, a jogrendszerek egymáshoz közelítése vált a fő célkitűzéssé (Blanc-Jouvan, 47. o.). Az ENSZ keretében 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata oly módon fogalmazott meg egyetemes értékeket, hogy elismerte ezen értékek kifejezésében a kulturális sokféleség megnyilvánulását is (Glendon, 8. o.). Ez volt az az időszak, amikor a funkcionaliz-

⁴ Edouard LAMBERT: *La fonction du droit civil comparé* (Paris: Giard et Briere 1903) (lásd BLANC-JOUVAN 46. o.); René DAVID: *Traité élémentaire de droit civil comparé: introduction à l'étude des droit étrangers et à la méthode comparative* (Paris: Librairie Général de Droit et de Jurisprudence 1950) (lásd HARMATHY 69. o.).

mus tana Németországból kiindulva meghódította az egész világot. A kiindulópontot jelentő módszer szellemi atyja Ernst Rabel volt, az ő elméletét az amerikai jogtudományban Rudolf Schlesinger és Max Rheinstein vitte tovább (Blanc-Jouvan, 50. o.). A funkcionalizmus mellett az összehasonlító jogász gondolkodásában a hagyományoknak, a szociológiai, történeti és kulturális szempontoknak is jelentőségük van (Cartabia, 12. o.).

2. A JELEN. Az akadémia eddigi történetében első alkalommal került sor olyan jellegű eseményre, amelyet a bevezetőben felidézett 2018 májusi találkozó jelentett. 1950 óta az akadémia megszakítás nélkül szervezi a négyévente sorra kerülő összehasonlító jogi kongresszusokat, emellett 2008 óta a köztes időszakokban tematikus találkozókat is rendeznek. A könyv előszavában arról írnak a kötet szerkesztői, az akadémia elnöke, Katharina Boele-Woelki és Diego P. Fernández Arroyo, hogy a most megrendezett kivételes esemény jelentőségét abban látják, hogy reflektáljanak azokra a kihívásokra, amelyeket a felgyorsult kommunikációt lehetővé tevő technikai eszközök világa jelent (viii. o.). A globalizáció jelensége a jogrendszereket alapjaiban érinti, és ezzel az összehasonlító jog tárgyára és módszerére is jelentős hatást gyakorol (Blanc-Jouvan, 52. o.).

A világméretű információcsere révén megnövekedett a nemzetközi üzleti kapcsolatokat érintő jogterületek (nemzetközi adójog, nemzetközi választott bíróságok, nemzetközi emberi jogok) szerepe, amelyek sokszor a nemzeti különbségeket figyelmen kívül hagyó, uniformizált szabályozást jelentenek (Glendon, 3. o.). Az államok szuverenitása felett kialakuló jogrendek és szervezetek pedig másfajta alapokon nyugvó összehasonlítást végeznek (Blanc-Jouvan, 52. és Baudouin, 82. o.).

Az összehasonlító jog módszerét az elmúlt húsz évben kritikák érték (Kötz, 25. o.). Ezek a jogösszehasonlítás létjogosultságát kérdőjelezték meg annak felvetésével, hogy a különböző jogrendszerek – figyelemmel a közöttük fennálló kulturális különbségekre – egyáltalán összehasonlíthatók-e (Blanc-Jouvan, 53. o.). Pierre Legrand álláspontja szerint áthidalhatatlanok, a megértést akadályozzák a nyelvi és gondolkodásbeli eltérések (Kötz, 26. és 31. o.). Kötz arra a következtetésre jut, hogy az összehasonlító jog tudománya valójában egy olyan módszer, amelynek lényege éppen abban áll, hogy a valódi problémák megértésében segítséget nyújtson (29. o.).

A jogösszehasonlítás fontos szerephez jut az Európai Bíróság ítélezésében is. Ez egyrészt a különböző jogrendszerek megoldásainak közelítésében, másrészt ezzel összefüggésben egy olyan jogértelmezésben jelentkezik, hogy az alapvető jogokat tartalmazó charta jogelvei a lehető legszélesebb módon érvényesülhessenek (Safjan, 91. o.).

3. A JÖVŐ. Az összehasonlító jog oktatásával kapcsolatban René David abból indult ki, hogy az egyetemeknek a külföldi jogok megismertetésére is figyelmet kell fordítaniuk, elsősorban az elméleti tudás megszerzését és a jog fejlődésének jobb megértését szem előtt tartva (Harmathy, 71. o.). Más jogterületekhez hasonlóan az összehasonlító jog oktatása során is el kellett dönteni, hogy mennyire elméleti vagy gyakorlati célokat szolgáljon, és ennél a tárgynál különösen fontos a külföldi műveket tartalmazó könyvtár hozzáférhetősége. A tantárgy anyagának kiválasztásakor pedig ügyelni kell arra, hogy az oktatás ne merüljön ki a külföldi jog szabályainak

lefordításában. A külföldi jogintézmények tanulmányozása előtt meg kell ismerni a jogrendszer egészét, és a saját jog fejlődését is figyelembe kell venni. Ezt követően lehet a funkcionalításra is kiterjedően az egyes jogintézményeket tanulmányozni és összehasonlítani (Blanc-Jouvan, 55. és Harmathy, 71. o.). Az összehasonlító jog oktatásában az egyetemeknek a jövő jogászai formálása során napjainkban is szerepet kell vállalniuk.

Az oktatás esetében azt is el kell dönteni, hogy az összehasonlító jog önálló tárgy legyen-e a jogi oktatásban, vagy beilleszthető a nemzeti jogi tantárgyak oktatásába. Blanc-Jouvan álláspontja szerint az összehasonlító jog módszerének művelése különálló kurzusokon sajátítható el, az időbeli elhelyezést tekintve pedig a tanulmányok kezdeti szakaszában kell átfogó képet adni a jogrendszerek történetéről és jellemző vonásairól (55. o.). Az egyes országokban indítandó speciális tárgyak mellett meg kell teremteni a különböző nemzetiségű hallgatók együttműködésének lehetőségét nemzetközi szinten is (57. o.). A tananyag nemzetközi szinten megvalósuló oktatásában kiemelkedő szerepet kapott a strasbourgi *Faculté internationale de droit comparé*. Az egyetemek mellett a jogösszehasonlítás módszerének alkalmazásában a különféle szervezetek által rendezett programok is segítséget adnak, nemzetközi szinten ilyen intézmény a Nemzetközi Összehasonlító Jogi Akadémia és a Nemzetközi Jogtudományi Társaság (58. o.).

Az összehasonlítás létjogosultságát a nyelvi különbségek áthidalásában játszott szerepe is megalapozza. A természettudományokkal szemben az észlelés mikéntjén túl a másik különbség az, hogy a jogi fogalmakat nem mindig lehet más nyelvre lefordítani. A szó szerinti fordítás azt eredményezheti, hogy ugyanaz a kifejezés a valóságban más jelenségre vonatkozik; az eredeti szó többet vagy kevesebbet jelenthet a különböző nyelvekben. A jogösszehasonlítás a nyelvi kifejezőeszköz valódi átültetését is jelenti, a jogi fordítás jelentősége a kutatómunkában vitathatatlan (Sacco, 104–105. és Gambaro, 108. o.).

Az összehasonlító jognak elévülhetetlenek az érdemei az európai magánjog harmonizálásának folyamatában. Az európai országok legújabb jogalkotói tevékenységére jelentős hatást gyakorolt és a jövőbeli jogegységesítés lehetősége megalapozását jelenti a szerződési jog területén a *Common Frame of Reference* vagy az Ole Lando vezette bizottság által megalkotott *Principles of European Contract Law* (Kötz, 30. o.). Kötz hangsúlyozza azonban, hogy a kötelmi jog diszpozitív szabályrendszerének egységesítését addig nem lehet napirendre tűzni, amíg az egységes európai piac a jogrendszerek különbözőségeinek ellenére működőképes (33. o.). A nemzeti jogok diszpozitív szabályai ugyanis a szerződő feleknek lehetőséget adnak arra, hogy az általuk legmegfelelőbbnek tartott jogi megoldást válasszák (Kötz, 31–34. és Blanc-Jouvan, 49. o.).

Az összehasonlító jogászok érdeklődési körébe a tudomány legújabb területei is beletartoznak. A bioetikai kérdések megjelenése kihívást jelent az egyes jogrendszerek számára, a kontinentális jog és a *common law* eltérő módon kezeli a tudományos fejlődés által felvetett új problémákat. Az összehasonlító jogász megvizsgálja ezeket a különféle megoldásokat, mennyiben kell az orvosi etika általános kérdéseit törvényi szinten szabályozni és mennyiben lehet teret engedni annak, hogy az egyes

eseteket – az egyéni körülmények mérlegelésének lehetővé tételével – bíró döntse el (Safjan, 94. o.). Az összehasonlító jogtudományi kutatásokról megjelenő írások érintik a biotechnológia, az informatika, a genetikai kutatások területét, a személyi adatok védelmét és az eutanázia kérdését egyaránt (Harmathy, 68. o.).

A jelen nagy összehasonlító jogászainak a jövő iránt érzett felelőssége Pascal gondolatainak valóságát idézi: „Vizsgáljuk csak meg a gondolatainkat, s azt fogjuk látni, hogy egytől egyig vagy a múlt, vagy a jövő foglalkoztatja őket. A jelenre szinte nem is gondolunk; de ha mégis, csak azért, hogy ennek a világánál próbáljuk elrendezni jövőnket. A jelen sohasem a célunk; a múlt és a jelen csak eszköz: egyetlen célunk a jövő.”⁵

A recenzió szerzője abban a reményben teszi le a tollat, hogy a bemutatott könyv hasznos adalékkul szolgál az összehasonlító jogtudomány magyar művelői számára. Amint arra Blanc-Jouvan előadása rámutat, a kutatások célja, a kutatandó jogterület és jogrendszer megválasztásának függvényében a lehetőségek sokfélesége egyúttal a kutatás módszerének gazdagságát és egyediségét is kínálja (48. és 59. o.). Az összehasonlító jogtudomány további útjának megválasztása így mindannyiunk előtt nyitva álló lehetőség és feladat.

Izsó Krisztina*

SARA COCCHI: UGUALI NELLA SOSTANZA, DIFFERENTI PER TERRITORIO? LA TUTELA COSTITUZIONALE DEI DIRITTI SOCIALI IN ITALIA E IN SPAGNA (PISA: EDIZIONI ETS 2016) 278 OLDAL

Sara Cocchi *Lényegükben egyformák, területileg különbözőek? A szociális jogok alkotmányos védelme Olaszországban és Spanyolországban* című monográfiája arra a kérdésre keresi a választ, hogy egy erősen decentralizált államban, mint amilyen Olaszország és Spanyolország, milyen mértékű különbségek engedhetők meg a különböző területek (tartományok, autonóm közösségek) között a szociális jogok védelmében az alkotmányosság keretein belül.¹ Hogyan lehet összeegyeztetni a szociális jogok védelmének és érvényesítésének igényét, melynek alapja az egyenlőség elve, a különbözőséget értéknek minősítő területi pluralizmus elvével? (45. o.) A téma különösen aktuális az utóbbi évtizedek gazdasági válsága fényében, amely mind Olaszország, mind Spanyolország számára a mai napig kihívást jelent, és a jóléti állam fenntartásában a központi állami intézmények erősebb szerepvállalásához vezetett. Ezek a centralizációs tendenciák ugyanakkor kihívást jelentenek a tartományok, autonóm közösségek számára, amelyek mindkét állam struktúrájában a szociális háló fenntartásának fő letéteményesei.

⁵ Blaise PASCAL: *Gondolatok* [ford. Pődör László] (Budapest: Gondolat 1978) 73.

* Jogász főreferens, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 1051 Budapest, Nádor u. 22. E-mail: Izso.Krisztina@ajbh.hu.

¹ A könyv alapjául a szerzőnek a Firenzei Egyetem összehasonlító jogi tanszékén 2013-ban megvédett doktori disszertációja szolgált.

A könyv lenyűgöző pontossággal és mélységben mutatja be a szociális jogok történetét a tartományok helyzetének szemszögéből a két mediterrán államban, nagy hangsúlyt helyezve mind a releváns alkotmányos rendelkezések szövegére és az azt értelmező alkotmánybírói gyakorlatra, mind az alkotmányjogi doktrínára. A spanyol és az olasz megoldások összevetése a klasszikus összehasonlító jogi módszer alkalmazásával történik, amely kiválóan alkalmas ennek a két jogrendszernek a vizsgálataira. A több közös pont mellett (a dél-európai kultúrkörbe tartozó, erősen decentralizált államstruktúrával rendelkező országok) az eltérések is jelentősek, kezdve a történelmi háttérrel. A második világháború után Olaszország az első államok között volt, amelyek alkotmányba foglalták a szociális jogokat, míg Spanyolország 1978-ban kihirdetett alkotmánya az utolsó, szociális államot létrehozó alaptörvény Nyugat-Európában. Bár mindkét alkotmány széles teret enged a szociális jogoknak (23. o.), az azokat megfogalmazó alkotmányos rendelkezések státusza és elhelyezése is különbözik: míg az olasz *Costituzione*-ban a szociális jogok az alkotmányos jogok között foglalnak helyet,² a spanyol *Constitución* legtöbbjüket az ún. irányadó elvek (*principios rectores*) közé sorolja (30. o.).³ A gyakorlatban azonban ennek a formális különbségnek nincs olyan nagy jelentősége. Akár alkotmányos jogoknak, akár irányadó elveknek tekintik a szociális jogokat, azok konkrét megvalósítása mindkét esetben a törvényalkotó beavatkozására szorul.

Azonos továbbá a szociális jogok alkotmányba foglalásának ideológiai alapja: mind az olasz, mind a spanyol alkotmányozó maga mögött kívánta hagyni a totalitárius állami múltat, és új alapokra helyezni a szabadság fogalmát (24–25. o.). Az új alkotmányok a szabadságnak már nemcsak a negatív arcát látják, amely nem engedi az államot jogtalanul beavatkozni az egyén autonóm szférájába, hanem annak pozitív oldalát is elismerik: az egyén önmeghatározása és önmegvalósításhoz való joga áll ennek az újraértelmezett szabadságnak a középpontjában. Az új alkotmányok a szociális jogokat a szabadságjogok szintjére emelik, hogy biztosítsák az egyén számára az önmeghatározás szabadságát és ezáltal a többi alapjog érvényesítését.⁴

Jelentős azonban a különbség a szociális jogok védelmének módjában eljárásjogi szempontból: Olaszországban nem létezik az alkotmányjogi panasz, így ott az alkotmánybíróság a rendes bíróságoktól érkezett indítványok alapján alakította ki gyakorlatát. A spanyol alkotmány az irányadó elveket nem sorolja azon alkotmányos jogok közé, melyek sérelme ellen alkotmányjogi panasszal lehet élni, a *Tribunal Constitucional* bizonyos alapjogokkal (így az élethez való joggal vagy a magán-

² Az olasz alkotmányban nincs külön fejezet a szociális jogok számára, azok többsége az I. rész (Az állampolgárok jogai és kötelességei) II. (Etikai-társadalmi kapcsolatok) és III. (Gazdasági kapcsolatok) címében kapott helyet. Ez a megoldás lehetőséget nyújtott arra, hogy az alkotmánybíróság meglehetősen rugalmasan értelmezze a szociális jogokat (29. o.).

³ Kivételt képeznek azok a szociális jogok, melyek az I. cím (*Título Primero*) II. fejezetének az „Állampolgárok jogairól és kötelességeiről” szóló II. szekciójában található (30–38. cikk), így pl. a magántulajdonhoz való jog (33. cikk) és a munkához való jog (35. cikk). A „szociális és gazdasági politika irányadó elveit” az I. cím III. fejezete (39–52. cikk) tartalmazza.

⁴ Erről bővebben lásd Norberto BOBBIO: *Eguaglianza e libertà* (Torino: Einaudi 2009), valamint Norberto BOBBIO: „Sui diritti sociali” in Guido Neppi MODONA (szerk.): *Cinquant’anni di Repubblica italiana* (Torino: Einaudi 1996) 115–124.

szféra védelmével) való szoros kapcsolatra hivatkozással azokat mégis a hatáskörébe vonta.

A könyv problémafelvetése látszólag egyszerű, valójában azonban nagyon összetett kérdéssel állunk szemben. Egyrészt, ahogy azt az előszóban a szerző is hangsúlyozza, a központ-periféria kapcsolat az aktuális politikai és történelmi helyzet függvényében folyamatosan változik. Másrészt maga a „szociális jogok” kategóriája sem mentes a bizonytalanságoktól, és többféle értelmezésnek ad teret. Mindkét vizsgált országban mind a törvényhozó(k), mind az alkotmánybírói gyakorlat folyamatosan alakította az alkotmányban biztosított szociális jogok érvényesítésének rendszerét.⁵ Ez nemcsak a szociális jogok értelmezése fejlődésének tudható be, hanem az államformában bekövetkezett változásoknak is. Spanyolország és Olaszország „az új policentrizmus legfontosabb laboratóriumai közé tartozik”, ahol – feszültségektől nem mentesen – egyidejűleg érvényesül az egység elve és a területi egységek politikai-intézményi autonómiájának elve (31. o.).⁶ Olaszország 2001-ben gondolta újra a „regionális állam” (*Stato regionale*) koncepcióját, és alkotmánymódosítással átalakította az állam és a tartományok közötti hatáskörmegosztás rendszerét. Ma a tartományok reziduális hatáskört élveznek azokon a területeken, amelyek nem tartoznak az állam kizárólagos hatáskörébe, illetve bizonyos területek – köztük az oktatás – a tartományok és az állam megosztott hatáskörébe tartoznak.⁷ Spanyolországban a katalán önállósodási törekvések jelentenek kihívást az *Estado autonómico* modell számára, kezdve a katalán parlament 2013. január 23-i döntésével, mely a katalán népet szuverénnek nyilvánította, amit az alkotmánybíróság alkotmányértőnek talált.⁸

A könyv felépítése egyszerű és logikus. A problémafelvetést a maga összetettségében bemutató hosszabb bevezető (23–52. o.) után az első fejezet kizárólag Olaszországra koncentrál, míg a második fejezet a spanyol jogszabályokat és gyakorlatot már több összehasonlító megjegyzéssel átszőve mutatja be. Végül a harmadik fejezet, amely az összehasonlító jogi elemzést tartalmazza, az egészséghez való jogot vizsgálja, és annak tükrében hasonlítja össze a szociális jogok helyzetét a két vizsgált országban. A kötet rendkívül gazdag bibliográfiája – mely önmagában 25 oldalt tesz ki – meggyőzően bizonyítja, hogy a könyv alapos munka eredménye, és a szerző nemcsak a releváns olasz és spanyol jogirodalmat ismeri, hanem a szociális jogok és a jóléti állam nemzetközi irodalmát is.

Bár az alapvető kérdéssel nyitott marad, a könyv továbbgondolásra ösztönzi az olvasót, és ehhez megadja a szükséges eszközöket. A nemzeti egység és a területi differenciáció közötti elkerülhetetlen feszültséget feloldani nem lehet, csak bizonyos mértékű egyensúlyra lehet törekedni, és ez az egyensúly egyrészt országspecifikus,

⁵ A szerző a 2015. december 1-jéig bekövetkezett változásokat veszi figyelembe (21. o.).

⁶ Az új policentrizmusról lásd továbbá szintén az olasz és a spanyol tapasztalatok összehasonlításával Elena GRIGLIO: *Principio unitario e neopolicentrismo. Le esperienze italiana e spagnola a confronto* (Padova: Cedam 2008).

⁷ Az olasz alkotmány 117. cikke, amelyet a 3/2001. sz. alkotmányrangú törvény (*legge costituzionale*) módosított.

⁸ A *Tribunal Constitucional* STC 42/2014. sz. határozata.

másrészt folyamatosan változik. A szerző szerint a szociális jogok alkotmányba foglalása a rendszer egységének fenntartásában való aktív állami szerepvállalás egyik legambiciózusabb megnyilvánulása (245. o.). Az alkotmányos rendelkezések értelmezésére épülő esetjog alapján továbbá világossá válik, hogy a szociális jogok egy objektív és egy szubjektív dimenzióval is rendelkeznek: irányt mutatnak a köztisztviselők számára, ugyanakkor elválaszthatatlan részei az állampolgárság mai fogalmának. Az olasz és a spanyol példák azt bizonyítják, hogy a területi (tartományi és autonóm közösségekbeli) hatóságok nemcsak a szociális jogok érvényesülését biztosító szolgáltatások rendszerének kialakításában játszanak nélkülözhetetlen szerepet, hanem a szolgáltatások tartalmának rendkívül jelentős elemeit is meghatározzák. Az ún. *szociális* állampolgárságnak tehát van egy területi dimenziója, amely hozzájárul az adott helyi közösséghez tartozás érzéséhez.⁹

Összegezve: az olasz és a spanyol jogalkotók az ellentétek kibékítésére tesznek kísérletet, és az emberek egyenlősége és a tartományok, illetve autonóm közösségek egyenlősége között próbálnak egyensúlyt teremteni, ez pedig folyamatos kölcsönös egymáshoz igazítást igényel (247. o.). Melyik tehát a területi differenciációnak az a szintje, melyen még biztosítható a szociális jogok lényegileg egyenlő gyakorlása az ország egész területén? Sara Cocchi szerint ahhoz, hogy a decentralizáció ne fenyegetse a nemzeti egység megtartását, két dologra van szükség. Egyrészt a területi hatóságokat be kell vonni az anyagi egyenlőség fogalmának és tartalmának meghatározásába, másrészt növelni kell a területi és a központi hatóságok közötti párbeszéd és együttműködés hatékonyságát.

*Kelemen Katalin**

KOLTAY ANDRÁS (SZERK.): BALÁS P. ELEMÉR EMLÉKKÖNYV.
TISZTELGÉS ÉS ANTOLOGIA SAJTÓJOGI, SZERZŐI JOGI ÉS
SZEMÉLYISÉGI JOGI MŰVEIBŐL HALÁLÁNAK 70. ÉVFORDULÓJÁN
(BUDAPEST: WOLTERS KLUWER 2018) 849 OLDAL

Az 1910-es évektől kezdődően, majd a két világháború között állandósult „válságos évtizedekben”¹ Magyarországon, tágabb kontextusban Kelet- és Közép Európában, sajátos krízis bontakozott ki, mely egyaránt kihatott a társadalomra, a politikára, az eszmeáramlatokra és a művészetekre, és hatalmas átalakulásokat indított el. A változás, az átalakulás, s egyben a változni nem tudás, az igazi átalakulásra képtelenség keveredett egymással. Mégis a XX. század első felének ellentmondásos időszakában

⁹ A szociális állampolgárság fogalmáról összehasonlító szemszögből lásd még Graziella ROMEO: *La cittadinanza sociale nell'era del cosmopolitismo: uno studio comparato* (Padova: Cedam 2011).

* Egyetemi docens, Örebro universitet, Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete, 701 82 Örebro, Fakultetsgatan 1, Svédország. E-mail: katalin.kelemen@oru.se.

¹ BEREND T. Iván: *Válságos évtizedek A 20. század első fele közép- és kelet-európai történetének interpretációja* (Budapest: Magvető³1987). A bevezető sorok az idézett kötet előszaván alapulnak (13. o.).

élte virágkorát például a polgári magánjogtudomány, elsősorban Szladits Károly és magánjogi iskolája révén.² Tág értelemben ez utóbbi tudományos körhöz sorolható a kor- és pályatársai által az „utolsó polihisztor magyar jogászként”³ jellemzett Balás P. Elemér, akinek nagyszabású életműve e válságos évtizedek alatt teljesedett ki, s annak sajtójogi, szerzői jogi, személyiségi jogi szegmenséről emlékezik meg a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) Médiatanácsának Médiatudományi Intézete (MTMI) és a Wolters Kluwer magyarországi kiadója közös sorozatában 2018-ban megjelent emlékkönyv.

Nem lehet eleget hangsúlyozni annak fontosságát, ha a jogtörténet iránt érdeklődő olvasó a klasszikus jogtudósok munkáinak reprint vagy új, esetleg kritikai kiadását veheti kézbe.⁴ Fontos a most recenzált kötet megjelentetése az említett sorozatban, amely egy nagy ívűnek szánt könyv- és lapkiadási projekt egyik eleme, betöltve a hazai médiatudomány és a felsőoktatási intézmények e területen érzékelhető szakirodalom-hiányát. A Koltay András (a Nemzeti Közszolgálati Egyetem rektora, egyetemi tanár, PPKE JÁK, NKE) és Nyakas Levente (intézetvezető, MTMI) sorozatszerkesztésében 2011 óta megjelenő, jellegzetes zöld-sárga keménytáblás szakkönyvek egy részét idegen nyelvről magyarra fordított művek teszik ki, ilyenformán hozzáférhetővé téve az érdeklődő magyar olvasó számára az idegen – elsősorban angol – nyelvű szakirodalom fontos darabjait. Emellett megtalálhatók azok a művek is, amelyek a magyar médiaszabályozást és a magyarországi médiatörténetet dolgozzák fel. Harmadsorban pedig angol nyelven megjelent szakkönyvek láttak napvilágot.

Az alapvetően mérsékelt konzervatív megközelítésű sajtó- és médiatörténeti kutatások széleskörűen értelmezik a médiatörténetet. Földrajzi értelemben a vizsgálódás súlypontját ugyan a történeti Magyarország médiatörténete képezi, de számos esetben történik kitekintés a Habsburg Monarchia, a szomszédos államok és a többi európai ország médiatörténeti vonatkozásaira is. A *Balás P. Elemér emlékkönyv* a sorozat e tárgyban eddig megjelent köteteinek abba a sorába illeszkedik, amely egy jeles személyiség (Gratz Gusztáv) portréját, pályaképét vázolja fel⁵ vagy, mint a 2017-ben elhunyt neves alkotmánybíró, jogtudós Lábady Tamás esetében, a tudományos életműből nyújt válogatott szemelvénygyűjteményt.⁶

„2018?” „2019?” „Ki hallgatja/nézi/olvassa ma?” Ilyen és hasonló tartalmú hozzászólások tucatjai tűnhetnek ismerősnek mindennapjainkból az online tartalommegosztó szolgáltatók oldalain, ha nem a jelen pillanatait visszaadó tartalmak között böngészünk. Nem véletlen az internetes kommentek világának felidézése, hiszen a technikai fejlődés, a hírközlés mindenkori aktuális állása, a rádiózás szerzői jogi,

² VÉKÁS Lajos: „Szladits Károly és magánjogi iskolája” *Jogtudományi Közlöny* 2018/2, 72–77.

³ RÁ CZ György: „Egy polihisztor magyar jogász emlékezete” *Jogtudományi Közlöny* 1983/6, 412–413.

⁴ MUNKÁCSI Péter: „Csehi Zoltán – Boytha György válogatott írásai. Selected essays, Ausgewählte Schriften, études choisies (könyvismertetés)” *Polgári Jog* 2016/4.

⁵ PAÁL Vince: *A politika és a publicisztika vonzásában. Gratz Gusztáv pályafutása* (Budapest: Wolters Kluwer Hungary 2018).

⁶ LÁB ADY Tamás: *Megtartott szó. Válogatott jogi tanulmányok* (Budapest: Wolters Kluwer Hungary 2018).

sajtójogi kérdései iránt (is) nyitott Balás P. Elemértől nem állna távol az online környezet. A szerzői jogász recenzens eljátszik azzal a gondolattal, hogy amennyiben kortársunk lenne az emlékkötet ünnepeltje, bizonyára figyelemre méltó jogértelmezéssel járult volna hozzá az idén tavasszal lezárult európai szerzői jogi reformfolyamat részét képező, a digitális szerzői jogról szóló irányelv azon vitatott rendelkezéseihez, mint a sajtókiadványok kiadói számára biztosított szomszédos jog vagy az online tartalmegosztó szolgáltatók felelősségi kérdéseit rendező, a kitárgyalása idején a vonatkozó rendelkezés számáról elhíresült 13. cikk.

Modern jogi gondolkodása ellenére Balás P. Elemér munkáinak olvasása napjainkban sajnos kevesek kiváltsága. Az emlékkönyv szerkesztője, Koltay András jól érzékelte a hiányt és azt az ellentmondást, hogy bár Balás P. Elemér maradandó tudományos életművet hagyott maga után, művei, így a jelen kötetbe válogatott szerzői jogi, sajtójogi és személyiségi jogi munkái a ma olvasójának, a ma jogtudományának is szólnak. Az emlékkötetben újraközölt művek ugyan nem elérhetetlenek ma sem, de esetleg csak fáradtságos munkával kereshetők elő könyvtárak mélyéről, és így, ebben a formában pedig soha nem kerültek egymás mellé, méltóképpen tanúsítva szerzőjük jogászgi géniuszáról (7. o.).

A „Szerkesztői előszó”-ból, sőt magából a szerkesztési elvekből három olyan körülményre hívja fel a figyelmet a recenzens, amelynek továbbgondolása a jövőre nézve hasznos lehet: 1. az emlékkönyv létrejöttének közvetlen előzményei; 2. Balás P. Elemér életművének tágabb kontextusba helyezése és 3. ezzel összefüggésben a korabeli sajtójog, szerzői jog és személyiségi jog általános bemutatása.

AD 1., AZ ELŐZMÉNYEK. Bár a kötet létrehozása, a szemelvények és az azokat értékelő mai szerzők kiválasztása, felkérése hosszabb előkészítési folyamatra utal, első olvasásra nem teljesen nyilvánvaló, milyen közvetlen előzmények vezettek a kötet megjelentetéséhez. A szövegekben nincs utalás arra, hogy a tanulmányok, az értékelő írások alapját tudományos konferencián, szimpóziumon, esetleg ünnepi ülésen előadott szövegváltozat előzte volna meg.⁷ Koltay ebben a vonatkozásban szűkszavú: a „Szerkesztői előszó”-ból annyi tudható meg, hogy Balás P. Elemér hetven éve hunyt el, maradandó tudományos életművéből a sajtó- és szerzői jogi, valamint a személyiségi jogokhoz köthető munkákból válogatott, mintegy figyelmébe ajánlván ezeket az írásokat a ma jogtudományának.

Az ünnepi tiszteletadás az általános szokások szerint kerek évfordulókhöz kapcsolódik, így például megemlékezésre adhat okot a negyedszázados, félévszázados eredményes szakmai pályafutás, a kerek évfordulós születési, elhalálozási időpont. Balás P. Elemérről születésének századik évfordulóján,⁸ majd halálának ötvenedik évfordulóján⁹ megemlékeztek annak idején. A kötet 2018-as megjelenéséhez

⁷ A kötetben publikáló szerzők közül többen prezentálták írásaikat az emlékkönyv megjelenését követően a 2018. szeptember 28-án Kolozsvárott tartott Balás P. Elemér emlékkonferencián, a programot lásd *bit.ly/2W21EmA*.

⁸ RÁCZ (3. lj.) 412–413; PÓLAY Elemér: „Balás P. Elemér születésének századik évfordulójára” *Magyar Jog* 1984/1–2, 84–86.

⁹ A szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi karán 1997. december 18-án tartott ünnepi tanácsülésről lásd ZVOLENSZKI Anikó: „In memoriam Balás P. Elemér” *Jogtudományi Közöny* 1998/5, 174–175.

magyarázatul szolgálhatna hatályos szerzői jogunknak a védelmi időre vonatkozó főszabálya: a szerzői jogok a szerző életében és *post mortem auctoris* hetven éven át részesülnek védelemben, a védelmi idő leteltével a szerzői jog által védett művek közkinccsé válnak, tehát Balás P. Elemér esetében az életműve 2018. január 1. napjától külön jogositás nélkül hozzáférhető. Talán a szerzői jogi megközelítés indokolhatja az emlékkötet sajátos, aránytalan elrendeződésű hármastagolódását is: az I. rész hét rövidebb mai értékkelő tanulmányt, a terjedelmesebb II. rész Balás P. tizenkét művének újraközlését tartalmazza, végül a III. részben rövid életrajz, valamint a szerző tudományos közleményeinek jegyzéke szerepel.

Az I. részben neves egyetemi oktatók, a sajtó- és médiajog területéről Gellén Klára (SZTE ÁJTK), Vallasek Magdolna (EMTE JTI) és maga a szerkesztő, Koltay András, a személyiségi jog kérdése felől Kokoly Zsolt (EMTE JTI), a szerzői jog oldaláról Mezei Péter (SZTE ÁJTK) és Nótári Tamás (MTA TK JTI, Sapientia EMTE) járták körül a Balás P.-életmű egy-egy napjainkig ható problematikáját.

Az emlékkönyv tematikája nem terjedt ki Balás P. Elemér uzsorával kapcsolatos munkásságára, így szerkesztői eligazító magyarázat hiányában nem érhető, milyen rendezőelv mentén került be a kötetbe Veress Emőd (EMTE JTI) írása az uzsora magánjogi következményeiről. Mindazonáltal a recenzens üdvözlí a tanulmány megjelenését, osztva szerzőjének álláspontját, amellyel a *Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény* (Ptk.) 6:97. §-ának jobb megértéséhez, a helyes értelmezéshez és alkalmazáshoz kívánt hozzájárulni.¹⁰ Azon túlmenően, hogy Balás P. Elemér szinte valamennyi megállapítása helytálló a hatályos Ptk. uzsorás szerződésre vonatkozó szabályainak tekintetében is, Veress és Balás P. szövegeinek időszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a devizaalapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatban a Kúria 6/2013. számú polgári jogegységi határozata azt állapította meg, hogy az ilyen szerződés önmagában amiatt, mert a kedvezőbb kamatmérték ellenében az árfolyamkockázat az adósnál jelentkezik, nem minősül uzsorás szerződésnek.¹¹

A kötet megvalósítását sajnálatos módon valóságos és ki nem mondott hiányosságok kísérték; egyfelől a kötetben jelzett utalások alapján elgondolkodik az olvasó, vajon a Lábady Tamás halála vagy a Révész T. Mihály részéről objektív okok miatt el nem készült kéziratok milyen irányban vitték volna tovább az elkészült könyvet. Másfelől az ugyan explicit módon nem jelzett, de Balás P. Elemér szerteágazó jogtudományi munkássága okán életművét tágabb kontextusba helyező, ezzel összefüggésben a korabeli sajtójog, szerzői jog és személyiségi jog általános bemutatására vállalkozó nyitó tanulmány hiányára szükséges rámutatni. A hiátus érzetét fokozza, hogy az egyébként kiváló és gazdag jogtörténeti publikációiról ismert Nótári Tamás

¹⁰ Ptk. 6:97. § [Uzsorás szerződés] „Ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés semmis.”

¹¹ „2. A deviza alapú kölcsönszerződés, mint szerződéstípus önmagában amiatt, hogy a kedvezőbb kamatmérték ellenében az árfolyamkockázat az adósnál jelentkezik, nem ütközik jogszabályba, nem ütközik nyilvánvalóan a jóerkölcsbe, nem uzsorás szerződés, nem irányul lehetetlen szolgáltatásra és nem színlelt szerződés. A szerződési terheknek a szerződés megkötését követő - előre nem látható - egyoldalú eltolódása az érvénytelenség körében nem értékelhető, tekintettel arra, hogy az érvénytelenségi oknak a szerződés megkötésekor kell fennállnia.” *bit.ly/2ILktqf*.

miért a XIX. századi és a XX. század első felének hazai szerzői jogi reformjairól és reformkísérleteiről írott tanulmánya utánközlésével jelentkezett a kötetben.¹²

A szerzői jognál maradván a hét alapos, magas színvonalú értékelő tanulmány közül a Mezei Péter által jegyzett szerzői jogi tárgyú írás külön kiemelendő újszerűsége okán. A recenzió osztja Mezei kijelentését, amely szerint az 1947-ben megjelent, de még 1934-ben készített Balás P.-féle szerzői jogról szóló törvényjavaslat – a haladás, a modernitás iránti elkötelezettsége és a gyakorlatias, realitások iránti érzékenysége miatt – a magyar szerzői jog *de lege ferenda* javaslatainak legékezebb darabja (54. o.). A törvényjavaslat – amelyre az emlékkönyvben az említett két szerzői jogi tanulmány mellett Kokoly (20. és 35. o.) hivatkozik még – kétségkívül nagy hatással van a hazai szerzőijog-tudományra.¹³ A korábbi szakirodalommal összehasonlítva Mezei tanulmányának újdonságereje abban áll, hogy a törvényjavaslat elemzését együtt vizsgálja Balás P. egy másik írásával, az 1938-ban a Menyhárt Gáspár emlékkötetben megjelent *Szerzői magánjogunk de lege ferenda* (383. o.) címen közzétett munkájával. Nem túlzás azt állítani, hogy az írás új dimenziókat nyit a további jogtörténeti kutatások felé; ilyen lehet például a francia jogi megoldások, hatások vizsgálata a törvényjavaslatban.

Mezei Péter a törvényjavaslat megszületésének körülményei kapcsán megjegyzi, hogy a Berni Unió Egyleményéhez (BUE) az ország a trianoni békeszerződés előírásainak megfelelően csatlakozott ugyan, de erre csak 1921-ben került sor (43. o.). A megállapítást annyiban szükséges pontosítani, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia valóban nem volt részese a BUE-nek. A csatlakozás szempontjából ennek azonban nem volt relevanciája, így a Monarchia utódállamaként létrejött Ausztria és Magyarország a Párizs környéki békeszerződésekben megfogalmazott kötelezettségek eredményeként vált az egyezmény tagjává. Magyarországot a trianoni békeszerződés becikkelyezéséről szóló 1921. évi XXXIII. törvénycikk 222. szakasza kötelezte arra, hogy tizenkét hónapon belül lépjen be a Berni Egyezménybe, amelyhez Magyarország csak 1922. február 14-én csatlakozott az 1922. évi XIII. törvénycikk által.¹⁴

Ami a terjedelmes II. részt, az antológiát illeti, Balás P. Elemérnek a tárgyban publikált összes lényeges szövegét magában foglalja. Tartalmi hiányérzet nem merül fel,

¹² NÓTÁRI Tamás: „Szerzői jogi reformok és reformkísérletek a 19. században és a 20. század első felében” *Jogelméleti Szemle* 2011/3, bit.ly/2VWOSWB.

¹³ ALFÖLDY Dezső: „A szerzői jog reformjai” *Jogtudományi Közöny* 1948. április, 70–76; BOYTHA György: „Történeti és elméleti alapvetés” in BÉNÁRD Aurél – TIMÁR István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1973) 54; RUSZTHI Hunor: „Dr. Balás P. Elemér szerzői jogi törvényjavaslata” *Jogtörténeti Szemle* 2005/1, 41–44; LEGEZA Dénes István: „Egyszer mindenkorra és örökön.” A szerzői jog fogalomképesége Magyarországon [PhD-értekezés] SZTE ÁJK, Szeged, 2017, 80–82. Angol nyelven pl. Tamás NÓTÁRI: „Debates and Proposals of Hungarian Jurisprudence on Copyright in the First Decades of the 20th Century” *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXX/1*. 2012, 110; Péter MUNKÁCSI: „Moral Rights and Cultural Aspects of Hungarian Copyright Law 1945–2000” in Mira T. SUNDARA RAJAN (szerk.): *Cambridge Handbook of Intellectual Property In Central and Eastern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, megjelenés alatt) 51–72.

¹⁴ MUNKÁCSI Péter – KISS Zoltán: „Magyarország 1922-es csatlakozása a Berni Egyezményhez” in POGÁCSÁS Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából* (Budapest: Szent István Társulat 2014) 286.

viszont előnyére vált volna e fejezetrésznek, ha a szövegek az első publikálásuk időrendi sorrendjének alapulvétele helyett tematikus rendben követték volna egymást, különgyűjtve a sajtó-, a szerzői és a személyiségi jogi tárgyú írásokat.

A kötet szorosan vett tematikájához nem kapcsolódik, mégis üdvözlendő, hogy a szöveggyűjteményben helyet kapott Balás P. Elemér *Jog és irodalom* című munkája (329–363. o.). A magyar jogi gondolkodásban – miként az amerikai vagy más európai nemzeti jogtudományokban – a „jog és irodalom” kutatási területe iránt megélenkült érdeklődés nem előzmények nélküli. A jog és irodalom hazai kutatása (lásd különösen Fekete Balázs, Nagy Tamás, H. Szilágyi István munkáit) mutatta ki, hogy a XX. század első felében a magyar jogbölcselet virágkorát élte az olyan nemzetközileg elismert tudósok sorának munkája nyomán, mint Somló Bódog vagy Moór Gyula. A jelenlegi tudományos nézet úttörő jelentőségűnek tekinti Horváth Barna munkásságából az 1942-ben megjelent *A génusz pere: Socrates – Johanna* című tanulmányát. Balás P. Elemér e kötetben közzétett írása szolgálhat bizonyítékkal, hogy a jog és irodalom mai kettős rendszertani megközelítése, tehát mind a „jog az irodalomban” (Herczeg Ferenc emlékiratainak, valamint a jog és a művészet viszonyával foglalkozó nagyszámú szakirodalom bemutatása), mind a „jog mint irodalom” irányzat (Szászy Béla magánjogi kodifikátori munkássága, Grosschmid Béni egyéni kifejezőmódja) már a XX. század fordulója idején sem volt előzmény nélküli.

A szövegközlésről elmondható, hogy jót tettek az anyagnak az eredeti szövegeken végrehajtott, a mai kor szerkesztési kívánalmait szem előtt tartó minimális változtatások. Elismerés illeti azt az odafigyelést igénylő munkát, amely a szöveghűség megőrzése mellett a korábbi nyomdai hibák kijavítására, a szövegek formai egységesítésére és a jelenlegi szabályoknak és szokásoknak megfelelő szóalakok használatára irányult.

A „Balás P. Elemér munkássága adatokban” címet viselő III. részben kap helyet Juhász Zvolenszki Anikó életrajzi áttekintése (utánközlésben), valamint Reményi Édua kiváló munkája a szerző tudományos közleményeinek jegyzékéről. A teljesség kedvéért megjegyzendő, hogy összhangot lehetett volna találni a Mezei Péter-tanulmány 4. számú lábjegyzetében szereplő művekkel, mivel hiányoznak az összeített bibliográfiából a *Sajtó* nevű folyóirat V–VII. évfolyamaiban közzétett szerzői jogi tárgyú rövidebb írások, mint például a vasúti díjszabástáblázatok gyűjteménye mint írói mű (Sajtó V., 1931, 455).

AD 2. A KONTEXTUS. Bár Balás P. Elemér mostanáig nehezen hozzáférhető, de maradandó tudományos életművet hagyott maga után, a recenzens kevésnek érzi a „Szerkesztői előszó” lakonikus tömörségű utalását arra, hogy az életmű kiterjed a büntetőjog és a jogfilozófia területére is. Balás P. méltatói elismerően nyilatkoznak a kétszáznál is több magyar, valamint olasz, német és francia nyelven publikált szerteágazó oeuvre-ről:

Legjellemzőbb tudományos tevékenységének rendkívüli sokszínűsége: művei a büntetőjog, a katonai büntetőjog, a polgári jog, a büntető- és polgári eljárásjog, a nemzetközi jog, a szerzői jog, a sajtójog, az államigazgatási jog, a jogelmélet, a jogtör-

ténet körébe tartoznak. [...] Állandó érdeklődéssel fordult a társadalomtudomány, a filozófia, a művészet- és kultúrtörténet, a hazai és a külföldi szépirodalom felé.¹⁵

Talán a szerző büntetőjogi munkássága nagyobb gyakorisággal kerül említésre, ami nem véletlen, hiszen 1934-ben a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen a büntetőjog tárgyköréből magántanári vizsgát tett, és az 1936-ban az okozatosság büntetőjogi problémájáról a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában megjelent monográfiáját napjainkban is meghatározó magyar nyelvű forrásként tartja nyilván a hazai büntetőjog-tudomány. 1937-től aktívan részt vett az MTA munkájában mint a Jogtudományi Bizottság meghívott, majd később rendes tagja; 1943-ban választották meg az Akadémia levelező tagjává, székfoglalóját „Perszemlélet és kriminálpolitika” címmel tartotta meg,

Az eddig elmondottak egy gazdag, nagy ívű egyetemi pályafutást sejtetnek, de amint Pólay Elemér szép megfogalmazása kiemeli:

...a legnagyobb tisztelet illeti annak a hazánk határain túl ismert jogtudósnak az emlékét, akinek életművében a kodifikátor, jogalkalmazó és jogtudós professzor-triász olyan egységben olvadt össze, mint az antik Róma jogászaiban, akiknek írásművei és szóbeli megnyilatkozásai mindig lehetővé tették fejlődő életviszonyok által támasztott követelmények kielégítését, s egyben kialakították a következő generáció jogászai gondolkodását.¹⁶

Az idézet arra utal, hogy a három egyetemi városhoz, Kolozsvárhoz, Szegedhez,¹⁷ Budapesthez köthető egyetemi tevékenysége mellett Balás P. Elemér előbb bíró volt, majd 1916 és 1937 között az igazságügyi minisztérium törvény-előkészítő osztályán¹⁸ dolgozott, 1935-től „kir. curiai” bírói rangban (érdekességképpen: az igazságügyi igazgatásban eltöltött több mint két évtizedes tisztviselői időszaka alatt huszonöt igazságügyi minisztert szolgált). A szerző életművét tágabb kontextusba helyező bevezető hiányában talán azt szükséges kiemelni, hogy az önálló bírói és ügyészi státusz ekkor még nem létezett, noha az érintettek erre törekvő mozgalma szinte folyamatos volt. Szolgálati jogviszonyukat 1869-ben és 1871-ben elválasztották ugyan a közigazgatástól, s ezt a *bírói és ügyészi szervezet módosításáról szóló*

¹⁵ RÁCZ (3. lj.) 412.

¹⁶ PÓLAY (8. lj.) 86.

¹⁷ A magyar országgyűlés 1921. június 17-i határozatával a kolozsvári egyetem ideiglenes székhelyéül Szeged városát jelölte ki. Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntést követően a régi Ferenc József Tudományegyetem visszatért Szegedről eredeti székhelyére Balás P. Elemér mellett olyan kiemelkedő oktatókkal, mint Szász István vagy Türy Sándor Kornél. Részletesen lásd KOKOLY Zsolt: „A kolozsvári jogászképzés történetének rövid áttekintése” in GARACZI Imre – SZILÁGYI István: *A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében* (Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány 2010) *bit.ly/2GpnQjX*.

¹⁸ 1919. január 1-jétől ez a XII. ügyosztály (Általános törvényelőkészítő osztály) lehetett. 1920-ban 12, 1923-ban 11, 1926-ban 10, 1932-ben 8, 1934-ben 9, 1935-ben ismét 10 ügyosztály létezett a miniszteri munkaszervezeten belül. Az igazságügyi munkaszervezetről részletesen lásd ANTAL Tamás: *Az Igazságügyi Minisztérium története (1867–1944). Fejezetek a polgári kor évtizedeiből* (Budapest: Magyar Közlöny 2018) 26, 28.

1891. évi XVII. törvénycikk még finomította, de javadalmazásuk továbbra is a köztisztviselőkével azonos rendszerben történt.¹⁹ A recenzens úgy véli, hogy az emlékkönyv létrehozása során a Balás P.-életmű árnyaltabb újrafelfedezéséhez, megismeréséhez nemcsak az említett rangos egyetemi oktatók, de a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban dolgozó szerzői jogász, médiajogász szakértők közül is kitűnő további szerzők kerülhettek volna ki.

AD 3., A KORSZAK. A korabeli sajtójog, szerzői jog és személyiségi jog általános bemutatására vállalkozó nyitó tanulmány hiányára már rámutatott a jelen recenzió, és a szerzői jog kapcsán is tett néhány általános észrevételt. A sajtójoggal foglalkozó részből annak megállapítása hiányzik, hogy az 1914. évi sajtótörvény (XIV. törvénycikk) megítélése nemcsak az elfogadásakor, majd évtizedekkel később is, hanem gyakorlatilag már az érdemi előzetes szakmai véleménykérés nélkül előkészített javaslat és annak igen szűkre engedélyezett vitája idején is szélsőségesen divergáló vélemények megfogalmazására készítette a sajtó meghatározó szereplőit. Az indulatok amplitúdója lemérhető Ady Endre alábbi szavaiból:

Ha igazi szabadságért eddig még sohasem tudott harcolni ez a szegény Magyarország, esküdni mernék, hogy végre meg fogja tanulni. Oroszosítása az állapotoknak és hangulatoknak – ahogyan talán Ignóus mondaná – Nagy Péter óta gondolt tervvel és munkával nem ért el annyi sikert, mint amennyi most nálunk érik. [...]

Polgárságunk zöme korrupt s különben is gyenge: a sajtó bakóinak szörnyű szándékát csak az intellektuelek s a munkásság érzik szinte testi fájdalomként. Valóban, siessenek a sajtótörvényükkel a bűnös szándékok kiküldött pribékjei, hadd verődjék össze az a nagy tábor, mely a félig néma sajtó egy messzi szavából megérti, hogy van világhossz, lámpa és lámpavas.²⁰

Ahogy a két világháború közötti sajtójogot érintő újabb kutatások megállapítják, az 1914-es sajtótörvénnyel, pártolói szerint, a sajtószabadság megvalósításának remekművét alkotta meg a törvényhozó, ellenzői azonban a nyomtatott gondolat kifejezése intézményes elfojtásának biztos eszközét látták benne; a törvény távolról sem volt a liberális törvényhozás iskolapéldája, ám nem hordozta magában a *praeventiva censura* gyakorlatának reális esélyét sem.²¹ Ezzel szemben a vitatott jogszabály indulatok, részleghajlás nélküli elemzésére Balás P. Elemérnél olvasható példa; *A sajtódeliktum* című írását az alábbi gondolatokkal vezeti be:

Fejtegetéseim kizárólag dogmatikai térre szorítkoznak. Jogpolitikai szempontokkal egyáltalán nem kívánok foglalkozni, s nem arról a figyelőhelyről vizsgálom a sajtódeliktumot, hogy *de lege ferenda* milyen sajtójogi rendszer volna helyes, hanem csupán abból a szempontból, hogy a mi tételes törvényünk értelmében mit kell saj-

¹⁹ Balás P. Elemér vélhetően az V. fizetési osztályba volt besorolható a miniszteri tanácsossal, a királyi táblai tanácselnökkel és a királyi főügyessel együtt. Lásd ANTAL (18. lj.) 43–44.

²⁰ ADY Endre: „Hadd jöjjön a sajtórábság” *Szabadgondolat* 1913/12, 369, *bit.ly/2UyGEm5*.

²¹ KLEIN Tamás: „Adalékok a Horthy-korszak sajtórendészeti szabályozásához I. (1919–1931)” *In Medias Res* 2012/2, 182, *bit.ly/2VT9Oh3*.

tódeliktumnak tekinteni. Feladatom tehát sajtótörvényünk (St.) *de lege lata* értelmezése lesz... (157. o.).

Annak ellenére, hogy Balás P. Elemér a *Sajtó* folyóiratban 1927 és 1944 között havonta mutatta be és elemezte a sajtójogi joggyakorlatot, annak ellenére, hogy az emlékkönyvben újraközölt *Rádió, szerzői jog, sajtójog* (207–247. o.), valamint a *Szerzői jogi reformtörekvések* (249–295. o.) című írás e lap hasábjain, illetve a laphoz kapcsolódó „Sajtó Könyvtára” szakmai sorozatban jelentek meg, magáról a folyóiratról – Kokoly Zsolt tanulmányában a képmáshoz való joggal kapcsolatosan közölt jogesetek (32. o.), valamint Vallasek Magdolnának és Koltay Andrásnak a sajtószabadság kapcsán tett említésén túlmenően (96., 136. o.) – a kötet nem tartalmaz többletinformációt. A recenzens úgy véli, hogy az emlékkötet legalább egy tanulmány erejéig pótolhatta volna, de legalábbis adalékokkal szolgálhatott volna a magyar sajtó egésze történetének egyik nagy adósságához, a korabeli sajtó szakembereinek tudományos orgánusaként ismert, a sajtó és a hírszolgálat jogi, gazdasági, szociális, műszaki és történelmi kérdéseivel foglalkozó *Sajtó* nevű folyóirat mostanáig feldolgozatlan történetéhez.²² A tudományos folyóirat alapító-szerkesztője Wünscher Frigyes, aki több vezetői tisztsége mellett 1921-től a Magyar Távirati Iroda ügyvezető igazgatója volt. Az 1927-es induló szám beköszöntőjében Magyarország első olyan tudományos folyóiratának elindítását üdvözte, amely „kizárólag a sajtó és a hírszolgálat kérdéseivel törődik és támogatója mindazoknak, kik a sajtót és a hírszolgálatot irányítják, azzal foglalkoznak vagy vele bármely kapcsolatban állanak”.²³

Az emlékkötet személyiségi jogi vonatkozású része kiterjedhetett volna a képmáshoz való jog vizsgálatán túlmenően általános személyiségi jogi kérdésekre, kapcsolatot találva a mai tárgyi jogfejlődéssel. Az Alkotmánybíróság 2012 előtti gyakorlata egyértelműen elfogadta az általános személyiségi jog (emberi méltósághoz való jog) mint anyajog fogalmát, és ennek részeként számos jogot nevezett meg, amelyek érintik a legkülönbözőbb jogterületeket. A hatályos Ptk. „személyhez fűződő jogok” helyett – a háború előtti jól bevált terminológiával összhangban – a kifejezőbb „személyiségi jogok” elnevezést alkalmazza az ember (tág értelemben vett) magánszférájának védelmét biztosítani hivatott jogok jelölésére. A személyiségi jogok – és különösen az általános személyiségi jog – fogalmát azok jellege miatt gyakorlatilag lehetetlen tartalmilag pontosan és kimerítően meghatározni; ezt a máig ható megállapítást Balás P. nagyon szemléletesen illusztrálja:

A jog szempontjából a személyiség tiszta aktivitásjellegét azzal a képpel elegendő szemléltetni, hogy a személyiség eleven folyam, mely sohasem áll meg, és a saját medrében halad a külső világnak más lényegű tárgyai közt. Ennek a folyamnak az érintetlenségét védeni hivatása a jognak egyfelől abban, hogy mozgása ne legyen

²² Nemcsak maga a lap, de az azt kiadó Csáthy Ferenc Egyetemi Könyvkereskedés és Kiadói Vállalat Rt. két világháború közötti története is feldolgozásra vár. Lásd erről részletesebben BÁLINT Gábor: „A Csáthy cég könyvkiadása a két világháború között” *Magyar Könyvszemle* 2004/3, 295–298.

²³ A folyóirat teljes anyaga elérhető az Arcanum Digitális Tudománytárban, bit.ly/2UKqYB3.

akadályozva, tisztasága ne legyen elhomályosítva, másfelől, hogy önmagával azonosága és más ily folyamatoktól – valamint a külvilágtól – való különbözősége el legyen ismerve (418. o.).

A fentieket összefoglalva a modernitás, az intellektualitás, a széles látókörű nyugatias jogi műveltség és kultúra teszi maradandó szellemi élménnyé Balás P. Elemér e kötetbe rendezett írásainak mai olvasását. Az értékelő tanulmányokat jegyző szerzők reflektáltak a jogtudós időtálló gondolataira, nézeteire, a tanulmányaiban megfogalmazott aktuális örök igazságokra. A mai kor kutatójának szemszögét talán Koltay András láttatja explicit módon; szerinte a szerzőt olvasva a kutatói önhittség szertefoszlik és

...azzal szembesül, hogy amely kérdések ma foglalkoztatják (és amelyeket a modern médiatechnológia által előidézettnek vélünk), azok már az előtte járókat is ugyanúgy érdekelték és a korában megfogalmazott válaszok sem vesztek el érvényességüket csupán a technika és a média világ[a] robbanásszerű – Balás P. kora óta többször is bekövetkezett változásai által (157. o.).

Az emlékkönyv összeállítása, megjelentetése nagy lépés a Balás P.-receptió és újralfedezés irányába, egyúttal lehetőséget adva a gazdag, sokszálú, sokszínű, maradandó életmű kritikai feldolgozására. A Balás P.-oeuvre jelenleg feltáratlan kincs, közkincs (nem csak szerzői jogi értelemben) a büntetőjog, a polgári anyagi és eljárásjog, a közigazgatási jog és a jogelmélet-jogbölcsélet iránt tudományos, kutatói igénnyel forduló fiatal jogásznemzedék számára. A recenzens jó szívvel ajánlja a kötetet a tudományos műhelyek, kutatóhelyek, tudományos diákkörök, szerzői jogi, médiajogi tárgyú konferenciák szervezői számára, és bízni lehet abban, hogy a kötet bekerül a tárgybéli felsőoktatási könyvtárakba, rajta lesz a polgári jogi, büntetőjogi kurzusok ajánlott olvasmányainak listáján, de megtalálható lesz a művelt, autonóm, a szellemi kihívásokat kereső jogászokollégák polcain vagy informatikai eszközein is.

*Munkácsi Péter**

* Vezető-kormányfőtanácsos, Igazságügyi Minisztérium, 1055 Budapest, Kossuth tér 4. E-mail: *peter.munkacsi@im.gov.hu*.

A SZERKESZTŐSÉGBE ÉRKEZETT KÖNYVEK

Az Állam- és Jogtudomány szerkesztősége örömmel fogadja a szerkesztőséghez eljuttatott recenziós példányokat. A beérkezés nem jelenti automatikusan recenzió közzétételét, de a szerkesztőség mindent megtesz, hogy a köteteket eljuttassa a megfelelő recenzensekhez. Örömmel várjuk recenzensek jelentkezését is. Határozott vállalás esetén a kért kötetet eljuttatjuk a leendő szerzőhöz. Amennyiben a kötetekkel és recenziókkal kapcsolatban bármilyen kérdése lenne, azt az ajtrec@tk.mta.hu címen jelezheti.

BÁNYAI Orsolya – BARTA Attila (szerk.): *A települési környezetvédelem elméleti és gyakorlati megközelítései* (Budapest: Gondolat 2018) 291.

EGRESI Katalin: *Az alkotmány szolgálatában. Constantino Morati élete és pályája* (Budapest: Gondolat 2017) 181.

Mihály FÓNAI – János Kristóf MURÁDIN – Ferenc PÉNZES (szerk.): *Local Environmental Problems and Answers in Hungary and Romania* (Cluj-Napoca: Scientia 2018) 207.

Ferenc HÖRCHER – Thomas LORMAN (szerk.): *A History of the Hungarian Constitution. Law, Government and Political Culture in Central Europe* (London–New York: I. B. Tauris 2019) 366.

NAGY Tamás: *Egy arkangyal viszontagságai. Jog, irodalom, intertextualitás Hajnóczy Péter műveiben* (Budapest: Gondolat 2018) 248.

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

Az Állam- és Jogtudomány a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének folyóirata. Fórumot biztosít az állam- és jogtudományi kutatások eredményeit közlő tanulmányoknak és ismertetőket ad közre a közelmúltban megjelent kiadványokról. Az évente négy számot megjelentető orgánium az akadémiai doktori eljárás szempontjából a magyar folyóiratok számára meghatározott legjobb minősítéssel rendelkezik.

A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerében a szerkesztőség minden közlésre benyújtott kéziratról beszerzi két lektor véleményét. A szerkesztőség a kézirat befogadásról vagy elutasításáról, valamint a lektori véleményekről (anonimizált formában) tájékoztatást ad a szerzőknek. Ezt követően a szerző a mű hagyományos és elektronikus formában történő közzétételének (más számára történő átengedésének) kizárólagos jogait átruhazza az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetére.

A kéziratok beküldésekor kérjük megadni a feltüntetni kívánt tudományos fokozatot, munkahelyi beosztást, munkahelyet és annak címét, valamint a szerző e-mail címét. A megjelentetni kívánt kézirat terjedelme a tanulmány rovatban minimum egy szerzői ív (40.000 leütés), maximum két szerzői ív (80.000 leütés), recenzió esetén pedig minimum negyed szerzői ív (10.000 leütés), maximum egy szerzői ív (40.000 leütés). A tanulmány rovatban megjelentetni kívánt cikkhez kérjük, mellékeljenek egy maximum 2500 leütés terjedelmű magyar nyelvű rezümét. A szerkesztőségi irányelvek szerint a folyóiratban megjelenő recenziók röviden ismertetik a mű felépítését és főbb téziseit, elhelyezik azt a szakirodalom kontextusában, utalnak annak újításaira a meglévő írásokhoz képest, valamint – az eredményekre és a hiányosságokra egyaránt rámutatva – értékelik a művet és továbbgondolják a szerző megállapításait.

A kéziratoknak (és az azokban szereplő jogszabályi és jogirodalmi hivatkozásoknak) meg kell felelniük azoknak a formai követelményeknek, amelyeket a folyóirat internetes felületén (<http://jog.tk.mta.hu/ajt>) közzétett útmutató tartalmaz. A recenziók a tanulmányokra irányadó hivatkozási mintát követik, azzal az eltéréssel, hogy az ismertetett mű oldalszámait a főszövegben jelenítendő meg, a következő minta szerint: (28. o.).

A kézirat megküldésével egyidejűleg a szerző köteles nyilatkozni arról, hogy a cikk (magyar nyelven) más orgánumnál még nem jelent meg, és ilyen célból nem is nyújtja/nyújtotta be. A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerére tekintettel kéziratukat olyan formában is küldjék el, amelyből kihagyják nevüket, intézményi hovatartozásukat, e-mail címüket, valamint az önazonosító idézeteket és hivatkozásokat (például „saját korábbi tanulmányomban lásd bibliográfiai adatok”). A tanulmányokat tartalmazó két dokumentumot (például szerzőneve.doc[x], illetve „szerzőneve_anonim.doc[x]”) szövegfájl formátumban kérjük eljuttatni az ajttan@tk.mta.hu, a recenziókat pedig az ajtrec@tk.mta.hu e-mail címre.

A Szerkesztőség

A BETŰTÍPUSRÓL

Az Állam- és Jogtudomány betűtípusa a Kner Antikva. Ezt a betűtípust a XX. század elejére jelentős hazai műhellyé fejlődött gyomai Kner Nyomda a tizes évek elején választotta standard betűjének.

A betű eredeti neve Lipcsei Egyetemi Antikva (*Leipziger Universitäts Antiqua*), melyet Kravjánszki Róbert digitalizált, és tiszteletből Kner Antikvának nevezte el. Kner Imre így írt kedvenc betűjéről: „[E]zt a betűt választottuk tipográfiai stílusunk alapjául. Alkalmassá tette erre eléggé semleges karaktere [...] Ennek a betűnek semmi idegenszerű jellege nincs, nagyon alkalmas magyar szöveg szedésére, s teljes, jól kiépített család áll belőle rendelkezésre, amelynek egyes fokozatai eléggé egyenletesen helyezkednek el a papíros síkján.” (KNER Imre: *A könyv művészete*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1972, 237.)

Ár: 950 Ft

Évi előfizetési díj: 3800 Ft